

สุพหุณี ผลานิสุส
โหนติ เหตุวคฺคิโต.

แสนมากมาย ตามความเป็นไป
แห่งเหตุ ฉะนั้น.

๔๑๕. ทุเหตุเคน กมุเมน
ปฏิสนฺธิ ทุเหตุกา
โหนตฺติ ทิ อัย วาโร
อนุปุพฺเพน อากโต.

๔๑๕. ส่วนวาระที่ว่า เพราะกรรมที่เป็น
เหตุทุกะ จึงมีปฏิสนธิที่เป็นเหตุทุกะ
ดังนี้ นี้ มาถึงตามลำดับแล้ว.

๔๑๖. ทุเหตุเคน กมุเมน
โสมนสฺสยฺตุเตนิต
อสงฺขาริกจิตฺเตน
กมุเม อายฺหิตะ ปน.

๔๑๖-๔๑๘. ก็ในอธิการนี้ เมื่อสัตว์มีอัน
ประมวลกรรมไว้แล้ว ด้วยจิตที่เป็น
อสังขาริก ประกอบกับโสมนัสเป็น
เหตุทุกกรรม^๑ ถ้าหากสัตว์ถือเอา
ปฏิสนธิโดยวิบาก อันเหมือนกับกุศล
ที่ประกอบกับโสมนัส เป็นเหตุทุกะนั้น
ไซ้รี เมื่ออิฏฐารมณมาถึงคลองทาง
จักขุทวาร เมื่อกุศลจิตที่ประกอบกับ
โสมนัส ละเว้นญาณเป็นเหตุทุกะนั้น
แล่นไปแล้วสิ้น ๑ วาระ จิตที่เป็น

๔๑๗. เตน ตฺถุเณน ปาเกน
คหิตา ปฏิสนฺธิ เจ
อฺภฺจเ อารมฺมเณ จกฺขุ-
ทฺวาเร อาปาถมาคเต.

๔๑๘. โสมนสฺสยฺเต ญาณ-
ทีเเน กุสลมานเส

^๑ ปาฐะเป็น ทุเหตุเคน กมุเมน แปลว่า
เป็นเหตุทุกกรรม, ในปฺราณญิก้าเป็น
เหตุเหตุเคน ปุญฺเณน แปลว่า เป็น
เหตุทุกกุศล.

- สตตฺถุขตฺตํ ชฺวิตฺวาน
 กเต ตสฺมี ทฺเหตุเก.
๔๑๘. ตเววารมฺมณํ กตฺวา
 ชายเต ตทนนฺตรํ
 คํสฺริกฺขกเมกนฺตุ
 อสงฺขาริกมานสํ.
๔๑๙. ตตฺถิ มฺลวํจฺจนฺติ
 ตทารมฺมณมิจฺจปิ
 อุภยมฺปิ จ ตสฺเสว
 นามนฺติ ปรีทีปิตํ.
๔๒๐. ทฺเหตุเก^๑ สสงฺขารเ
 ชฺวิตฺเตปิ จ ตํสมํ
 โทตาคนฺตฺถกสงฺขาตํ
 ตทารมฺมณมานสํ.
๔๒๑. ทเถว จ ทฺเหตุณํ
 อภิฏฺฐมชฺเชตฺตโคจเร
- อสงฺขาริกอย่างหนึ่ง ซึ่งเหมือนกับ
 ชวณะนั้น ย่อมเกิดขึ้นในลำดับแห่ง
 ชวณะนั้น กระทำอิฏฐารมณนั้นนั้น-
 แผละ ให้เป็นอารมณ.
๔๒๐. จริงอยู่ จิตดวงนั้น พระผู้มีพระภาค
 ทรงแสดงไว้อย่างนี้ว่า ชื่อว่า
 มฺลววงศ์บ้าง ชื่อว่าตทารมณะบ้าง
 ก็ชื่อทั้ง ๒ เป็นชื่อของจิตดวงนั้น
 นั้นเทียว.
๔๒๑. และ แม้เมื่อกุศลชวณะที่เป็นทฺเหตุกะ
 สสงฺขารแล่นไปแล้ว ตทารมณจิต
 ที่เรียกว่าอากันตฺถกวงศ์ ซึ่งเหมือน
 กับชวณะจิตนั้น ก็ย่อมเกิดขึ้น.
- ๔๒๒-๔๒๓. อนึ่งอย่างนั้นเหมือนกันเทียวใน
 อภิฏฐมชฺเชตฺตคารมณํ ตทารมณจิต ๒

^๑ ฉ. ทฺเหตุกสสงฺขารเ.

- หุวินัน อุกุเบกขายุตฺตานิ
ชวนานมนนฺตรํ.
๔๒๓. เทว ตาหิสานิ ชายนุเต
ตทารมฺมณฺมานสา
เตสํ "ปิฏฺฐิภวฺจนุ"ติ
นามํ "อาคนฺตฺกนุ"ติ^๑ จ.
๔๒๔. สันตีรณฺทวฺยเจว
ทสฺสนํ สัมปฏฺิจฺจนํ
อิมานิ จ ภวฺจนานิ
จกฺขุทฺวาเร ปนฺนุจ หิ.
๔๒๕. เอวมนุจฺญสฺ กตฺวาน
ทฺวาเรสฺสปี จ^๒ ปณฺจสฺ
จตฺตาสีส วิปากานิ
ภวฺนติ หิ^๓ ปวตฺตียํ.
๔๒๖. กหิตาคฺคทณฺเนนตฺถ
จกฺขุทฺวาเร ปนฺนุจ จ
- อย่าง อันเหมือนกับชวณะจิตเหล่านั้น
ย่อมเกิดขึ้น ในลำดับแห่งชวณะอัน
ประกอบด้วยอุเบกขา ที่เป็นเหตุที่จะ
๒ อย่าง ตทารัมมณจิตเหล่านั้น มีชื่อ
ว่า "ปิฏฐิภวังค์" และมีชื่อว่า
"อาคันตฺกภวังค์".
๔๒๔. ก็ทางจักขุทวาร ย่อมมีวิบาก ๘ คือ
สันตีระณะ ๒ นั้นเทียว ทสฺสนะ
สัมปฏิจฺจนะ และภวังค์ (๔) เหล่านี้.
๔๒๕. ก็เพราะกระทำวิบากทั้งหลาย ทาง
ทวารทั้ง ๕ ทวารละ ๘ ละ ๘ ตาม
ประการ ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว
ก็จะมีวิบากในวัฏติกาล ๔๐.
๔๒๖. ในบรรดาวิบากเหล่านี้ โดยการไม่
ถือเอาวิบากที่ได้ถือเอาแล้ว ก็จะมี

^๑ ก. นามาคนฺตฺกภวฺจนุติ จ.

^๒ ก. ทฺวาเรสฺสวปี จ. ^๓ ฉ. ภวฺนตีติ.

- โสดฆานาทินา สหฺธิ
ทฺวาทเสว ภวนฺติ หนี.
๔๒๑. เอกาย เจตนาเยว
กมุเม อายฺหิตะ ปน
ทฺวาทเสว วิปากานี
ภวนฺตึติ ปกาลิตี.
๔๒๒. กัพระผู้มีพระภาค ทรงประกาศว่า
เมื่อสัตว์มีอันประมวลกรรม ไว้แล้ว
ด้วยเจตนาเดียว ตามประการที่
ข้าพเจ้ากล่าวมานี้ ย่อมมีวิปาก ๑๒
เท่านั้น.
๔๒๓. ทุเหตุกคฺคตเยนาปิ
เสเสน สหิเสน ตุ
ปาเกนาทินฺนสนฺธิสฺส
อยมเว นโย มโต.
๔๒๔. สำหรับปฏิสนธิที่สัตว์ถือเอาโดยวิปาก
ที่เหลือ ซึ่งเหมือนกับวิปาก แม้ที่เป็น
เหตุกคฺคทั้ง ๓ พระผู้มีพระภาคก็ตรัส
นัยนี้แหละ.
๔๒๕. ทุเหตุเคน กมุเมน
ปฏิสนฺธิ ทุเหตุกา
โหตีติ จ^๑ อญี วาโร
วฺคฺโค เอกุตาตมา มยา.
๔๒๕. ก็วาระที่ว่า เพราะกรรมที่เป็น
เหตุกคฺคะ จึงมีปฏิสนธิที่เป็นเหตุกคฺค
ดังนี้ นี้ เป็นอันข้าพเจ้าได้กล่าว
(อธิบาย)แล้ว ด้วยคำพูดเพียงเท่านี้.

^๑ ฉ. โหตีติ.

๔๓๐. ทุเหตุเคน กมฺเมน
 ปฏิสนฺธิ อเหตุกา
 โทตีติ จ อัย วาโร
 อญฺพฺเพน อากโต.

๔๓๐. ส่วนวาระที่ว่า เพราะกรรมที่เป็น
 ทุเหตุกะ จึงมีปฏิสนธิที่เป็นอเหตุกะ
 ดังนี้ นี้ มาถึงตามลำดับแล้ว.

๔๓๑. ทุเหตุเกสฺส จิตฺเตสฺส
 กุสฺเสสฺส จิตฺตฺสปี
 เตสฺส อตฺตมฺเรเนว
 กมฺเม อายฺยฺหิตฺเต ปน.

๔๓๑-๔๓๓. ก็ว่า เมื่อสัตว์มีอันประมวล
 กรรมมาแล้ว ด้วยกุศลจิตอย่างใด
 อย่างหนึ่ง ในบรรดากุศลจิตที่เป็น
 ทุเหตุกะทั้ง ๕ เหล่านั้นนั้นเกี่ยว
 สำหรับสัตว์ผู้ถือเอาปฏิสนธิโดยมโน-
 วิญญาณธาตุที่เป็นอเหตุกะ ประกอบ
 กับอุเบกขา อันเป็นวิบากของกุศลจิต
 นั้นนั้นแหละ บัดจิตไม่ควรกล่าวถึง
 ปฏิสนธินั้นว่าเหมือนกับกรรม เพราะ
 ว่ากรรมเป็นตุเหตุกะ แต่ปฏิสนธิเป็น
 อเหตุกะ.

๔๓๒. ตสฺส เสว ปากฺกฺกาย
 อาทินนปฏิสนฺธิโน
 อุกฺเขชาสทิตฺตาเหตุ
 มโนวิญญาณธฺตฺตยา.

๔๓๓. ปฏิสนฺธิ น วัตถุพหฺวา
 สํ กมฺมสทิสํ สาทิ ทิ
 กมฺมํ ทุเหตุกํ โทติ
 ปฏิสนฺธิ อเหตุกา.

๔๓๔-๔๓๖. เมื่ออิฏฐัมชนิดตารมณฺ์ มาถึง
 คลองทางจักขุวารแห่งสัตว์ผู้เข้าถึง
 ความเจริญ(วัย)นั้นอีก ในที่สุดแห่ง
 ชวนะที่เป็นกุศล อย่างใดอย่างหนึ่ง

๔๓๔. ตสฺส วุทฺถิมฺเปตสฺส
 อิกฺกมฺชฺชุตฺตโคจเร
 อาปาตมากเต จกฺขุ-
 ทฺวาเร ปฺน จ เทหิโน.

คุณอรพรรณ โรจนสินวิไล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๓๕. พุเหตุน์ จตุณนภิ
 ปุณฺหานิ ยสฺส กสฺสจจิ
 ชวนสฺสาวสานมฺหิ
 อเหตุกมฺหิ มโน.

๔๓๖. ตทารมฺมณภาเว
 ชายเต นตฺถิ สฺสโย
 ตํ ตุ มุลกวงฺคณฺจ
 ตทารมฺมณเมว จ.

๔๓๗. วิถิจิตฺเตสฺส ชาเตสฺส
 จกฺขุวิญญานภาหิสฺส
 อฺเปกฺขาสหิตฺเตเยว
 โหติ สนฺตฺรณมฺปิ จ.

๔๓๘. เตสฺส เอกํ จเปตฺวาน
 กหิตาคฺคฺคณณนิช
 กณฺญปฺกจิตฺตทานิ
 ตฺถิเยว ภวนฺติ หิ.

แห่งบรรดาชวณะ ที่เป็นกุศลเหตุกะ
 ทั้ง ๔ อเหตุกจิตนี้ ย่อมเกิดขึ้นโดย
 ความเป็นตทารัมมณะ ไม่มีข้อสงสัย
 (ในคำที่ว่านี้) อเหตุกจิตนี้ ชื่อว่า
 เป็นมูลกวงค์ และชื่อว่าเป็นตทา-
 รัมมณะนั้นเพียว.

๔๓๗. ในบรรดาวิถิจิตมีจักขุวิญญานเป็นต้นที่
 เกิดแล้ว จิตมีจักขุวิญญานเป็นต้น
 รวมทั้งสันตฺรณะ ย่อมเป็นธรรมชาติที่
 ประกอบกับอฺเปกฺขาท่านั้น.

๔๓๘. ในบรรดาวิปากเหล่านั้น ยกเว้น
 วิปากจิตหนึ่ง (ที่มีสันตฺรณกิจ หรือที่มี
 ตทารัมมณกิจ) เสีย โดยการที่ไม่ถือ
 เอาวิปากที่ได้ถือเอาแล้ว ก็จะมีจิต
 ที่เข้าถึงการนับในอภฺฐรมชดัดตารมณนี้
 เพียง ๓ เท่านั้น.

คุณสังจา วรรณกุล และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิกัมมวาร. นุ-ท. ๑-๑๓

๔๓๙. อิกฺขุเจ อารมฺมณเ จกฺขุ-
ทฺวาเร อาปาถมากเต
ตฺทา สันตීรณฺเจว
ตฺทารมฺมณมานสี.

๔๔๐. โสฺมนสฺสยฺยุตฺติเยว
คเหตุวฺวา เตสฺส เอกกํ
ปุริมาณิปิ^๑ ตีตฺติ
จตุตฺตาเรว^๒ ภวนฺติ ทิ.

๔๔๑. เอวํ จตุตฺตาริ จิตฺตานิ
ทฺวาเรสฺสปิ จ ปณฺจสฺส
โหนฺติ วิสฺติ จิตฺตานิ
วิปากานิ ปวตฺตียํ.

๔๔๒. จกฺขุทฺวาเร ตฺ จตุตฺตาริ
คทิตฺตาคคฺทณฺณนิ
โสิตฺซานาทินา สทฺธิ
โทเตวาเหตุณฺฏกํ.

๔๓๙-๔๔๐. เมื่อมีอิฏฐารมณมาถึงคลองทาง
จักขุทวาร ในกาลนั้น สันตීรณะและ
ตทารมณจิต ย่อมเป็นธรรมชาติที่
ประกอบด้วยโสมนัสเท่านั้น วิปากย่อม
มี ๔ นั้นเทียว อย่างนี้คือ ในวิปาก
เหล่านั้น(ซึ่งมี ๒) ถือเอาเพียง ๑
แล้วรวมกับวิปาก ๓ ข้างต้น.

๔๔๑. วิปากจิตในปวัตติกาลจึงมี ๒๐ คือ
จิต ๔ ทางทวารทั้ง ๕ ตามประการ
ที่กล่าวมานี้.

๔๔๒. ในอิฏฐารมณนี้ โดยการที่ไม่ถือเอา
วิปากที่ได้ถือเอาแล้ว ก็ย่อมมีจิตที่
เป็นอเหตุกะ ๘ เท่านั้น คือจิต ๔
(ที่ได้ถือเอาแล้ว) ทางจักขุทวาร
พร้อมกับจิต มีโสทวิญญานฆานวิญญาน
เป็นต้น.

^๑ ฉ. จ.

^๒ ฉ. จตุตฺตาโรว.

๔๔๓. อเหตุปฏิสนธิสุส
 น ตหารมมณั ภเว
 ทุเหตุกนฺติเหตุ วา
 ทุเหตุปฏิสนธิโน.

๔๔๓. สำหรับสัตว์ผู้มีปฏิสนธิ เป็นอเหตุกะ
 ไม่อาจมีตหารัมมณะ ที่เป็นเหตุกะ
 และที่เป็นติเหตุกะ สำหรับสัตว์ผู้มี
 ปฏิสนธิเป็นเหตุกะ ไม่อาจมีตหา-
 รัมมณะที่เป็นติเหตุกะ.

๔๔๔. ชาตา สุกตียิ เยน
 ปาเกน ปฏิสนธิ ตุ
 เตน ตุลยุมปิ ทินิ วา
 ตหารมมณั ภเว.

๔๔๔. ปฏิสนธิเกิดในสุคติได้ ด้วยวิปากใด
 จะพึงมีตหารัมมณจิต แม้ที่เท่าเทียม
 กับวิปากนั้นบ้าง เลวกว่าบ้าง.

๔๔๕. มนุสฺสโลกิ สนฺธาย
 วุตฺตญฺจาเหตุกฺกุสฺสํ
 จตุสฺปิ อปาเยสฺ
 ปวตฺเต ปน ลพฺภติ.

๔๔๕. อเหตุกวิปาก ๘ ข้าพเจ้ากล่าวไว้
 หมายถึงเอามนุสสโลกก็จริง ถึงกระนั้น
 พวกอบายสัตว์ก็ยอมได้ แม้ในอบาย
 ๘ ในวัฏติกาล.

๔๔๖. เถโร^๑ เนรยิกานนฺตุ
 ธมฺมิ เทเสติ วสฺสติ
 กนฺธิ วายุญฺจ^๒ มาเปติ
 ยทา เตสึ ตทา ปน.

๔๔๖-๔๔๘. ก็ว่าในกาลใด พระ(มหาโมค-
 คัลลาน) เถระแสดงธรรม ทำฝนให้
 ตก เนรมิตกลิ่นหอม และสายลม
 (อ่อน) แก่พวกสัตว์นรก ในกาลนั้น

^๑ อฎฺฐสาลินี. ๔๑๔. ^๒ โป. กายุญฺจ.

๔๔๗. เถรี ทิสฺวา จ สุตฺวา จ
 ธมฺมํ กนฺธณฺจ ฆายตํ
 ปิวตณฺจ ชลํ วายุํ
 ผุสฺสํ มฺหฺเมว จ.

๔๔๘. จกฺขุวิญฺญาณกาทีนํ
 ปุณฺณชาเนว ปณฺจปี
 สนฺตํรณทวญฺญํ เอกา
 มโนธาคฺคฺติ อฏฺฐกํ.

๔๔๙. อญฺิ ทาว กถา อฏฺฐส-
 อฏฺฐสมชฺชุตฺเต โทจเร
 กามาวจรปุณฺณานํ
 ชวนานํ วเสนฺธ.

๔๕๐. นิยมตฺตํ ตุ ยํ วุตฺตํ
 ตทารมฺมณเจตโส
 กุสลมฺปน สนฺธาย
 ตํ วุตฺตนฺติ ทิ ทิปิตํ.

วิบาก ๔ คือวิญฺญาณทั้ง ๕ มีจักขุ-
 วิญฺญาณเป็นต้นซึ่งเกิดจากบุญนั้นเพียง
 สันตํรณะ ๒ (ซึ่งเกิดจากบุญ) มโน-
 ธาคฺค ๑ (ซึ่งเกิดจากบุญ) ย่อมมีแก่
 พวกสัตว์นรกเหล่านั้น ผู้ได้เห็นพระ-
 เถระ แล้วได้ฟังธรรม สูดดมกลิ่น-
 หอม ดื่มน้ำ และถูกต้องสายลมอ่อน ๆ
 อยู่เนิ่นเดียว.

๔๔๙. คำพูด(ว่า "วิญฺญาณทั้ง ๕ มีจักขุ-
 วิญฺญาณเป็นต้น ซึ่งเกิดจากบุญนั้น
 เพียง" เป็นต้น) นี้ ในที่นี้ข้าพเจ้า
 กล่าวไว้ โดยเกี่ยวกับขณะที่เป็น
 กามาวจรกุศลในอฏฺฐารมณฺ์ และ
 อฏฺฐมฺชยตตารมณฺ์ก่อน.

๔๕๐. ก็เป็นอัน ข้าพเจ้าได้แสดงแล้วว่า
 ข้อกำหนดแน่นอนแห่งตทารมฺมณจิต ที่
 ข้าพเจ้ากล่าวไว้อันใด ข้อกำหนด
 แน่นอน แห่งตทารมฺมณจิตอันนั้น
 ข้าพเจ้ากล่าวหมายเอากุศล.

คุณสัจจา วรรณกุล และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๔๑. อิธากุสลจิตฺเตสุ
 โสมนัสฺสยฺเตสุปิ
 อิกฺุเจ อารมฺมณเ เตสุ
 ชฺวิตฺเตสุ จกฺุสุปิ.

๔๔๒. โสมนัสฺสยฺตาเหตุ-
 มโนวิญฺญาตฺตาเหตุ ทิ
 ตทารมฺมณภาเว
 ชฺยเต ตทนนฺตริ.

๔๔๓. ฉสฺวากุสลจิตฺเตสุ
 อุกฺุเปกฺุชฺย ยฺเตสุ ทิ
 โคจเร อิกฺุจรมชฺชตฺเต
 ชฺวิตฺเตสุ อนนฺตริ.

๔๔๔. อุกฺุเปกฺุชฺยทิตฺตาเหตุ-
 มโนวิญฺญาตฺตาเหตุ ทิ
 ตทารมฺมณภาเว
 ชฺยเต ปน ปุณฺณชฺย.

๔๔๕. อิกฺุจรรมฺมณโยคสฺมี
 กฺุชฺชโต อุกฺุชฺชตฺสฺส วา
 โสมนัสฺสยฺกฺุ ทิ
 ตทารมฺมณมานสิ.

๔๔๑-๔๔๒. ในอธิบายนี้แม้เมื่ออกุสลจิตทั้ง๔
 อันประกอบกับโสมนัสเหล่านั้น เล่น
 ไปแล้วในอิฏฐารมณ อเหตุกมโน-
 วิญญาตธาตุ อันประกอบกับโสมนัส
 ย่อมเกิดขึ้นโดยความเป็นตทารมณะ
 ในลำดับแห่งอกุศลชวณะนั้น.

๔๔๓-๔๔๔. ส่วนเมื่ออกุสลจิต อันประกอบ
 กับอุเบกษาทั้ง ๖ เล่นไปในอิฏฐ-
 มัชฌัตตารมณ อเหตุกมโนวิญญาตธาตุ
 อันประกอบกับอุเบกษา ซึ่งเกิดจาก
 บุญ ย่อมเกิดขึ้นโดยความเป็นตทา-
 รมณะ ในลำดับ(แห่งอกุศลชวณะ).

๔๔๕. ในคราวที่ ประจวบกับอิฏฐารมณ
 ตทารมณจิตของสัตว์ผู้สงสัยอยู่ หรือ
 ฟุ้งซ่านอยู่ ย่อมเป็นวิปากจิตที่สัมมยุค
 กับโสมนัส.

คุณสอาด ดำรงผล และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๕๖. โสมนัสสุตฺเต จิตฺเต
 ชวเน ชวิตฺเต ปน
 กเวสิตฺตพฺพา ปณฺเฑว
 ตทหรรมฺมณมานสา.

๔๕๗. อุกฺเขชาสฺสทฺเต จิตฺเต
 ชวเน ชวิตฺเต ปน
 ฉเพว กเวสิตฺตพฺพา^๑
 ตทหรรมฺมณมานสา.

๔๕๘. ติเหตฺตโสมนสฺเสน
 อาทินฺนปฏฺิสนฺธิโน
 ฉานโต ปริทินฺนสฺส
 ตํ ฉานํ ปจฺจเวกฺขโต.

๔๕๙. โทมนสฺสุตฺตํ จิตฺตํ
 โทติ วิปฺปฏิสําริโน
 ตสฺส กิ ชายเต พุรุหิ
 ตทหรรมฺมณมานสํ.

๔๕๖. ส่วนเมื่อชวณจิตอันประกอบด้วยโสมนัส
 มีอันแล่นไปแล้ว ก็พึงแสวงหาทหา-
 รัมมณจิตได้ ๕ เท่านั้น.

๔๕๗. ส่วนเมื่อชวณจิตที่ประกอบด้วยอุเบกขา
 มีอันแล่นไปแล้ว ก็พึงแสวงหาทหา-
 รัมมณจิตได้ ๖ ที่เดียว.

๔๕๘-๔๕๙. สำหรับรับสัจว์ผู้ถือเอาปฏิสนธิ โดย
 วิบากที่เป็นติเหตุกะ ประกอบด้วย
 โสมนัส ผู้เสื่อมจากฉาน พิจารณา
 ฉานนั้นคือครั่นใจอยู่ ย่อมมีจิตที่
 ประกอบด้วยโทมนัส จิตอะไร ย่อม
 เกิดขึ้น ในลำดับแห่งจิตที่ประกอบด้วย
 โทมนัสนั้น ขอจงบอกทหารัมมณจิต
 (ที่เกิดขึ้น ในลำดับแห่งจิตที่ประกอบ
 กับ โทมนัสนั้น).

^๑ ก. จ. กเวสิตฺตพฺพา จ. ๖

๔๖๐. ปุฏจาเน^๑ ปฏิสิทฐา ทิ
          โหมนัสสุสสานนุคริ
          โสมนัสสุสสุ อูปตติ
          โหมนัสสุสสุ จสุส วา.

๔๖๐. จริงอยู่ ความอุบัติแห่งโสมนัส ใน
          ลำดับแห่งโหมนัสก็ดี ความอุบัติแห่ง
          โหมนัส ในลำดับแห่งโสมนัสนี้ก็ดี
          พระผู้มีพระภาค ทรงปฏิเสธไว้ใน
          ปกรณ์ปฏิฐานแล้ว.

๔๖๑. มหคคคิ ปนารพุก
          ชวเน ชวิเทปิ จ
          ตเถว ปฏิสิทฐิ^๑ ตุ
          ตทารมมณมานสิ.

๔๖๑. ก็แม้เมื่อ ชวเนปรารภมหคคคธรรม
          แล่นไป ทรงได้ปฏิเสธทวารัมณะไว้
          ในปกรณ์ปฏิฐานนั้นนั่นแหละ?

๔๖๒. ตสุมา ภวงฺกปาโตว
          ตทารมมณเมว วา
          น โหติ ก็ นุ กาทพฺหิ
          วท ตฺว อภิธมฺมิก.

๔๖๒. เพราะฉะนั้น ก็ย่อมไม่มีการตกกวางค์
          หรือ ย่อมไม่มีตทารัมณะเลยเที่ยว
          ดูกรท่านผู้เชี่ยวชาญพระอภิธรรม ขอ
          ท่านจงบอกว่าจะพึงกระทำ(อธิบาย)
          เหตุอะไรได้หนอ.

๔๖๓. อฺเปกฺขาสหิตาเหตุ
          มโนวิญญานธาตุ ตุ

๔๖๓. อเหตุกมโนวิญญานธาตุ ที่ประกอบด้วย
          อฺเปกฺขา อันเป็นวิปากของกุศลหรือ

^๑ อภิ. ป. ๔๐/๓๔๒.

^๑ ปาฐะ เป็น ตเถว - อย่างนั้นนั่นแหละ
          ในปุราณฐีกาเป็น ตตฺเถว - ในปกรณ์-
          ปฏิฐานนั้นนั่นแหละ แปลตามปุราณฐีกา.

คุณสอาด ดำรงผล และครอบครวั
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธัมมมาตวาระ ฆ-ท. ๑-๑๓

ปฏุณาปฏุณวิปากา ทิ
 ตทารมณิกา ลียา.

อกุศล จะพึงเป็นตทารัมณจิต.

๔๖๔. อวชฺชนํ กิมสฺสาติ
 นตฺถิ ทํ ชายเต กถํ
 ภวํคาวชฺชนานํ ก็
 มคฺคสฺसानนฺตรสฺส จ.

๔๖๔-๔๖๕. ตทารัมณจิตนี้ ไม่มีอวัชชนะ
 มิใช่หรือ ตทารัมณจิตนั้นจะเกิดได้
 อย่างไม่ (ขอตอบว่า) ภวังคจิตและ
 อวัชชนจิต มีอวัชชนะอะไรกัน
 และผลในลำดับแห่งมรรคมีอวัชชนะ
 อะไรกัน อีกอย่างหนึ่ง ได้ฟังมาว่า
 ผลจิตของภิกษุผู้ออกจากนิโรธ ก็ไม่มี
 อวัชชนะอย่างนี้เหมือนกัน.

๔๖๕. ผลสฺสปี นิโรธา จ
 ฏฺฐนฺตสฺส ภิกฺขุโน
 ผลจิตฺตสฺส วา เอวํ
 นตฺถิ อวชฺชนํ กิร.

๔๖๖. วินา อวชฺชเนนาปี
 โหติ ชายติ^๑ มานสํ
 กิมสฺสํารมณํ พุรุหิ
 ยทิ ชานาสี ปณฺทิต.

๔๖๖. จิต แม้ว่าเว้นอวัชชนะ ก็ย่อมมี
 ย่อมเกิดได้ คุณรทธานผู้เป็นบัณฑิต ถ้า
 ทานทราบก็ของบอก ว่า อะไรเป็น
 อารมณของตทารัมณจิตนี้.

๔๖๗. วินา อารมณเณเนติ
 น ทิ ชายติ มานสํ

๔๖๗. เป็นความจริงว่า เว้นอารมณเสีย
 เท่านั้น จิตก็หาเกิดขึ้นได้ไม่ ตทา-

^๑ ปุราณฎีกาย. โหตุ ชายตุ.

รูปาทีสุ ปริคฺเตสุ

ยงฺกิญฺจารุทฺ ขายเต.

รัมมณฺเจตฺตํ ย่อมเกิดขึ้นปรารภเอา
อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดา
อารมณ์ที่เป็นปริคตะมีรูปเป็นต้น.

๔๖๘. อุกฺกัณฺณิยาโม จ

กมฺมธมฺมนิยามตา

จิตฺตสฺส จ นิยาโมติ

เดยฺยยา ปณฺจ นิยามตา?

๔๖๘. บัณฑิตพึงทราบนิยาม (ข้อกำหนด

แน่นอน) ๕ คือ อุกฺกัณฺณิยาโม นิยาม

กมฺมธมฺมนิยาม ธรรมนิยาม และจิตต-

นิยาม.

๔๖๙. ตตฺถ เอกปฺปทาเรน

ผลปฺปทาธิธารณํ

รูกฺขานมฺปน สหุเพสํ

อโย อุกฺกัณฺณิยาโมตา.

๔๖๙. ก็ในนิยาม ๕ นั้น การที่ต้นไม้ทุกต้น

มีผลออกเป็นต้นสะพรัง โดยคราว

เดียวกัน นี้ชื่อว่าอุกฺกัณฺณิยาโม.

๔๗๐. เตสํ เตสํ ทฺ พืชานํ

ตํตํคฺลยฺผลุทฺทว.

มตฺถเก นาฬิเกรสฺส

ฉิทฺตคฺคํ พืชโช อโย.

๔๗๐. การที่พืชเหล่านั้น เหล่านั้น เกิดผล

เหมือนกับพืชเหล่านั้น เหล่านั้น

เหมือนความเป็นรูที่หัวมะพร้าวฉะนั้น

นี้ชื่อว่านิยามที่เกิดจากพืช(พืชนิยาม).

๑ อภฺรสาสินี. ๔๐๘.

๔๑๑. ตีเหตุกั ตีเหตุกณฺจ
 ทุเหตุณฺจ อเหตุกั
 วิปากนฺตุ ยโต เทติ
 อัย กมฺมณิยามตา.

๔๑๒. ชาตีย์ โภชิตฺตฺส
 เมทนีกมฺปนาทิกั
 วิเสสฺตฺตมเนกมฺปิ
 อัย ฐมฺมณิยามตา.

๔๑๓. โคจเรณ ปสฺสาทสฺมี
 ฆฏฺฐิตเ ปน เตนฺธ
 อุปฺตฺตาวชฺชานาหิณั
 อัย จิตฺตนิยามตา.

๔๑๔. อนฺธชฺชานัน หทยนฺธการั
 วิหุสฺสนั ทิปมิมิ ชฺลนฺตึ
 ลิกฺขเชถ ธีโร สตฺตึ ปยุตฺโต
 โมหนฺธการาปคมา ยทิจฺเจติ.

๔๑๑. การที่กรรมซึ่งเป็นตีเหตุกะ ให้วิปาก
 ที่เป็นตีเหตุกะ ที่เป็นเหตุเหตุกะ และ
 ที่เป็นเหตุเหตุกะใด นี้ชื่อว่ากรรมนิยาม.

๔๑๒. ความแปลก ๆ แม้หลายอย่าง มี
 แผ่นดินไหวเป็นต้น ในคราวที่พระ-
 โภชิตัวประสูติ นี้ชื่อว่าธรรมนิยาม.

๔๑๓. ส่วนว่า เมื่อประสาทมือนันถูกอารมณ์
 นั้นกระทบแล้ว จิตมีอวัชชนะเป็นต้น
 ก็มีความเกิดขึ้นในวิถิจิตนี้ นี้ชื่อว่า
 จิตตนิยาม.

๔๑๔. บุคคลผู้เป็นนักปราชญ์ผู้ใด ถ้าหากว่า
 ฟังปรารธนาความไปปราศ แห่ง
 ความมืด คือโมหะ บุคคลผู้เป็น
 นักปราชญ์ผู้นั้น ฟังเป็นผู้เพียร-
 พยายาม ศึกษาปกรณอภิธรรมมวาทารนี้
 ซึ่งเหมือนประทีปส่องสว่าง ที่กำจัด

คุณสอาด ดำรงผล และครอบครั
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความมีคิโนหทัย ของชนคนมีคอบอก
ทั้งหลายเป็นประจำเถิด.

อติ อภิธัมมจาวตาร วิปากจิตตปวัตติ-

นิทเทศ นาม

สตุตโม ปริจเฉท.

ปริจเฉทที่ ๑ ชื่อว่าวิปากจิตตปวัตติ-

-นิทเทศ ในอภิธัมมจาวตาร

จบแล้วโดยประการฉะนี้.

คุณสอาด ดำรงผล และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘. อฎุจรมปริจเจท

ปกิณณณกนิทเทศ

๔๑๕. อิทานิ ปน สหุเพส
เอเตสึ มานสึ มยา
ปาฏวตฺตถาย ภิกฺขุณฺ
กถียติ ปกิณณกํ.

๔๑๖. ปนฺตมกุกฺกุโก นาม
ทิสาสฺ ปน ปณฺจสุ
ตตฺถ^๑ สุตฺตํ ปสาเรตฺวา
ชาลฺมชฺเฒ นิปชฺชติ.

๔๑๗. ปจฺมมาย ทิสายะตฺถ
สุตฺเต ปน ปสําริตะ
ปาณเณ ปฏฺงฺเคน
สมฺภูติเต มกฺขิกาย วา.

๔๑๘. นิปฺนฺนฺจฺจานโต กิณฺจ
จลิตฺตฺวา อฏฺฏณฺนาภิ ตู

๘. ปริจเจทที่ ๘

ปกิณณณกนิทเทศ

๔๑๕. บัคนี้ เพื่อความแจ่มแจ้งแห่งภิกษุ
ทั้งหลาย ข้าพเจ้าก็จะขอกล่าวจิตที่
เป็นปกิณณะ แห่งบุคคลทุกจำพวก
เหล่านี้.

๔๑๖. ขึ้นชื่อว่าแมงมุม แผล่สายใยไปทาง
ทิศ ๕ แล้ว ก็ย่อมหมอบอยู่ตรง
กลางข่ายใย ณ ที่นั้น.

๔๑๗-๔๑๘. ก็เมื่อสายใยที่แผ่ไปทางทิศที่ ๑
ในบรรดาทิศเหล่านี้ถูกบัง ตี๊กแตน
หรือแมลงวัน กระทบแล้ว. แมงมุม
นั้นจะไหวตัวหน้อยหนึ่ง แล้วจะไป
จากสถานที่ที่มันหมอบอยู่ โดยแล่น
ไปตามสายใย กุ๊กคีม้ำ (ในตัว)

^๑ ปุราณฎีกาย. ตสฺส.

คนดูว่า สุตตฺวานุสาเรน
 ยฺยสํ ปิวติ ทสฺส สฺวา.
 ๔๗๙. ปุณฺนาคนฺตฺวานํ ทตฺตฺเถว
 นิปฺชชติ ยถาสฺขํ
 เอวเมว^๑ กโรเตว
 ทิสาสฺสุ ทฺติยาทิสฺสุ.

ของสัตว์ตัวนั้น กลับมาหมอบอยู่
 อย่างเป็นสุข ที่กลางข่ายไยนั้นนั้น-
 แผละอีกทางทิศที่ ๒ เป็นต้น ก็
 กระทำกิริยา มีการไหวตัวเป็นต้นนี้
 อย่างนี้แหละ.

๔๘๐. ปสาทา ปณฺจ ทฺฐุสพฺพทา
 สุตฺตํ ปณฺจทิสาสฺสูวิ
 จิตฺตณฺจ^๒ ปน ทฺฐุสพฺพํ
 มชฺเฌ มกฺกฏโก วิย.

๔๘๐. บัดจิตพึงเห็นประสาท ๕ ว่าเป็นจุด
 สายไยทางทิศ ๕ แต่ส่วนว่าจิต พึง
 เห็นว่า เป็นจุดแมงมุมที่หมอบอยู่
 กลางข่ายไย.

๔๘๑. ปาณกาทีหิ สุตฺตสฺส
 ทสฺส สงฺฆมฺภูฏานา วิย
 ปสาทานํ ตฺว ทฺฐุสพฺพทา
 มฺภูฏานารมฺมณณ ทิ^๓

๔๘๑. การที่อารมณ์กระทบประสาททั้งหลาย
 บัดจิตพึงเห็นว่าเป็นจุดการที่สัตว์
 ทั้งหลายมีมุ่งเป็นต้นกระทบสายไยนั้น.

๔๘๒. จลนํ วิย ตมฺชฺเฌ
 นิปนฺนายนฺตฺตณฺณากิยา

๔๘๒-๔๘๓. ส่วนกิริยาจิตมโนธาตุ ผู้ถือเอา
 อารมณ์อันกระทบที่ประสาท ในวิถึนั้น

^๑ ก. เอวเมตฺ.

^๒ ฉ. จิตฺตํ ปน จ ทฺฐุสพฺพํ.

^๓ ก. สฺวา.

ปสาททญฺญัน ตตฺถ
 กเหตุวารมฺมณํ ปน.
 ๔๘๓. มโนธาตุกริยาจิตฺตํ
 ภาวฺกาวญฺญัน มคฺคํ
 ทสฺสสา^๑ สุตฺตานุสาร์ว
 วิถิจิตฺตสฺส วตฺตณํ.

ที่พระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกว่า
 ภาวฺกาวญฺญณะ(ผู้หุคยั้งภวํงค) พึง
 เห็นว่า เป็นคฺจการไหวคฺวแห่ง
 แมงมูม ผู้หุคยั้งที่กลางช่ายโยนนั้น
 ความเป็นไปแห่งวิถิจิต พึงเห็นว่าเป็น
 เป็นคฺจการแล่นไปตามสายโย แห่ง
 แมงมูมนั้น.

๔๘๔. สีเส ปนสฺส วิชฺฌิตฺวา
 ยฺยสฺปานิว เจตโส
 อารมฺมเณสฺ ทฺฐรพฺพิ
 ชวนสฺส ปวตฺตณํ.
 ๔๘๕. ปุณาคนฺตฺวา ยถา สุตฺต-
 ชาลมชฺเณ นิปชฺชนํ
 วตฺตฺเมว จ นิสฺสาย
 จิตฺตสฺส ปริวตฺตณํ.

๔๘๔-๔๘๕. ส่วนความเป็นไป ในอารมคฺทัง-
 หลายแห่งชวนจิต พึงเห็นเป็นคฺจ
 การที่แมงมูมนั้น เจาะที่หัวแล้วคฺคคฺค
 ้มน้ำ(ในตัว) และการที่จิตเป็นไป
 อาคัยวัตถุันั้นเทียว พึงเห็นคฺจการ
 ที่แมงมูมกลับมามาหุคยั้ง ที่กลาง
 ช่ายโยอีก.

๔๘๖. อิทํ ตฺว ปน โอบมฺมํ
 อตฺถํ ทีเปติ กิณฺตฺว ทิ

๔๘๖-๔๘๗. ก็อุปมานี้ ย่อมแสดงความหมาย
 อะไร เป็นอันแสดงความหมายว่า

^๑ ปุราณฎีกายํ. ตสฺส.

คุณเสงี่ยม ฟองสมุทร และบุตร-ธิดา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อารมฺมณ ปจฺม

ปสาเท ฆฎฺฐิตะ ปน.

๔๘๑. ปสาทวตฺตฺโต จิตฺตา

วตฺตฺสนฺนิสฺสิตํ มโน

ตโต ทิ ปจฺมเยว

ชายตีติ ทิ ทิปิตํ.

๔๘๘. เอเกการมฺมณํ ทฺวีสุ

ทฺวีสุ ทฺวารเส^๑ สพฺพโส

อากจฺจติ เตนปาถํ

อยเมตฺตฺวาปิ ทิปิตํ.

๔๘๙. ฐปํ จกฺขุปสาทฺหมิ

มฺเหตฺวา ตํชเณ ปน

มโนทฺวารเ ตถาปาถ-

มาคจฺจติ นิสฺสโย.

๔๙๐. ชโค ยดา ทิ รุกฺขคฺเค

นิสฺสนฺโตว สาชฺโช

เมื่อประสาท มีอันถูกอารมณฺ์กระทบ

เป็นครั้งแรก จิตที่อาศัยวัตถุ (ทหย-

วัตถุ) ย่อมเกิดก่อนจิตอันมีประสาท

เป็นที่อยู่อาศัยนั้นนั่นเทียว.

๔๘๘. ด้วยอุปมานั้น ยังเป็นอันแสดงความ-

หมายข้อนี้ว่า อารมณฺ์หนึ่งหนึ่ง ใน

บรรดาอารมณฺ์แม้เหล่านี้ ย่อมมาถึง

คลองทางทวารทั้งหลาย คราวละ

๒ ทวาร โดยประการที่ต่าง.

๔๘๙. ก็รูปกระทบที่จักขุประสาทแล้ว ใน

ขณะนั้น ย่อมมาถึงคลองทางมโน-

ทวารได้อย่างนั้นเหมือนกัน ไม่มี

ข้อสงสัย(ในคำที่ว่านี้).

๔๙๐-๔๙๓. เปรียบเหมือนว่า นกโศเกาะ

กิ่งของต้นไม้ ชอนตัวอยู่บนยอดไม้

^๑ อฎฺฐสาสินี. ๑๔๖.

คุณเสงี่ยม ฟองสมุทร และบุตร-ธิดา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

- ส่าขี้ ฆฏฺเฐติ ตสฺสึธ
 ฉายา ผรติ ภูมิมิ.
 ๔๙๑. ส่าขาย ฆฏฺเฐนจฉายา
 ผรณานิ จ สฬฺพโส
 อปุพฺพิ อจฺริมิ เอกก-
 ชนสฺมิเยว ชายเร.
 ๔๙๒. เอวเมว จ รูปสฺส
 ปส่าทสฺส จ ฆฏฺเฐน
 ภาวฺจจลนสฺส่าปี
 ปจฺจยตุเตน อตฺตโต.
 ๔๙๓. ตเถว จ มโนทฺวาเร
 อาปาถคมนนฺนํปี จ
 อปุพฺพิ อจฺริมิ เอกก-
 ชนสฺมิเยว โทติปี.
 ๔๙๔. ตโต ภาวฺจํ ฉินฺทิตฺวา
 จกฺขุทฺวาเร ยถากุภมิ
 อวชฺชเน สมนฺปนฺเน
 ทสฺสเน สมนฺปฏิจฺฉเน.
- นั้นแหละ เเงาของงนกันนั้น ย่อมแผ่ไป
 ที่พื้นดิน การแผ่เกาะที่กิ่งไม้(ของ
 นก) และการแผ่ไปของเงา ย่อม
 เกิดในขณะเดียวกัน ไม่ก่อนไม่หลัง
 กันเลยทีเดียวฉันใด การกระทบ
 ประสาทแห่งรูป และแม้การมาถึง
 คลองทางมโนทวาร(แห่งรูป) โดย
 สภาวะ โดยความเป็นปัจจัยแม้แก่
 ภาวฺจจลนนะ ก็เหมือนอย่างนั้นเดียว
 ย่อมมีในขณะเดียวกัน ไม่ก่อนไม่
 หลังกันเลยทีเดียว ฉะนั้นเหมือนกัน.
- ๔๙๔-๔๙๕. ต่อจากนั้น เมื่ออวชฺชณะเกิด
 ขึ้น ตัด(กระแส)ภาวฺจํ เมื่อทสฺสณะ
 เกิดขึ้นแล้ว เมื่อสมนฺปฏิจฺฉณะเกิด
 ขึ้นแล้ว เมื่อสันตฺรณะเกิดขึ้นแล้วและแม้

^๑ โป. อตฺถิ เต.

๔๘๕. สันตীরเณ สมุปนเน
 ตถา โวฏฐพเพเน จ
 กุสลं ชวนิ จิตฺตํ
 ตถากุสฺสเมว วา.

เมื่อโวฏฐัพพะเกิดขึ้นแล้ว อย่างนั้น
 ตามลำดับ ทางจักขุทวาร ชวนจิต
 ที่เป็นกุสลก็ย่อมแล่นไป หรือ
 ที่เป็นอกุสลก็ย่อมแล่นไป อย่างนั้น
 เหมือนกันเทียว.

๔๘๖. เอโส เอว นโย โสต-
 ทวาราทิสฺปิ วิญฺญา
 อวิเสเสน วิญฺเญโย
 สหฺทาหิเนฺน ตุ ฆฏฺฏเน.

๔๘๖. ในคราวที่อารมณ์ มีสัททะเป็นต้น
 กระทบแม่ที่โสตทวารเป็นต้น วิญญูชน
 ก็พึงทราบนัยนี้แหละ โดยไม่แปลก
 กันเกิด.

๔๘๗. โทวาริโกปมาหิเน
 เอตฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส ทิปเน
 อุกฺกุฏริคฺควาน ตาเนคฺค
 หสฺสฺเสตฺตพฺพานิ วิญฺญา.

๔๘๗. ในการแสดงความข้อนี้ วิญญูชนพึงยก
 คำพูด มีคำอุปมาด้วยคนเฝ้าประตู
 เป็นต้น เหล่านั้น ขึ้นแสดงไว้ใน
 วิกิฉิตนี้.

๔๘๘. อสมฺภะเทเน จกฺขุสฺส
 ฐูปาปาดคเมน จ
 อาโลกนิสฺสฺสเยนาปิ
 สมฺนภฺการเทคฺคณา.

๔๘๘-๔๘๙. ก็จักขุวิญญูญาณนั้น พร้อมทั้งสัม-
 ปยุตธรรมทั้งหลายซึ่งเป็นไปพร้อมกัน
 ย่อมเกิดขึ้นเพราะปัจจัยทั้ง ๔ เหล่านี้
 คือเพราะจักขุไม่เสียหาย เพราะ

คุณวรพรรณ ลิขิตเลอสรวง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๙๙. ปจฺจเยหิ ปเนเตหิ
 สเมเตหิ จตุหิปี
 ชายเต จกฺขวิญญาณั
 สมฺปยุตฺเตหิ ตํ สห.

การถึงคลองแห่งรูป และแม้เพราะ
 การอาศัยแสงสว่าง พร้อมกับเหตุคือ
 การทำไว้ในใจ(มนสิการ).

๕๐๐. อสมฺเภเทน โสตสฺส
 สหฺทาปาดกเมน จ
 อากาสนิสฺสเยนาปี
 สมฺนุกฺการเหตุนา.

๕๐๐-๕๐๑. ส่วนโสตวิญญาณนั้น พร้อมทั้ง
 สมฺปยุตฺตรมทั้งหลายซึ่งเป็นไปพร้อม
 กัน ย่อมเกิดขึ้นเพราะปัจจัยทั้ง ๔
 เหล่านี้ คือเพราะโสตะไม่เสียหาย
 เพราะการถึงคลองแห่งสัททะและแม้
 เพราะการอาศัยอากาศ พร้อมกับ
 เหตุ คือการทำไว้ในใจ(มนสิการ).

๕๐๑. ปจฺจเยหิ ปเนเตหิ
 สเมเตหิ จตุหิปี
 ชายเต โสตวิญญาณั
 สมฺปยุตฺเตหิ ตํ สห.

๕๐๒. อสมฺเภเทน ฆานสฺส
 กนฺธาปาดกเมน จ
 วาโยสนฺนิสฺสเยนาปี
 สมฺนุกฺการเหตุนา.

๕๐๒-๕๐๓. ส่วนฆานวิญญาณนั้น พร้อมทั้ง
 สมฺปยุตฺตรมทั้งหลายซึ่งเป็นไปพร้อม
 กัน ย่อมเกิดขึ้นเพราะปัจจัยทั้ง ๔
 เหล่านี้ คือเพราะฆานะไม่เสียหาย
 เพราะการถึงคลองแห่งคันธะ(กลิ่น)
 และแม้เพราะการอาศัยวาโย (ลม)

๕๐๓. ปจฺจเยหิ ปเนเตหิ
 สเมเตหิ จตุหิปี

คุณวรพรรณ ลิขิตเลอสรวง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชายเต ฆานวิณณาณั
สมฺปยุตฺเตหิ ตั สท.

พร้อมทั้งเหตุ คือการทำไว้ในใจ
(มนสิการ).

๕๐๔. อสมฺเภเทน ชิวฺหาย
รสํปาถคเมน จ
อาโปสนฺนิสฺเสนานปิ
สมนฺกการเหตุนา.

๕๐๔-๕๐๕. ส่วนชิวหาวิณณาณั นั้น พร้อมทั้ง
สัมปยุตฺตรมฺมทั้งหลาย ซึ่งเป็นไป
พร้อมกัน ย่อมเกิดขึ้นเพราะปัจจัยทั้ง
๔ เหล่านี้ คือเพราะชิวหาไม่เสี-
หาย เพราะการถึงคลองแห่งรส
(รส) และแม้เพราะการอาศัยอาโป
(น้ำ) พร้อมทั้งเหตุ คือการทำไว้
ในใจ.

๕๐๕. ปจฺจเยหิ ปเนเตหิ
สเมเตหิ จตุหิปี
ชายเต ชิวหาวิณณาณั
สมฺปยุตฺเตหิ ตั สท.

๕๐๖. อสมฺเภเทน กายสฺส
โผฏฺฐพฺพาปาถสงฺกมา
ปจฺจวินิสฺเสนานปิ
สมนฺกการเหตุนา.

๕๐๖-๕๐๗. ส่วนกายวิณณาณั นั้น พร้อมทั้ง
สัมปยุตฺตรมฺมทั้งหลาย ซึ่งเป็นไป
พร้อมกัน ย่อมเกิดขึ้นเพราะปัจจัยทั้ง
๔ เหล่านี้ คือเพราะกายไม่เสียหาย
เพราะการถึงคลอง แห่งโผฏฐัพพะ
(อารมณ์ที่กระทบกาย) แม้เพราะ
การอาศัยปฐวี(ดิน) พร้อมทั้งเหตุ
คือการทำไว้ในใจ(มนสิการ).

๕๐๗. ปจฺจเยหิ ปเนเตหิ
สเมเตหิ จตุหิปี
ชายเต กายวิณณาณั
สมฺปยุตฺเตหิ ตั สท.

คุณวรพรรณ ลิขิตเลอสรวง
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕๐๘. อสมุเกทา มนัสสาป^๑
 ธมฺมาปาทกเมน จ
 วตฺตุนฺนีสฺสเยนาปิ
 สมณกฺการเหตุนา.

๕๐๙. ปจฺจเยทึ ปเนเตทึ
 สเมเตทึ จตฺตูปิ
มโนวิญญาณเมว ตุ
 สมฺปยุตฺเตทึ ชายเต.

๕๑๐. มโน ภวํจจิตฺตุนฺตึ
 เวทิตพฺหึ วิภาวึนา
 อาวชฺชนกิริยาจิตฺตํ
 สมณกฺกาโรติ สณฺณิตํ.

๕๑๑. วตฺตุนฺนีสฺสเยนาติ
 นายํ สพฺพตฺต กจฺจติ
 ภวํ ตุ ปญฺจโวการํ
 สนฺธาย กถิตฺโต ปน.

๕๐๘-๕๐๙. มโนวิญญาณ พร้อมทั้งสัมปยุต-
 ธรรมทั้งหลาย ซึ่งเป็นไปพร้อมกัน
 ย่อมเกิดขึ้นเพราะปัจจัยทั้ง ๔ เหล่า
 นี้ อย่างนี้ คือแม้เพราะมโน(ใจ)ไม่
 เสียหาย เพราะการถึงคลองแห่ง
 ธรรม แม้เพราะการอาศัยวัตถุ
 (ทพยวัตถุ) พร้อมทั้งเหตุคือการทำ
 ไว้ในใจ(มนสิการ).

๕๑๐. ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา ฟังทราบว่
 ชื่อว่ามโน(ใจ) ได้แก่ ภวังจิต
 อาวัชชนกิริยาจิต ได้ชื่อว่ามักการะ
 (การทำไว้ในใจ).

๕๑๑. ปาฐะว่า "เพราะการอาศัยวัตถุ" นี้
 ย่อมไม่ไปในภพทั้งปวง (มิได้กล่าว
 หมายเอาภพทั้งปวง) แต่ว่ากล่าว
 หมายเอาปัจจุโวการภพเท่านั้น.

^๑ ก. อสมุเกทา สมณัสสาป.

๕๑๒. ปฏิสนุธาหิจิตฺตานิ
 สหฺพนาเนกฺญวีสฺติ
 กามเม ทสฺ จ รูเปสุ
 ปณฺจ จตฺตาริรูปิสฺ.

๕๑๒. จิตฺมฺปฏิสนฺธิเป็นต้น ทั้งหมคมมี ๑๘ คือ
 จิตฺในกามภุมฺมิมมี ๑๐ ในรูปภุมฺมิมมี ๕ ใน
 อรูปภุมฺมิมมี ๔.

๕๑๓. กมฺมํ กมฺมนิมิตฺตณฺจ
 ตถา คตฺตินิมิตฺตกํ
 อิทฺถทฺติ ทิวธิ์ เตสฺ
 อารมฺมณฺณทฺริตฺ.

๕๑๓. ก็พระผู้มีพระภาค ตรัสอารมฺมณฺของจิต
 มีปฏิสนฺธิเป็นต้นเหล่านั้นไว้ ๓ อย่าง
 นี้ คือกรรม และกรรมนิมิต อนึ่ง
 อารมฺมณฺที่เป็นคตฺตินิมิต.

๕๑๔. กามาวจรสฺนุธิํ
 ปริตฺตารมฺมณฺ มคฺ
 ปจฺจุปฺปนฺนมตฺตีติ วา
 โทติ นตฺถิ อนาคคฺ.

๕๑๔. ตรัสว่า สำหรับกามาวจรปฏิสนฺธิ มี
 อารมฺมณฺเป็นปริตตะ(กามาวจร) ซึ่ง
 เป็นปัจจุบันบ้าง อดีตบ้าง ไม่มี
 อารมฺมณฺที่เป็นอนาคค.

๕๑๕. อฏฺฐาเรว จ มหาปากา
 ตฺถินิ สฺนฺตฺริธานิ จ
 เอกาทสฺวิธํ จิตฺตํ
 ตทารมฺมณฺสณฺณิตฺ.

๕๑๕. จิต ๑๑ อย่าง คือมหาวิบาก ๘ นั้น-
 เทียว และสันตฺริธณะ ๓ ได้ชื่อว่า
 ตทารมฺมณฺ.

๕๑๖. เอกาทสฺวิธเ จิตฺเต
 ตทารมฺมณฺสณฺณิตเ

๕๑๖. ในจิต ๑๑ อย่าง ที่ได้ชื่อว่าตทาร-
 มฺมณฺะ จิต ๑๐ เป็นกุศลวิบาก

คุณวรพรรณ์ ลิขิตเลอสรวง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕๑๑-๕๑๕

หส ปุณฺณวิปากานิ

เอกํ โหติ อปุณฺณชํ.

จิต ๑ เป็นจิตที่เกิดจากอกุศล.

๕๑๗. มหาปากา น ชายนฺติ

รูปารูปภาวทฺเว

กาเม รูปภาเว^๑ เจว

โหติ สนฺตํรณคฺคยํ.

๕๑๗. มหาวิปากทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดใน

รูปภพและอรูปภพทั้ง ๒ สันตํรณะ ๓

ย่อมเกิดในกามภพและรูปภพเท่านั้น.

๕๑๘. ตทารมฺมณจิตฺตานิ

ยานิ วุตฺตานิ สฺตถฺตนา

เตสุ จิตฺตมฺปนเนกมฺปิ

รูปารูปภาวทฺเว.

๕๑๙. น ตทารมฺมณํ หุตฺวา

ปวตฺตติ กทาจิปี

กสฺมา น โหติ เจ ตตฺถ

พีชสฺสาภาวโต ปน.

๕๑๘-๕๑๙. ตทารัมมณจิต ที่พระศาสดาตรัส

ไว้เหล่าใด ก็จิตแม้สักดวงหนึ่ง ใน

บรรดาตทารัมมณจิตเหล่านั้น ย่อมไม่

เป็นไปเป็นตทารัมมณะในรูปภพ และ

อรูปภพทั้ง ๒ แม้ในกาลไหน ๆ หาก

จะถามว่า เพราะเหตุไรจึงไม่มี

เฉลยว่า ย่อมไม่มีเพราะในภพทั้ง ๒

นั้น ไม่มีพีช.

๕๒๐. ปฏิสนฺธิพีชํ นตฺถตฺถ

กามาวจรสฺสณฺฑิตํ

รูปาทิโถจเร ตสฺส

ภเวยฺย ชนกันฺตฺตํ ยํ.

๕๒๐. พีช คือปฏิสนธิที่ได้ชื่อว่ากามาวจร

อันใด พึงเป็นผู้ทำตทารัมมณะนั้นให้

เกิดในอารมณฺมีรูปเป็นต้น พีชคือ

ปฏิสนธินั้น ย่อมไม่มีในภพทั้ง ๒ นี้.

^๑ ฉ. รุเป.

๕๒๑. จักขุวิญญานกาทีน
 นตฺถิตาปชฺชตฺติ เจ
 นิบุทรียานํ ปวตฺตานุ-
 ภาวโต จิตฺตสมฺภาโว.

๕๒๑. หากจะมีคำที่ว่า (ถ้าหากว่าเป็น
 อย่างนี้) จิตทั้งหลายมีจักขุวิญญาน
 เป็นต้น ก็ต้องถึงความไม่มี(ในภพ
 ทั้ง ๒ นั้น)ได้เหมือนกัน. เฉลยว่า
 จิต (มีจักขุวิญญานเป็นต้น) ก็มีได้
 โดยอานุภาพความเป็นไปแห่งอินทรีย์
 ทั้งหลาย.

๕๒๒. เอกนฺเตน ยถา เจตฺโ
 ตทารมฺมณมานสํ
 นปวตฺตตฺติ สหฺพํ
 ฐาปฺปภาวหฺวเย.

๕๒๒-๕๒๓. ก็ตทารัมมณจิตนี้ แม้ทุกดวงย่อม
 ไม่เป็นไปในรูปภพและอรูปภพทั้ง ๒
 โดยส่วนเดียว ฉนฺใด ตทารัมมณจิตนี้
 นั้น ย่อมไม่ติดตามไป แม้ในธรรมที่
 ไม่ใช่กามาวจรฉนนั้น เพราะเหตุไร
 เพราะไม่ใช่ผู้ทำให้เกิด (และ)
 เพราะไม่เหมือนกับผู้ทำให้เกิด.

๕๒๓. อกามาวจรธฺมเมปี
 ตเทตฺ นานุพฺพตฺติ
 กสฺมา อชฺนกตฺตา ทิ
 ชนฺกสฺสาสมานโต.

๕๒๔. ย่อมติดตามขณะที่เป็นกุศล อกุศล
 เป็นต้น ซึ่งได้ชื่อว่ากามาวจร ฉน

๕๒๔. ชนํ เทน ตฺถุญํ วา
 กามาวจรธมฺมิตํ

๑ ก. ...เปตฺ.

กุสลากุสลาที ตู
ชวนี อนุพนุชติ.

เป็นผู้ทำให้เกิด หรือเหมือนกับผู้ทำ
ให้เกิดขึ้น.

๕๒๕. กามาวจรธรมมาปิ
เย มหกุคคโคจรา
หตุวา วตุคฺคฺติ เต จาปิ
อิหิ เนวานุพนุชติ.

๕๒๕-๕๒๖. แม้กามาวจรธรรมทั้งหลายเหล่า
ใดเป็นไป เป็นธรรมชาติที่มีมหัคคต-
ธรรมเป็นอารมณ์ ตทารัมมณเฑนี้ก็ย่อม
ไม่ติดตามกามาวจรธรรม แม้เหล่า-
นั้นด้วยเลยเทียว. ย่อมไม่ติดตาม
ไปตลอดกาลที่ขงวง เพราะเหตุไร
เพราะตทารัมมณจิตนี้ มีอารมณ์เป็น
ปริตตะโดยส่วนเดียว และเพราะ
กามาวจรธรรมเหล่านั้น มีอารมณ์ที่
ตทารัมมณจิตนี้ไม่คุ้นเคย.

๕๒๖. ปริตฺตทารมฺมณฺตฺตา จ
เอกฺกนฺเตน ปนสฺส หิ
ยถาปริจิตฺตฺตา จ
นानุพนุชติ สัพพทา.

๕๒๗. กิณฺเตน ยุตฺติวาเทน
วุตฺติ อฺนฺตรกฺกาสฺ^๑ หิ
ตทารมฺมณฺจิตฺตานิ
เอกาทสฺปิ สัพพโส.

๕๒๗-๕๓๒. ประโยชน์อะไรด้วยคำพูดอันเป็น
ยุติเล่า เพราะท่านกล่าวไว้ใน
อรรถกถาทั้งหลายแล้วว่า ตทา-
รัมมณจิตทั้ง ๑๑ ทั้งหมด แม้เมื่อ
ชวนะปรารภชื่อและโคตร เล่นไป
ก็ย่อมไม่ถึงเอาความเป็นตทารัมมณะ

๕๒๘. นามโคตฺตํ ปนารพฺก
ชวเน ชวีเตปิ จ

^๑ สมุโมหวิโนทนี. ๒๐๑.

- ตทารัมมณั น กณฺหุติ
 ฐปารูปกเวสุ วา.
- ๕๒๘. ยทา ปณฺฑิตฺติมารพฺก
 ชวเน ชฺวีเทปี วา
 ตถา วิปฺสฺสนายาปี
 ลกฺขณารมฺมณาย จ.
- ๕๓๐. ตทารมฺมณา น ลพฺภุนฺติ
 มิจฺจตฺตนิยเตสุปี
 น โลกุตฺตรธฺมเมปี
 อารพฺก ชวเน คเต.
- ๕๓๑. ตถา มหคฺคเต ธฺมเม
 อารพฺก ชวเน ปน
 ปฏิสัมภิตาณานานิ
 อารพฺก ชฺวีเทปี จ.
- ๕๓๒. มโนทฺวา เหปี สฺพเพสฺสี
 ชวานานมนนฺตรี
 ตทารมฺมณจิตฺตานิ
 ภวนฺติ อญฺญพฺพโต.

(คือ ไม่เป็นไปโดยความเป็นตทารัมมณะ) อีกอย่างหนึ่ง ย่อมไม่ถือเอาความเป็นตทารัมมณะ ในรูปภพ และอรูปภพ อีกอย่างหนึ่ง แม้เมื่อขณะปรารภบัญญัติแล่นไปในเวลาใด ในเวลานั้นก็ย่อมไม่ได้ตทารัมมณะ. อนึ่ง แม้ในวิปัสสนาที่มีลักษณะเป็น อารมณฺ์ ก็ย่อมไม่ได้ตทารัมมณะ อย่างนั้นเหมือนกัน. แม้เมื่อขณะทั้งหลาย ที่เป็นมิจจตตนิยตะ (ประกอบด้วยนิยตมิจจาทิฏฐิ) แล่นไปแล้ว ก็ย่อมไม่ได้ตทารัมมณะ แม้เมื่อขณะ ปรารภโลกุตตรธรรม แล่นไป ก็ย่อมไม่ได้ตทารัมมณะ. อนึ่งแม้เมื่อขณะปรารภมหัคคตธรรม แล่นไป ก็ย่อมไม่ได้ตทารัมมณะอย่าง นั้นเหมือนกัน. รวมทั้งเมื่อปรารภปฏิสัมภิตาณาดัง-หลายแล่นไป ก็ย่อมไม่ได้ตทารัมมณะ

แม้ทางมโนทวาร ทวารัมมตจิต ก็
ย่อมเกิดได้โดยลำดับ ในลำดับแห่ง
ขณะทั้งหลายทั้งปวง.

๕๓๓. น วิชฺชติ มโนทวาร
          ขุญฺญนารมฺมตสฺส ทิ
          กถิ ภวํคโต โหติ
          วฺภูจํ น ปน เจตโส.

๕๓๓. ก็ทางมโนทวาร ไม่มีการกระทบ
อารมณ์ การออกจากภวังคจิตแห่งจิต
(วิถิจิต) มีใ้ได้อย่างไรเล่า.

๕๓๔. มโนทวารเป อปาถ-
          มากจฺจนฺเตว โคจรา
          ขุญฺญนาย วินา ตสฺมา
          จิตฺตานํ โหติ สมฺภโว.

๕๓๔. อารมณ์ทั้งหลาย ย่อมมาถึงคลอง แม้
ทางมโนทวารได้ทีเดียว เพราะฉะนั้น
จิต(วิถิจิต)ทั้งหลาย เว้นการกระทบ
อารมณ์ก็ยังมีอันเกิดได้.

๕๓๕. ทฺวาทสาปฺถจฺจิตฺตานํ
          วิปากา สตฺตตสฺตฺตติ
          ภวนฺติ จตฺราสีติ
          ปาปปากา ปวตฺตติยํ.

๕๓๕. สำหรับอกุศลจิต ๑๒ อย่าง มีวิปาก
อย่างละ ๑ ละ ๑ เพราะเหตุนั้น
วิปากของอกุศลในประวัติศาสตร์ จึงมี
๘๔.

๕๓๖. เอกาทสฺวิธานํ तु
          ทิกฺวา อุตฺถจฺจมานสํ
          เอกาทสฺวิธา เจว
          ภวนฺติ ปฏฺิสนฺธิโย.

๕๓๖. อนึ่ง ละเว้นจิตที่สัมปยุตกับอุทธัจจะ
เสีย (อกุศล)จิต ๑๑ อย่าง ย่อมมี
ปฏิสนธิ ๑๑ อย่างที่เดียว.

          คุณวรพรรณ ลิขิตเลอสรวง
          สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕๔๑. โลภาที ปน โย ธมฺโม
มุลฺลญฺเญปการโก
เหตุตี ปน โส ธมฺโม
วิณฺณาตพฺโพ วิภาวีนฺวา.
๕๔๒. โลโก โทโส จ โมโท จ
ตถาลอภาทโย ตโย
ฉเพว เหตุโย โทนฺติ
ชาติโต นวธา สียฺ.
๕๔๓. ธมฺมานํ กุสลาทินํ
กุสลาทิตตฺตสสารโก
มุลฺลญฺโสติ วทฺนฺเตว
เอเก อัจฉริยา ปน.
๕๔๔. เอวํ สนฺเต ตฺถ เหตุณํ
ตํสมฺมูรฺณานฺนุปีสุ
เหตุปฺจฺจยตา เนว
สมฺปชฺชติ กทาจีปี.
๕๔๕. น หิ เต ปน รูปานํ
สาธเนติ กุสลาทิกํ
๕๔๑. ก็ธรรมมีโลภะเป็นต้นคือ เป็น
ผู้อุปการะ โดยอรรถว่าเป็นมูล
(รากเหง้า) ธรรมนั้นท่านนักปราชญ์
พึงทราบว่ ชื่อว่าเหตุ.
๕๔๒. ธรรม ๖ คือ โลภะ ๑ โทสะ ๑
โมหะ ๑ อนึ่ง ธรรม ๓ มีอโลภะ
เป็นต้นนั้นเทียว ชื่อว่าเป็นเหตุ พึงมี
๘ อย่างโดยชาติ.
๕๔๓. ส่วนอาจารย์พวกหนึ่ง กล่าวไว้อย่าง
นี้ว่า ธรรมที่ทำความเป็นกุศลเป็นต้น
ให้สำเร็จแก่ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล
เป็นต้น ชื่อว่าธรรมที่มีสภาวะเป็นมูล
(เป็นเหตุ).
๕๔๔. เมื่อเป็นอย่างนี้ เหตุทั้งหลายก็ย่อม
ไม่สำเร็จความเป็นเหตุปัจจัย ในรูป
ทั้งหลาย ที่มีเหตุอันเป็นสมุฏฐาน ไม่
ว่าในกาลไหน ๆ.
๕๔๕. เป็นความจริงว่า เหตุเหล่านั้นย่อม
ไม่ทำความเป็นกุศลเป็นต้นให้สำเร็จ

คุณวรพรรณ สิริจิตเลอสรวง
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น เตส ปน รูปานี
ปัจจุยา น จ โหนติ เต.

แก่รูปทั้งหลาย แต่ว่าเหตุเหล่านั้น
จะไม่เป็นปัจจัย (โดยเหตุปัจจัย)
แก่รูปเหล่านั้นก็หาไม่.

๕๔๖. ตสฺมา ทิ กุสลาทินิ
กุสลาทิตฺตสาธโก
มุลฺลฺโงติ น กนฺตพฺโพ
วิญฺญา สมยณฺณา.

๕๔๖-๕๔๗. ก็เพราะฉะนั้น วิญญาณผู้มีปกติ
รู้สัมผัส (มติของอาจารย์อภิธรรมทั้ง-
หลาย) ไม่ฟังถึง (ไม่ฟังเชื่อถือ) ว่า
ธรรมที่ทำความเป็นกุศลเป็นต้น ให้
สำเร็จ แก่ธรรมที่เป็นกุศลเป็นต้น
ชื่อว่าธรรมที่มีสภาวะเป็นมูล. แต่
นักปราชญ์ฟังเข้าใจว่า สภาวะที่เป็น
อุปการะโดยการทำความตั้งมั่นด้วยดี
ให้สำเร็จ ชื่อว่าสภาวะที่เป็นมูลแห่ง
เหตุทั้งหลายเกิด.

๕๔๗. สุปฺปทฺติจฺตภาวสฺส
สาธเนนุภากรโก
มุลฺลฺโงติ จ เหตุนิ
วิญฺญาตพฺโพ วิภาวินา.

๕๔๘. กุสลากุสลา เหตุ
กิริยาเหตุ จ สพฺพโส
ธมฺมานิ สมฺปยุตฺตานิ
ตํสมฺภูฏานรูปินิ.

๕๔๘-๕๔๙. เหตุที่เป็นกุศล และอกุศลทั้งหลาย
และเหตุที่เป็นกิริยาทั้งปวง ถึงความ
เป็นเหตุปัจจัย แก่สัมปยุตธรรมทั้ง-
หลาย และแก่รูปทั้งหลายที่มีสัมปยุค-
ธรรมเหล่านั้น เป็นสมภูฏานในปัจจุ-
โวการภูมิ เหตุเหล่านี้ถึงความเป็น

๕๔๙. เหตุปัจจัยชยตี ยาคา
ปณฺจโวการภูมิ

สมฺปยุตฺตานเมเวเต
จตุโวการภูมิ^๑.

เหตุปัจจัย แก่สมฺปยุตฺตรรรมทั้งหลาย
อย่างเดียวกัน ในจตุโวการภูมิ.

๕๕๐. กามะ วิปากเหตุปี
กามาวจรภูมิ^๑
อตุตนา^๑ สมฺปยุตฺตาน^๑
ปฏิสนธิกฺขณะ ปน.

๕๕๐-๕๕๑. แม้เหตุที่เป็นวิปากในกาม ก็ถึง
ความเป็นเหตุปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลาย
ที่สมฺปยุตฺกักับคนในกามาวจรภูมิ แต่
ในปฏิสนธิขณะ ถึงความเป็นเหตุ-
ปัจจัยแก่กัฏฐตารูป(กัมมชรูป) ส่วน
ในปัตติชขณะ ถึงความเป็นปัจจัยแก่
รูปที่เกิดจากจิตทั้งหลายด้วย.

๕๕๑. กตตุตารูปชาตานิ
ตเถว จ ปวตฺติย^๑
จิตฺตชานณจ รุปาน^๑
เหตุปัจจุยตี กตา.

๕๕๒. รูปะ วิปากเหตุ จ
รูปาวจรภูมิ^๑
ตถา วุตฺตปฺปการาน^๒
โหนติ เต เหตุปัจจุยยา.

๕๕๒. อนึ่ง ในรูปาวจรภูมิ เหตุที่เป็นวิปาก
ในรูป (รูปาวจรวิปากเหตุ) เหล่านั้น
ก็อย่างนั้น ย่อมเป็นเหตุปัจจัย แก่
ธรรมทั้งหลาย อันมีประการดังได้
กล่าวแล้ว.

๕๕๓. เหตุโย ปณฺจโวการะ
โลกุตฺตรวิปากชา

๕๕๓-๕๕๔. ในปณฺจโวการภูมิ เหตุทั้งหลายที่
เกิดในโลกุตฺตรวิปาก ย่อมเป็นเหตุ-

^๑ ก. อตุตโน.

^๒ ก. ยถาวุตฺตปฺปการาน.

จิตตชานนจ รูปานํ
 สมฺปยุตฺตทานเมว จ.
 ๕๕๔. เต เหตุปจฺจุยยา โทหนฺติ
 จตุโวการภูมียํ
 ภาวนฺติ สมฺปยุตฺตทานํ
 อิตเร จ สฺกฺมียํ?

ปัจจัย แก่รูปทั้งหลายที่เกิดจากจิต
 และแก่สัมปยุตธรรมทั้งหลาย. ใน
 จตุโวการภูมิ เหตุที่เกิดในโลกุตตร-
 วิบากเหล่านั้น ย่อมเป็นเหตุปัจจัยแก่
 สัมปยุตธรรมทั้งหลาย(เท่านั้น) ส่วน
 เหตุอันอื่น (คือเหตุที่เกิดในอรูปา-
 วจรวิบาก) ย่อมเป็นเหตุปัจจัยแก่
 สัมปยุตธรรมทั้งหลาย ในภูมิของตน
 (คือในอรูปภูมิ).

๕๕๕. เหตุวตุโถ เหตุโย เจว
 เหตุปจฺจุยสมฺภาโว
 เอวเมว จ วิณฺณเญยฺยา
 สณฺชาตสฺสเหตุนา.

๕๕๕. กัณฑ์จิต ผู้มีความสุขอันเกิดแล้วเป็น
 เหตุ พึงทราบเหตุคือสภาวะที่เป็นมูล
 และธรรมที่มีเหตุเกิดขึ้นเพราะเหตุ
 เป็นปัจจัย ตามประการที่กล่าวมา
 แล้วนี้เกิด.

๕๕๖. ฌนฺโท จิตฺตณฺจ วิริยํ
 วิมฺสา จาติ สตุฏฺฐนา
 โลกาธิปติยา วุตฺตยา
 จตุธาปิตี สियํ.

๕๕๖. พระศาสดา ผู้ทรงเป็นอธิปติแห่งโลก
 ได้ตรัสอธิปติ(ธรรมที่เป็นใหญ่)ไว้ ๔
 อย่าง คือ ฉันทะ จิตตะ วิริยะ และ
 วิมังสา.

๑ โป. จตุโวการภูมียํ.

๙. นามปริจเฉท

ปุณฺณวิปากปจฺจยนิทฺเทส

- ๕๖๐. พาทุคฺสี ปากจิตฺตานิ
 โลกิกาเนว ยานิ ทิ
 เอเตสํ ปากจิตฺตานํ
 ปฏิสันฺธิปวตฺติสุ.
- ๕๖๑. ปุณฺณปุณฺณาทิสงฺขารธา
 ยถา เยสฺสจ ปจฺจยา
 ภวาทิสํ ทถา เทปิ
 วิณฺณาตพฺพา วิภาวินา.

- ๕๖๒. ตโย ภวา จตฺสโส จ
 โยนินิย กตฺติปญฺจกํ
 วิณฺณาณญฺจติโย สตฺต
 สตฺตทวาสา นเวริทา.

- ๕๖๓. กาเม ปุณฺณาทิสงฺขาร-
 สณฺนิตา อญฺส เจตนา

๙. ปริจเฉทที่ ๙

ปุณฺณวิปากปจฺจยนิทฺเทส

๕๖๐-๑. กิวิปากจิต ๓๒ ซึ่งเป็นโลกียจิต
 เท่านั้น เหล่าใดมีอยู่ บรรดาวิปากจิต
 เหล่านี้ สิ่งขารทั้งหลายมีปุณฺณญาภิ-
 สิ่งขาร อปุณฺณญาบิสิ่งขารเป็นต้น ย่อม
 เป็นปัจจัยแก่วิปากจิตเหล่าใด และ
 โดยประการใด ในปฏิสนธิขณะและ
 ปวตฺติขณะ ในโอกาสทั้งหลายมีภ
 เป็นต้น ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา พึง
 ทราบสิ่งขารแม้เหล่านั้น โดยประการ
 นั้นเกิด.

- ๕๖๒. พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภพมี ๓
 โยนิมี ๔ คติมี ๕ วิณฺญาณรูปฺติมี ๑
 สัตตทวาสมิ ๕.

- ๕๖๓-๔. เจตนา ๔ ที่รู้กันว่าเป็นปุณฺณญาภิ-
 สิ่งขาร ในฝ่ายกาม ย่อมเป็นปัจจัยแก่

อภิธรรมสาร ม. ๙. ๑๕

- นวนัน ปากจิตตานัน
กาเม สุกตियมฺปน.
๕๖๔. นานากุชณิกกมฺมุป-
นิสฺสยปฺจฺจเยที จ
ทฺวิธา ที ปฺจฺจยา เตสึ
ภวนฺติ ปฺภิสฺสนฺธิยํ.
๕๖๕. อุเปกฺขาสฺหิตาเหตุ-
มโนวิญญานธาตฺตฺยา
วินา ปฺริตฺตปากานัน
โหนฺติ ทฺวิธา ปวตฺตฺติยํ.
๕๖๖. ตาเยว เจตนา รูป-
ภเว เทวธาว ปฺจฺจยา
ปณฺจนัน ปากจิตตานัน
ภวนฺติ ที ปวตฺตฺติยํ.
๕๖๗. อฏฺฏจนัน ตฺ ปฺริตฺตตานัน
กาเม ทฺกฺกตฺติยํ ตถา
ปวตฺเต ปฺจฺจยา โหนฺติ
น โหนฺติ ปฺภิสฺสนฺธิยํ.
- วิปากจิต ๔ เหล่านี้ โดยประการ ๒
คือโดยนานากุชณิกกมฺมฺบัจจย และ
อุปนิสฺสยบัจจย ในกามสุคติ ใน
ปฺภิสฺสนฺธิยณะ.
๕๖๕. ย่อมเป็นบัจจย แก่พวกปฺริตฺตวิปากทั้ง-
หลาย เว้นอุเหตุกมโนวิญญานธาตฺอัน
สทรคตด้วยอุเบกฺขา โดยประการ ๒
ในปวตฺตฺติยณะ.
๕๖๖. เจตนาเหล่านี้มันน้แหละ ย่อมเป็น
บัจจยแก่วิปากจิต ๕ โดยประการ ๒
ในรูปภพ ในปวตฺตฺติยณะ.
๕๖๗. ย่อมเป็นบัจจยแก่ปฺริตฺตวิปาก ๔ โดย
ประการนั้นเหมือนกัน ในกามทุกฺติ ใน
ปวตฺตฺติยณะ ย่อมไม่เป็นบัจจยใน
ปฺภิสฺสนฺธิยณะ.

คุณวรพรรณ ลิขิตเลอสรวง
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕๖๘. โทษุติ วุตตูปการาว

กาเม สุกติยํ ตถา

โสฬสนัน วิปากานํ

ปวตุเต ปฏิสนธิยํ.

๕๖๙. รูเป บุญภักสังขารา

รูปาวจรภูมิยํ

ปถจนันํ ปากจิตฺตานํ

ปจฺจยา ปฏิสนธิยํ.

๕๗๐. โทษุติมานุณฺดสงฺขารา

กาเม หุคฺคตฺยํ หุวิธา

วิณฺณาสฺส ปเนกสฺส

ปจฺจยา ปฏิสนธิยํ.

๕๗๑. ฉนฺนมนฺ ปวตุเตว

โทษุติ โน ปฏิสนธิยํ

สตุตฺตมนฺนํ ภาวนฺเตว

ปวตุเต ปฏิสนธิยํ.

๕๖๘. เจตนา อันมีประการตั้งได้กล่าวแล้ว

นั้นเที่ยว ย่อมเป็นปัจจัยแก่วิบากจิต

๑๖ โดยประการนั้นเหมือนกัน ใน
กามสุคติ ในปัตติชณะ และ ใน
ปฏิสนธิชณะ.

๕๖๙. บุญภักสังขารในฝ่ายรูป ย่อมเป็น

ปัจจัยแก่วิบากจิต ๕ ในรูปาวจรภูมิ
ในปฏิสนธิชณะ.

๕๗๐. ส่วนว่าบุญภักสังขาร ย่อมเป็นปัจจัย

แก่วิณฺณาดวงเดียว โดยประการ ๒
ในกามหุคฺติ ในปฏิสนธิชณะ.

๕๗๑. แต่ว่าจะเป็ปัจจัยแก่วิบากจิต ๖ ได้

ก็เฉพาะในปัตติชณะเท่านั้น ไม่ใช่
ในปฏิสนธิชณะ ย่อมเป็นปัจจัยแก่วิบากจิตทั้ง ๑ ในปัตติชณะ และใน
ปฏิสนธิชณะ.

คุณวรพรรณ ลิขิตเลอสรวง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕๑๒. กามะ สุกตียิ เตลสิ
 สุนฺตุนฺนํปิ ตเถว จ
 ปวตฺเต ปจฺจยา โทนฺติ
 น โทนฺติ ปฏิสฺนธิยิ.

๕๑๓. วิณฺณาณานิ จตฺตุนฺนํปิ
 เตลสิ รูปภเว ตถา
 ปวตฺเต ปจฺจยา โทนฺติ
 น โทนฺติ ปฏิสฺนธิยิ.

๕๑๔. โส จ กามภเวนิฏฺฐ-
 ฐปาทีอุปลหฺตฺธิยิ
 อนิฏฺฐฐปาทยิ ปน
 พุทฺหมโลเก น วิชฺชเร.

๕๑๕. ตเถวาเนชฺสงฺขารโ
อรุปาวัจฺจรมฺมียิ
 จตฺตุนิ ปากจิตฺตานิ
 ปวตฺเต ปฏิสฺนธิยิ.

๕๑๒. ย่อมเป็นปัจจัยแก่วิบากจิตทั้ง๑ เหล่า-
 นั้น และโดยประการนั้นนั่นแหละ ใน
 กามสุคติ ในปวัตติชณะ ไม่ใช่ใน
 ปฏิสนธิชณะ.

๕๑๓. ย่อมเป็นปัจจัยแก่วิณฺญาณเหล่านั้น รวม
 ๔ ดวง โดยประการนั้น ในรูปภพ ใน
 ปวัตติชณะ ย่อมไม่เป็นปัจจัยใน
 ปฏิสนธิชณะ.

๕๑๔. แต่ว่าอุปฺนุญฺจาภิสังขารนั้น ย่อมเป็น
 ปัจจัย (แก่วิณฺญาณทั้ง ๔ ในรูปภพนั้น)
 ได้ ก็ในคราวที่พวกพรหมประสพ-
 อารมณฺ์ มีรูปเป็นต้นที่ไม่น่าปรารถนา
 ในกามภพ เพราะว่าอารมณฺ์ทั้งหลาย
 มีรูปเป็นต้นที่ไม่น่าปรารถนา ย่อมไม่มี
 ในพรหมโลก.

๕๑๕. อเนชฺชากิสังขาร ย่อมเป็นปัจจัยแก่
 วิบากจิต ๔ ในอรุปาวัจฺจรมฺมิโดย
 ประการนั้นเหมือนกัน ในปวัตติชณะ
 และในปฏิสนธิชณะ.

คุณวรวงศ์ ลิขิตเลอสรวง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕๑๖. เอวี่ ทาว ภเวเสวเต
 ปฏิสนธิปวตฺติสฺ
 ยถา จ ปจฺจยา โทหนฺติ
 ตถา เณฺยุยา วิชานตา^๑

๕๑๖. สังขารทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมเป็นปัจจัย
 ในภพทั้งหลาย ในปฏิสนธิขณะ และ
 ในปวัตติขณะ และเป็นปัจจัยโดย
 ประการใด ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา
 พึงทราบโดยประการเหล่านั้น ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้ก่อนเกิด.

๕๑๗. เอเสว จ นโย เณฺยุโย
 โยนิอาทิสฺ ตตฺตริทํ
 อาทีโต ปน ปฏฺฐาย
 มุขมตฺตนิทสฺสนํ.

๕๑๗. ในโอกาสทั้งหลาย มีโยนิ(กำเนิด)
 เป็นต้น บัณฑิตก็พึงทราบนัยนี้แหละ
 ก็คำที่กล่าวไว้ในภพทั้งหลายนั้น จำ-
 เติมแต่ต้นนี้ เป็นคำแสดงพอ เป็น
 แนวทาง.

๕๑๘. อวิเสเสน ปุณฺณากิ-
 สงฺขารโ ทฺวิภเวสุปี
 ทตฺวาน ปฏิสนฺธิํ ต
 สพฺพปากํ ชเนติ โส.

๕๑๘-๙. ปุณฺณากิสังขาร ให้ปฏิสนธิ แม้ในภพ
 ทั้ง ๒ โดยไม่แปลกกันแล้ว ก็ยังทำ
 วิบากทุกดวงให้เกิดได้อีก. บัณฑิตพึง
 ทราบปุณฺณากิสังขารนั้น (อันเป็นปัจจัย
 แก่วิบาก) ในโยนิ ๔ มีอิตฺทชโยนิ
 (กำเนิดแห่งสัตว์ผู้เกิดในไข่) เป็นต้น

๕๑๙. ตถา จตฺตฺส วิญฺเญยุโย
 อตฺตชาทิสฺ โยนิสฺ

^๑ ฉ. วิกาวินา.

อักษรธรรมจารุ, ป.๒๗. ๑๕

พหูเทวมนุสฺसानิ

คตีสฺส ทฺวีสฺส เอว จ.

และในคติ ๒ แห่งเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลายเป็นอันมาก โดยประการที่
กล่าวแล้วนั้นเกิด.

๕๘๐. ตถา นานตฺตกายาทิ-

วิญฺญาณานิ จิตฺตสฺปิ

ตถา วุตฺตปฺปการสฺมี

สฺตตาวาเส จตฺตพิเช.

๕๘๐. บัดดีตพิงฺทราบบุญฺญาภิสังขาร (อันเป็น
ปัจจัยแก่วิบาก) ในวิญฺญาณฐิติ(ที่ตั้ง
แห่งวิญฺญาณ) ๔ อย่าง มีนํนตฺตกาย-
นํนตฺตสฺสญฺญี(มีกายต่าง ๆ กัน มีสฺสญฺญา
ต่าง ๆ กัน) เป็นต้น โดยประการ
ที่กล่าวแล้วนั้น พิงฺทราบบุญฺญาภิสังขาร
(อันเป็นปัจจัยแก่วิบาก) ในสฺตตาวาส
(ที่สัตว์มาอยู่) ๔ อย่าง ซึ่งมีประการ
ดังได้กล่าวแล้ว โดยประการที่กล่าว
แล้วนั้นเกิด.

๕๘๑. เอวํ บุณฺญาภิสังขารो

ภวาทิสฺส ยถารทํ

เอกวิสตีปากานํ

ปจฺจโย โทติ จ ทฺวิธา.

๕๘๑. บุญฺญาภิสังขาร ย่อมเป็นปัจจัยแก่
วิบาก ๒๑ ตามสมควร โดยประการ ๒
ในโอกาสทั้งหลายมีภเป็นต้น ตาม
ประการดังกล่าวมานี้.

คุณวราพรณํ ลีขิตเลอสรวง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕๘๒. กาเม อปฺภณสงฺขาโร
 ภเวยฺย^๑ จตุโยนิสฺ
 ตีสุ คตีสุ เอภิสฺสา
 วิณฺณานฺนุจฺติยาปิ จ.

๕๘๓. สตุตฺตาวาเส ปเนกสมฺมึ
 โหติ โส ปจฺจโย ทฺวิธา
 สตุตฺตุนฺนํ ปากจิตฺตानํ
 ปวตฺเต ปฏฺฐิสฺนุธิมฺ.

๕๘๔. ตเถวาเนฆฺขสงฺขาโร
 เอการุภเว ปฺน
 เอภิสฺสา โยนินฺยา เจว
 เอภิสฺสา คติยาปิ จ.

๕๘๕. ตีสุ จิตฺตญฺจฺติเสว^๒
 สตุตฺตาวาเส จตุพฺพิเช
 จตุตฺตุนฺนํ ปากจิตฺตानํ
 เทวธา โส โหติ ปจฺจโย.

๕๘๒-๓. ส่วนอปฺภณาสังขารนั้น ย่อมเป็น
 ปัจจัยแก่วิบาก ๑ โดยประการ ๒ ใน
 กามภพ ในกําเนิด ๔ ในคติ ๓ รวม
 ทั้งในวิณฺณานฺนุจฺติเดียว ในสัตฺตาวาส
 เดียว ในปวัตตិขณะ และในปฏฺฐิสฺนุ-
 ธิขณะ.

๕๘๔-๖. ส่วนอเนญฺขาสังขารนั้น ก็อย่างนั้น
 เหมือนกัน ย่อมเป็นปัจจัยแก่วิบากจิต ๔
 โดยประการ ๒ ในอรุภพเดียว ใน
 โยนิเดียว รวมทั้งในคติเดียว ใน
 วิณฺณานฺนุจฺติ ๓ เท่านั้น ในสัตฺตาวาส
 ๔ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งปฏฺฐิสฺนุธิขณะ
 และปวัตติขณะ. สังขารเหล่าใด ย่อม
 เป็นปัจจัยแก่วิบากเหล่าใด และโดย

^๑ โป. ภเว จตุสฺ โยนิสฺ.

^๒ ปุราณญฺเฎกายํ. ตีสุ เอว จิตฺตญฺจฺติสฺ.

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๕

๕๘๖. ปฏิสนธิปวัตตินี
 วเสเนว ภาวหิสฺส
 วิชานิตพพา สงฺขารธา
 ยถา เยสณจ ปจฺจยทา.
 ๕๘๗. น รูปรูปธรรมมานัน
 สงฺกนฺติ ปน วิชฺชติ
 สงฺกนฺติภาเว อสฺสติ
 ปฏิสนฺธิ กถํ ลียา.
 ๕๘๘. นตฺถิ จิตฺตสฺส สงฺกนฺติ
 อตฺตภวโต อธิ
 ตโต เหตุํ วนา ตสฺส
 ปาตฺตภาโว น วิชฺชติ.
 ๕๘๙. สฺลทฺทปจฺจยํ รูปรูปา-
 รูปมตฺตํ ตฺ ขายติ
 อฺบุปฺขุชฺมานเมวํ ตฺ
 ลมิตฺวา ปจฺจยํ ปน.
 ๕๙๐. ภาวนฺตรมฺเบตฺตี
 สมณฺณาย ปวฺจฺจติ
 ประการใด ในโอกาสทั้งหลายมีภพ
 เป็นต้น บัดนี้พึงทราบสังขารเหล่านั้น
 ตามประการที่ข้าพเจ้า กล่าวแล้ว
 นี้เถิด.
 ๕๘๗. ก็รูปธรรมและอรูปธรรมทั้งหลาย ไม่มี
 การเคลื่อนไป เมื่อไม่มีภาวะคือการ
 เคลื่อนไป จะพึงมีปฏิสนธิได้อย่างไร.
 ๕๘๘. จิตไม่มีการเคลื่อนจากภพอดีตไปในภพ
 นี้ เว้นเหตุจากภพอดีตนั้นเสีย จิตนั้น
 ก็จะไม่มีความปรากฏในภพนี้ได้.
 ๕๘๙-๙๐. เพียงแต่รูปและนาม ที่ได้ปัจจัย
 ด้แล้ว ย่อมเกิดขึ้น คนทั้งหลายย่อม
 กล่าวถึงรูปและนาม ที่เกิดขึ้นอยู่
 เพราะได้ปัจจัย ตามประการดังกล่าว
 มา นี้ ด้วยสมัญญาว่า เข้าถึงภพอื่น
 ส่วนว่าสัตว์ก็ดี หามิได้ ชีวะก็ดี

คุณวราพรณํ ลิจิตเลอสรวง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น จ สตุโต น จ ชีโว^๑

หามิไม่ แม้อัตตาก็ดี หามิไม่.

น อตฺตา วาปี วิชฺชติ.

๕๘๑. ตสฺสึทํ ปากฺกํ กตฺวา
ปฏิสนฺธิกฺกมํ ปน
หสฺสยิสฺสสามทํ สาธู
นิโพธ สฺสพฺพธํ.

๕๘๑. ข้าพเจ้าจักแสดงลำดับแห่งปฏิสนธิของ
สัตว์นั้น อันรู้ได้แสนยากนี้ ให้ปรากฏ
ชัด ขอท่านทั้งหลาย จงตั้งใจรู้ให้ดี
เถิด.

๕๘๒. อตีตสฺมี ภเว ตสฺส
อาสนนฺมรตฺสส ทิ
หริทํ ตาลปณฺณว
ปกฺขิตฺตํ อาตเป ปน.

๕๘๒-๘. ในภพอดีต เมื่อสรีระของสัตว์ผู้
ใกล้ตายนั้น มีอันเหี่ยวเฉาไป เหมือน
ใบตาลเขียว ที่เขาวางไว้กลางแดด.
เมื่ออินทรีย์มีจักขุอินทรีย์เป็นต้น มีอัน
พินาศไปแล้ว เมื่อกายประสาธอัน
ตั้งอยู่ในส่วนอันเป็นเพียงที่ตั้ง แห่ง
หทยวัตถุพินาศไปแล้ว. แต่ว่าจิตอัน
อาศัย(หทย) วัตถุยังมีอยู่ แม้ในขณะนั้น
เป็นไปหน่วงเหนี่ยวเอากรรมที่เป็นบุญ
บ้าง หรือว่ากรรมที่เป็นบาบบ้าง ซึ่ง

๕๘๓. สฺสสฺมาเน สรฺรตฺสมี
นฺนฺเจ จกฺขุขุทฺริยาทิเก
หทยวตฺถุมตฺตสฺมี
จิตฺเต กายปฺปสาทิเก.

๕๘๔. วตฺถุสฺสนิสฺสิตํ จิตฺตํ
โหติ ตสฺมี ขณฺเปี จ

^๑ ก. น ชีโว วา.

บุพพานุเสวตี กมม

บุณฺณ วาบุณฺณเมว วา.

๕๔๕. กมม กมมกมิตฺตํ วา

อาลมพิตฺตวา ปวตฺตติ

เอว ปวตฺตมานํ ตํ

วิณฺณํ ลหุสฺสจฺจยํ.

๕๔๖. อวิชฺชาเย ปฏิจฺจนฺนา-

ทีนเว วิสเย ปน

ตฺตหา นเมติ สงฺขารา

ชิปนฺติ สทฺธา ปน.

๕๔๗. น มียมานํ ตฺตหาย

ตํ สนฺตติวสา ปน

โอริมา ปน ตีรมหา

อาลมพิตฺตวาน รชฺชุกํ.

๕๔๘. มาตिकाติกุกโมเวตํ

ปุริมํ ชหติ นิสฺสยํ

อปรํ กมฺมสมฺภูตํ

ลภิตฺวา^๑ วาปี นิสฺสยํ.

ได้เสพแล้วบ่อย ๆ ในกาลก่อน หรือว่ากรรมนิमित (หรือว่าคตินิमित)

ตัดหาย่อมทำวิณฺณที่ได้ปัจจัยเป็นไปอยู่อย่างนั้น ให้โน้มไปในอารมณ์ที่

อวิชาปิคบังโฆ ส่วนสังขารทั้งหลายที่เกิดร่วมกัน ย่อมซัดวิณฺณไป

วิณฺณที่ถูกตัดหายันเป็นไปด้วยอำนาจ

ความสับต่อทำให้โน้มไปนั้น ย่อมละทิ้ง

ที่อาศัยอันเก่าก่อนนี้เสีย คุจการ

โหน เชือกจากฝั่งนี้ข้ามร่องน้ำไปจะนั้น

ก็วิณฺณนั้น(ปฏิสนธิวิณฺณ) ได้ที่

อาศัยอันเกิดจากกรรมบ้าง (ไม่ได้

บ้าง) เป็นไปเพราะปัจจัยทั้งหลายมี

อารมณ์เป็นต้น ในบรรดาจิตเหล่านี้

บัดนี้พึงทราบว่ จิตดวงก่อนชื่อว่า

จฺติจิต จิตดวงหลังชื่อว่าปฏิสนธิจิต.

^๑ ก. ลมพิตฺตวา.

๕๙๙. ตมฺปนารมฺมณาทิ

ปจฺจเยหิ ปวตฺตติ

ปุริมํ จวนํ เอกถ

ปจฺจิมํ ปฏฺิสนฺธิ^๑ ตฺ.

๖๐๐. ตเททํ นาปิ ปุริมา

ภวโตปิ อิจาถตํ

กมฺมาทิลฺล วินา เหตุํ

ปาทุกฺกุตํ น เจว ตํ.

๖๐๐. ปฏฺิสนฺธิจฺิตนํ^{๕๕} แม้ว่ามีได้ละจากภ-
ก่อนมาในภพหลังนี้ แต่เว้นเหตุมีกรรม
เป็นต้น(ในภพก่อน)เสีย ปฏฺิสนฺธิจฺิตนํ
ก็จะไม่ปรากฏ.

๖๐๑. เอกถ เจตฺสฺส จิตฺตฺสฺส

ปุริมา ภวโต ปน

อิธานากมเนตฺตี-

ภวเหตุหิ สมฺภาเว.

๖๐๑-๓. สิ่งทั้งหลายมีเสียงสะท้อน ประทีป
รอยประทับตราเป็นต้น ย่อมเป็น
นิทํสฺสนะในความที่จิตดวงนี้มีได้ละจาก
ภพก่อน มาในภพนี้(แต่)มีได้เพราะ
เหตุทั้งหลายในอดีตภพนี้ คือเปรียบ-
เหมือนว่า เสียงสะท้อนเป็นต้น เป็น
สิ่งที่มีเสียงจริงเป็นต้นเป็นเหตุ ย่อม
มามีขึ้นในที่อื่นได้ฉันใด. ท่านผู้มีปกติ

๖๐๒. ปฏฺิโสทฺธิปฺมุทฺทาหิ

ภานฺนฺเตตฺถ นิตฺสฺสนา

ยถา อากนฺตฺวา ฆณฺตฺตฺร

โหนติ สทฺทาหิ เหตุกา.

^๑ ก. ปฏฺิสนฺธิกํ.

๖๐๓. เอวเมว จ วิญญานัง
 เวทิตัพพี ภาววินา
 สนฺตานุพฺพโต นตฺถิ
 เอกตา วาปี นานตา.

เจริญปัญญา ก็พึงทราบ(ปฏิสนธิ)
 วิญญาน ฉะนั้นนั้นเพียง เพราะเนื่อง
 ในความสืบท่อ จึงไม่มีทั้งความเป็น
 อย่างเดียวกัน ทั้งความแยกเป็น
 คนละอย่างกัน.

๖๐๔. สติ สนฺตานุพฺพเช ตุ
 เอกนฺเตเนกตา สียา
 ซีรโต ทฺริ สมฺภูตัง
 น ภเวยฺย กทาจีปี.

๖๐๔-๖. ถ้าหากว่า เมื่อความเนื่องในความ
 สืบท่อมีอยู่ ยังจะพึงมีความเป็นอัน-
 เดียวกัน โดยส่วนเดียวได้อีกใช้รี
 เนยเหลวก็ไม่พึงเป็นของเกิดจากนม-
 สดได้เป็นบางคราวบ้างนะสิ. แม้ถ้า
 ว่าจะพึงมีความแยกเป็นคนละอย่างกัน
 โดยส่วนเดียวได้ใช้รี คนผู้ที่เป็น
 เจ้าของนมสด ก็ไม่อาจเป็นเจ้าของ
 เนยเหลวได้เลย. เพราะฉะนั้น
 ในข้อวินิจฉัยลำดับแห่งปฏิสนธิวิญญูชน
 ผู้รู้สมัยไม่พึงข้องแหว่ความเป็นอย่าง-
 เดียวกัน หรือแม้ความแยกเป็นคนละ
 อย่างกัน โดยส่วนเดียวเลยเทียว.

๖๐๕. อถาปี ปน เอกนฺต-
 นานตา สา ภเวยฺย เจ
 ซีรสามี นโร เนว
 ทฺริสามี ภเวยฺย โส.

๖๐๖. ตสฺมา เอกตฺถ ปนเอกนฺต-
 เอกตานานตาปี วา
 น เจว อูปคฺนฺตพฺพา
 วิญฺญา สมยฺยตฺตนา.

คุณวรพรรณ ลิขิตเลอสรวง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๐๗. นนุ เอวมสังกนฺติ-
 ปาตุภาเว ตสฺส^๑ สติ
 เย อิมสฺมี มนุสฺสตุต-
 ภาเว ขนฺธาภิสมฺภาวา.

๖๐๘. เตสฺ อธิ นิรุทฺธตุตา
 กมฺมสฺส ผลเหตุโน
 ปรตฺตุถาคมโต เจว
 อธิ ตสฺส กตสฺส ทิ.

๖๐๙. อณฺณสฺส อณฺณโต เจว
 กมฺมโต ตํ ผลํ สียา
 ตสฺมา น สุนฺหริ เอตํ
 วิธานํ สพฺพเมว จ.

๖๐๗-๘. (หากจะมีผู้ทักท้วงว่า :) เมื่อ
 ปฏิสนธิจิตนั้น มีความปรากฏโดยไม่มี
 การเคลื่อนที่ไปอยู่ ตามประการตั้ง-
 กล่าวมานี้ ชั้นที่เหลือใดที่มีในอรรถภาพ
 มนุษย์นี้ เพราะความที่ชั้นในอรรถภาพ
 มนุษย์นี้ เหล่านั้นดับไปแล้ว และ
 เพราะกรรมที่เป็นเหตุแห่งผล อันได้
 กระทำไว้ในอรรถภาพมนุษย์นั้น ไม่มี
 การไปในโลกอื่น ผลนั้นก็จะมีแก่อีก
 คนหนึ่ง และจะพึงมีจากกรรมอีก-
 อย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น ข้อที่ท่าน
 กล่าวมาทั้งหมดนี้ จึงไม่ใช่วิธีการ
 (อธิบาย)ที่ดีเสียทีเดียว.

เอกตฺถาห :

ในคำทักท้วงนี้ ข้าพเจ้าขอเฉลยดังนี้ :

๖๑๐. สนฺตนาเน^๒ ยํ ผลํ เอตํ
 นานฺณสฺส น จ อณฺณโต

๖๑๐. ผลใดในความสืบต่ออันเดียวกัน ผลนั้น
 มิใช่จะมีแก่อีกคนหนึ่ง และมิใช่จะมี

^๑ ส. ภเว.

^๒ วิสุทธิมคฺค. ๓/๑๖๑,
 สมฺโมหวิโนทนี. ๒๑๓.

- พีชานํ อภิสงฺขารโ
เอตสฺสสตฺถุสฺส สาธโก.
๖๑๑. เอภิสฺมึ ฆน สนฺตानเ
วตฺตมานํ ผลํ ฆน
อณฺณสฺสชาติปิ วา เวน
อณฺณโต วา น โหติ ตํ.
๖๑๒. พีชานํ อภิสงฺขารโ
เอตสฺสสตฺถุสฺส สาธโก
พีชานํ อภิสงฺขารเ
กเต ตฺถ มชฺฐาหิณา.
๖๑๓. ตสฺส พีชสฺส สนฺตानเ
ปจฺมํ ลหฺตฺตปจฺจโย
มรฺฐโร ผลโส^๑ ตสฺส
โหติ กาลนฺตเร ฆน.
๖๑๔. น หิ ตานิ หิ พีชานิ
อภิสงฺขรณฺปิ วา
- จากกรรรมอ็อย่างหนึ่ง การปรุ่แต่ง
พีชทั้งหลาย จัดเป็นสาธกแห่งความ
ซ็อนได้.
๖๑๑. ก็ผลที่เป็นไปในความสั่บต่ออันเดียวกัน
นั้น ย่อมไม่ใช่ของควรรจะกล่าวว่
มีแก่อ็กคนหนึ่ง หรือยอมไม่ใช่ของควรร
จะกล่าวว่ มีจากกรรรมอ็อย่างหนึ่ง.
- ๖๑๒-๓. การปรุ่แต่งพีชทั้งหลาย เป็นสาธก
แห่งความซ็อนได้ ความว่ เมื่อได้
ทำการปรุ่แต่งพีชทั้งหลายด้วยวัตฺต มี
น้ำฝั่งเป็นต้นแล้ว. ในกาลอื่นพีชนั้น
ก็ยอมมีผลวิเศษ อันได้ปจฺจัยในความ
สั่บต่อแห่งพีชนั้นไว้ก่อนแล้ว ก็มี
รสหวาน.
๖๑๔. จริงอยู่ พีชเหล่านั้น หรือแม้เครื่อง
ปรุ่แต่งหาได้ (เคลื่อน) ไปสู่ฐานะแห่ง

^๑ สึ. ลหฺตฺตปจฺจยํ มรฺฐโร หิ ผลํ.

ปาบุณฺติ ผลฺจฺจํ
 เอวํ เณฺยฺยมิทฺหมปิ จ.

ผลไม่ ช้อน^๕ มีอุปมาฉันใด บัณฑิตก็พึง
 ทราบอุปมัยฉันนั้นเถิด.

๖๑๕. พาลกาเล ปยุตฺเตน
 วิชฺชาสํปิโสปฺธาทินา
 ทีเปตฺพุโท อयํ วุฑฺฒ^๖
 กาลสฺมี ผลทายินา.

๖๑๕. บัณฑิตพึงทราบความช้อน^๕ โดยอุปมา
 วิทยา งานศิลปะ ยา เป็นต้น ที่บุคคล
 ประกอบในกาลที่เป็นเด็ก อันให้ผล
 ในกาลที่เป็นผู้ใหญ่ ฉะนั้นเถิด.

(ถามว่า :)

๖๑๖. เอวํ สนฺเตปิ ตํ กมฺมํ
 วิชฺชมานมฺปิ วา บน
 ผลสฺส ปจฺจโย โหติ
 อถ วาวิชฺชมานกํ.

๖๑๖. แม้ว่าเป็นอย่างนั้นก็เถอะ กรรมนั้น
 แม้ที่กำลังมีอยู่หรือ จึงจะเป็นปัจจัยแก่
 ผลได้ หรือว่าไม่มีอยู่จึงจะเป็นปัจจัย
 แก่ผลได้.

๖๑๗. วิชฺชมานํ สเจ โหติ
 ตปฺปวตฺตติกุชฺเณ บน
 ภวิตฺพุทฺธิ วิปาเกน
 สหฺฤติเมว จ เหตุนา.

๖๑๗. ก็ถ้าหากว่า กรรมที่กำลังมีอยู่ จึงจะ
 เป็นปัจจัยแก่ผลได้ไซ้ไร วิบากก็จะพึง
 มีพร้อมด้วยเหตุที่เดียว ในขณะที่กรรม
 นั้นเป็นไป.

^๕ จ. วุฑฺฒ....

๖๑๘. ๑๓ วาวิชฺชमानนฺตํ
 นิรุทฺธํ ปจฺจโย ภเว
 ปวตฺตคิกฺขณโต ปุพฺเพ
 ปจฺจมา นิจฺจผลํ สียา.

วุจฺจเต :

๖๑๙. กตตฺตา^๑ ปจฺจโย กมฺมํ
 ตสฺมา นิจฺจผลํ น จ
 ปาฏิกโกคาทิกํ กมฺมํ
 เวทิตพฺมํ นิสฺสณํ.

๖๒๐. กฏฺฐตาเยว ตํ กมฺมํ
 ผลสฺสํ ปน ปจฺจโย
 น จสฺสํ วิชฺชमानนฺตํ
 ตสฺสํ วาวิชฺชमानตา.

๖๑๘. อีกนัยหนึ่ง ถ้าหากว่ากรรมนั้นไม่มีอยู่
 ดับไปแล้ว ก็พึงเป็นปัจจัยได้ไซ้ไร ก็พึง
 เป็นสิ่งมีผลเป็นนิตย ทั้งในก่อนหน้า
 และภายหลังแต่ขณะที่เป็นไป. ---

ข้าพเจ้าขอตอบว่า :

๖๑๙. กรรมเป็นปัจจัยได้ ก็เพราะสัตว์ได้
 ทำไว้แล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่สิ่งที่
 มีผลเป็นนิตย บัดนี้พึงทราบว่าการ
 มีเรื่องนายประกันเป็นต้น เป็น
 นิสฺสณะ.

๖๒๐. ความว่า กรรมนั้น ย่อมเป็นปัจจัยแก่
 ผลได้ ก็เพราะเป็นสิ่งที่สัตว์ได้ทำไว้
 แล้วนั้นเหี่ยว หาใช่ภาวะที่มีอยู่ หรือ
 ภาวะที่ไม่มีอยู่แห่งกรรมนี้ เป็นปัจจัย
 แก่ผลนั้นไม่.

^๑ สมฺโมหวิโนทนิ. ๒๓๔, วิสุทฺธิมคฺค.

๓/๑๖๒ (กตตฺตา ปจฺจยา เอเต น จ
 นิจฺจํ ผลาวหา).

๖๒๑. อภิธัมมวาทาโรยั
 ปรมตฺตูปภาสโน
 โสตพฺโพ ปน โสตฺถนั
 ปิตฺตฺตวิวิทฺสนโน.

๖๒๑. ก็อภิธัมมวาทาร อันประกาศปรมัตถ-
 ธรรม^๕ เป็นปกรณ์เพิ่มพูนปิติและ
 ความรู้แก่ผู้ฟัง บัณฑิตทั้งหลายจึง
 ควรฟัง.

อิติ อภิธัมมวาทาเร บุญญวิปากปัจฉยนิทเทศ
 นาม นวโม ปริจฺเจโท.

ปริจฺเจที่ ๔ ชื่อว่า บุญญวิปากปัจฉยนิทเทศ
 ในปกรณ์อภิธัมมวาทาร จบแล้ว
 ด้วยประการฉะนี้.

---

๑ ฉ. ปิตฺตฺตวิวิทฺสนโน...

๑๐. ทสมปริจเฉท

รูปวิภาคนิทเทศ

๖๒๒. วุตตมาทิมฺหิ ยํ รูป
จิตฺตขานมนนฺตรํ
ตสฺส ทานิ กริสฺสํามิ
สฺมาเสน ภาวนํ.

๖๒๓. ยํ รูปํตีติ รูปนฺติ
ตถา รูปยตีติ วา
รูปารูปภาวตีโต
สรูปो รูปมพฺรวิ.

๖๒๔. ตํ รูปํ ทฺพพิธิ โทติ
ภฺโตปาทายภทโต
จตุพิธา มหาภฺตยา
อุปาทา จตุวีสติ.

๖๒๕. ปจวีธาตุ อาโป จ
เตโซ วาโย ตเถว จ

๑๐. ปริจเฉทที่ ๑๐

รูปวิภาคนิทเทศ

๖๒๒. รูป ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในตอนต้น
ในลำดับแห่งเจตสิกที่เกิดขึ้นในจิต ใด
บัดนี้ ข้าพเจ้าจักกระทำการเปิดเผย
รูปนั้นโดยย่อ.

๖๒๓-๔. พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงล่วงรูปภพ
อรูปภพได้แล้ว ผู้มีพระรูปกายงดงาม
ตรัสถึงรูปใดว่า ชื่อว่ารูป เพราะ
อรรถว่าย่อหยบ หรือเพราะอรรถว่า
ทำให้ย่อหยบ. รูปนั้นมี ๒ อย่าง โดย
การแยกเป็นมหาภฺตรูป และอุปาทาย-
รูป มหาภฺตรูปมี ๔ อย่าง อุปาทาย-
รูปมี ๒๕ อย่าง.

๖๒๕. พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงเป็นมหาภฺต
(ปรากฏยิ่งใหญ่ในโลก) ทรงแสดง

จุดตาโรเม มหาภูตา
มหาภูเตน เกล็ดตา.

มหาภูตไว้เป็น ๔ อย่าง เหล่านี้ คือ
ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และ
อีกอย่างก็คือ วาโยธาตุนั้นเทียว.

๖๒๖. มหุตา ปาตุภูตาติ
มหาภูตสมาติ วา
วณฺจกตุตา อนุเตน
มหาภูตาติ สมมตา?

๖๒๖. นับว่าเป็นมหาภูต ก็เพราะอรรถว่า
มีความปรากฏเป็นของใหญ่ เพราะ
อรรถว่าเสมอด้วยมหาภูต หรือเพราะ
อรรถว่า เป็นผู้หลอกลวงด้วยสิ่งที่ไม่
จริง.

๖๒๗. จกฺขุ โสตมฺจ ฆานณฺจ
ชีวหา กายโย จ รูปตา
สทฺโท ฅนฺโธ รโส อิตฺถิ-
ปุริสินฺหุริยชีวิต.

๖๒๗-๘. รูป ๒๔ อย่างเหล่านี้คือ จักขุ
โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ รูป(ภาพ)
สัททะ(เสียง) คันธะ(กลิ่น) รส
(รส) อิตถินทรีย์ ปุริสินทรีย์ ชีวิต
วัตถุ(หทัยวัตถุ) อาหาร รูป ๒ คือ
กายวิญญูติ และจวิญญูติ อากาศ และ
รูป ๓ มีลหุตา(ภาวะที่เบา)แห่งรูป
เป็นต้น รูปคืออุปจยะ สันตติ ชรตา

๖๒๘. วตฺถุมหารตา กาย-
วจวิญฺญตฺติโย ทเว
อํกาโส เจว รูปสฺส
ลหุตาทิตฺตมฺปิ จ.

๑. ฉ. สญญิตา.

๖๒๙. อูปจโย สนฺตติรูปี
 ชรตานิจฺจตาปี จ
อูปาทติ ปฺวฺจฺจนฺติ
 อิมานิ จตุวีเสติ.
๖๓๐. มหาภูตานิ นิสฺสาย
 อมฺภฺจิตฺวา ปวตฺติโต
 อูปาทารูปมิจฺจาห
 นิรฺูปาทานมานโส.
๖๓๑. ปฺรวิ ปตฺถกฺกุเถน
 วาโย วายนโต ภเว
 เตโช เตเชติ รูปานิ
 อาโป อาเบติ ปาลนา.
๖๓๒. เตสํ ทานิ ปวกฺขามิ
 รูปานํ ลกฺขณาหิที
 ลกฺขณาทีสุ ณาเตสุ
 ธมฺมา อาวิ ภวนฺติ ที.
๖๓๐. พระผู้ทรงมีพระทัย ปราศจากอุปาทาน
 ตรัสเรียกว่าอุปาทายรูป ก็เพราะ
 ความที่เป็นไปอาศัย ก็ไม่ละเว้น
 มหาภูตรูป.
๖๓๑. ชื่อว่าปฺรวิ เพราะมีความหมายว่าเป็น
 ที่รองรับ ฟุ้งชื่อว่าเป็นวาโย เพราะ
 ทำให้เคลื่อนไป ชื่อว่าเตโช เพราะ
 อรรถว่า ทำรูปทั้งหลายให้แข็งกล้า
 ชื่อว่าอาโป เพราะอรรถว่าแผ่ไป ซึ่ง
 รูปทั้งหลายที่พึ่งอนุบาล.
๖๓๒. บัดนี้ ข้าพเจ้าจักขอกล่าวอาการมี
 ลักษณะเป็นต้นแห่งรูปเหล่านั้น เพราะ
 ว่าเมื่อบัดนี้คิดได้ทราบอาการ มีลักษณะ
 เป็นต้นเหล่านั้นแล้ว ธรรมทั้งหลาย
 ก็จะมีอันแจ่มแจ้งได้.

คุณวรพรรณ ลิขิตเลอสรวง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๓๓. สามัญญี วา สภาโว วา
ธมฺมานิ ลกฺขณิ มติ
กิจฺจํ วา ตสฺส สมฺปตฺติ
รโสติ ปริทีปิตो.

๖๓๓. ท่านแสดงไว้ว่าอาการที่เสมอเหมือน-
กันก็ดี สภาวาก็ดี แห่งธรรมทั้งหลาย
เรียกว่าลักษณะ กิจหรือว่าสมบัติแห่ง
กิจนั้น ท่านบอกว่ารส.

๖๓๔. ผลิ วา ปจฺจุปฺปฏฺฐานิ
อุปฺปฏฺฐานนโยปิ วา
อาสนนการณิ ยํ ตุ
ติ ปทฺฐฐานสณฺนิติ.

๖๓๔. ผลหรือแก่น้ำที่ปรากฏ เรียกว่าปัจจุ-
ปฏฐาน ส่วนว่าสิ่งที่เป็นเหตุใกล้ใด
สิ่งนั้นได้ชื่อว่าปฏฐาน.

ตตฺตํ กกฺขฟลฺกฺขณา ปฐวีธาตฺ, ปฏิจฺจานรสา, สมฺปฏฺิจฺจนนปจฺจุปฺปฏฺฐานา, ปคฺขรณลฺกฺขณา อาโปธาตฺ, อุปฺพุทฺธรสา, สงฺกหปจฺจุปฺปฏฺฐานา. อุทฺทลฺกฺขณา เตโชธาตฺ, ปริปาจนรสา, มทฺทวานุปฺปทานปจฺจุปฺปฏฺฐานา, วิตฺถมฺภนลฺกฺขณา วาโยธาตฺ, สมฺทีรณรสา, อภินิหารปจฺจุปฺปฏฺฐานา. เอเกกา เจตฺถ

ในอาการเหล่านั้น ปฐวีธาตุมีความ
แข็งกระด้างเป็นลักษณะ, มีความเป็นที่ตั้ง
เป็นรส, มีอันรับไว้ได้เป็นปัจจุปฏฐาน,
อาโปธาตุมีความหลังไหลเป็นลักษณะ, มี
ความเพิ่มพูนเป็นรส, มีความเกาะกุมไว้เป็น
ปัจจุปฏฐาน. เตโชธาตุมีความร้อนเป็น
ลักษณะ, มีการทำให้ย่อยไปเป็นรส, มีการ

๑ วิสุทธิมคฺค. ๑/๑๘๘, สมฺโมหริโนทฺธ.

๔๗๒.

๒ ฉ. อุทฺทตฺตลฺกฺขณา.

๓ ฉ. เอเกกาย.

อภิธรรมเวทนี ม. ๗. ๑๖.

เสสฏฺคตฺตยปทฺฐจฺานาติ เวทิตพฺพา.

ตามมอบความอ่อนให้เป็นปัจจุปัฏฐาน, วาโย-
ธาคู มีความค้ำจุน(หรือผลัดกัน) เป็นลักษณะ,
มีความเคลื่อนไหวเป็นรส, มีความ(เป็น-
เหตุ) เคลื่อนไปได้เป็นปัจจุปัฏฐาน. ฟัง
ทราบว่า ก็ในบรรดาภุต ๔ เหล่านี้ แต่ละ
ธาคูก็มีภุต ๓ ที่เหลือเป็นปทัฏฐาน.

จกฺขตฺตี จกฺขุ, รูปี วิภาเวตฺตี อตฺถโก.

ธรรมชาติชื่อว่าจักขุ เพราะอรธถว่า
บอก(ให้รู้), ความว่า เปิดเผยรูป.

๖๓๕. ตตฺถ^๑ จกฺขุ ทฺวิธา วุตฺตํ
    ปณฺณามํสํบุปฺเภทโต
    ตตฺถ ปณฺณามยํ จกฺขุ
    โหติ ปณฺจวิธมฺปน.

๖๓๕-๖. ในคำแสดงไขจักขุขึ้น นั้น ตรัสจักขุไว้
เป็น ๒ อย่าง โดยประเภทคือ
ปัญญาจักขุ และมังสจักขุ ก็ในจักขุ
๒ อย่างนั้น จักขุ คือปัญญา มี ๕
อย่าง. โดยชื่อ คือ พุทธจักขุ
ธัมมจักขุ สมันตจักขุ ญาณจักขุ และ
ทิพจักขุ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความ
แตกต่างกันแห่งจักขุเหล่านั้นตามลำดับ
ตามคำของข้าพเจ้าเถิด.

๖๓๖. พุทฺธธมฺมสมฺมเนตฺตี
    ณานทฺพิเพหิ นามโต
    ยถานุกฺกมโต เตสํ
    นानตฺตํ เม นิโพธถ.

^๑ ก. เอตฺถ.

๖๓๖. อาสยานุสเย ฌาณ^๑
 อินฺทฺริยานํ ปโรปเร
 พุทฺธจกฺขณฺติ นิตฺทิจฺจํ
 มุณินา โลกจกฺขณา.

๖๓๖. พระญาณที่เป็นไป(รู้)ในอาศัย และ
 อนุสัย(อาสยานุสยญาณ) ในความยิ่ง
 และหย่อนแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย พระ-
 มหามุนีเจ้าผู้ทรงมีพระจักขุ ทอด-
 พระเนตรกุโลก ทรงแสดงไขว่
เป็นพุทธจักขุ.

๖๓๘. เหฏฺฐามกฺกตฺตเย ฌาณํ
 ธมฺมจกฺขณฺติ สณฺณิตํ
 เวชฺยุํ สมนฺตจกฺขณฺติ
 ฌาณํ สัพพตฺตธา ปน.

๖๓๘. ญาณในมรรค ๓ เป็องตำ ได้ชื่อว่า
ธัมมจักขุ ส่วนพระสัมพันธุญฺญาณ พึง
 ทราบว่า ชื่อว่า สมันตจักขุ.

๖๓๙. ยํ "จกฺขุ อุกฺพาที"ติ^๒
 อากตํ ฌาณจกฺขุ ตํ
 อภิญญาจิตฺตชา ปญฺญา
 ทิพฺพจกฺขณฺติ วุจฺจติ.

๖๓๙. ส่วนจักขุที่มาแล้วอย่างนั้นว่า "จกฺขุ
 อุกฺพาที (จักขุเกิดขึ้นแล้ว)" ดังนั้นใด
 จักขุนั้นชื่อว่า ญาณจักขุ ปญฺญาที่
 เกิดจากอภิญญาจิต เรียกว่า ทิพจักขุ.

๖๔๐. มํสจกฺขุมุปี ทฺวิธํ
 สสฺมการปสาทโต

๖๔๐-๒. แม้มึงสจักขุก็มี ๒ อย่าง โดยเป็น
 สสฺมการจักขุ และปสาทจักขุ ใน

^๑ สมฺโมหริโนทนี. ๔๕๐.
^๒ วิ. มหา. ๔/๑๕. ส. สฬา. ๑๙/๕๒๘.

คุณวรพรรณ ลิขิตเลอสรวง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฉีกัดมวารต.ป.พ.๑๖

สสมุฏการณจ นาเมตถ

อกุชฺฐิเป ปตฺวิจฺจํ.

๖๔๑. อกุชฺฐิปปุจฺฉา เทวฺชา

อุทฺตมฺจ ภมฺมกุจฺฉา

อุภโต อกุชฺโฏทฺธิ^๑

มตฺถลฺลฺกเณ อนฺตโต.

๖๔๒. พหิทฺธา อกุชฺโกลเมหิ

ปริจฺฉินฺโน จ โย ปน

นฺหารุสฺสฺเตน อาปนฺโธ

มํสฺปิณฺโหติ วุจฺจติ^๒

๖๔๓. สกฺโลปิ จ โลโกยํ

กมลสฺสํ ทลํ วิย

ปฺตุลฺลํ วิปฺลํ นิลํ

อิติ ชานาติ โลจนํ.

๖๔๔. จกฺขุ นาม น ตํ โหติ

วตฺถุ ตสฺสํสาติ วุจฺจติ

มังสจกฺขุ ๒ อย่างนี้ ชื่อว่าสามารถ-
จกฺขุ ตั้งอยู่ในเบ้าตา. ท่านกล่าวว่า
เป็นก้อนเนื้อที่เบื่องล่างตัดตอน ด้วย-
กระดูกเบ้าตา เบื่องบนตัดตอนด้วย
กระดูกคิ้ว ที่ส่วน ๒ ข้าง ตัดตอนด้วย
ปลายกระดูกแห่ง(เบ้า)ตา ด้านในสุด
ตัดตอนด้วยมันสมอง ภายนอกตัดตอน
ด้วยขนตา และก็ เป็นก้อนเนื้อที่ถูก
ผูกไว้ด้วยเส้นเอ็น.

๖๔๓-๔. ชาวโลกแม้ทั้งสิ้นนี้ รู้จัก(ถือเอา)
นัยน์ตา อย่างนี้ว่า ตาเข้ม ตาใหญ่
ตาเขียว เหมือนอย่าง ที่รู้จักดอกอุบล-
เขียว. นัยน์ตานั้นหาชื่อว่า เป็นจกฺขุไม่
ท่านกล่าวว่า เป็นที่อาศัยของจกฺขุ ก็คำ
(ที่กล่าวมา)นี้ เป็นอันแสดงว่าเป็น

^๑ ฉ. อกุชฺฐิภูเฑหิ.
^๒ ฉ. มํสฺปิณฺโหติ ปุจฺจติ.

อิทํ ปน สสมฺมาร-

สสมฺมารจกฺข.

จกฺขณฺติ ปริทีปิตํ.

๖๔๕. วนฺโณ กฺนฺโร รโส โອชา
จตฺสฺโส จาปิ ธาตุโย
ภาวสมฺภวสฺสณฺจานํ
ชีวิตานิ ตเถว จ.

๖๔๖. กายจกฺขุปรสาทาติ
สมฺมารา โหนฺติ จุทฺทส
ตถา วิตุถารโต เจตํ
จตฺสฺโส จาปิ ธาตุโย.

๖๔๗. วนฺโณ กฺนฺโร รโส โອชา
สฺสณฺจานสมฺภโว ตถา
ทเสเต จตฺสฺมฺภุจานา
จตฺตทาฬีส ภวนฺติ เต.

๖๔๘. จกฺขุ กายบฺปฺสาโท จ
ภาโว ชีวิตเมว จ
จตฺตทาฬีสณฺจ รุปานิ
จตฺตทาริ ตฺถ ภวนฺติ ทิ.

๖๔๕-๘. ธรรมที่เป็นสัมมาระ(องค์ประกอบ)
มี ๑๔ คือ วัณณะ กันธะ รสะ โອชา
รวมทั้งธาตุ ๔ ภาวะ น้ำสัมมาระ
สัณฐาน ชีวิต กายประสาท และ
จกฺขุประสาท อนึ่งสัมมาระจกฺขุณั้น
ว่าโดยพิสตารมี ๔๐ คือ สัมมาระ ๑๐
เหล่านี้อธิบายว่า ๔ วัณณะ ๑ กันธะ ๑
รสะ ๑ โອชา ๑ สัณฐาน ๑
น้ำสัมมาระ ๑ ซึ่งมีสมฺภุจาน ๔ จกฺขุ-
ประสาท ๑ กายประสาท ๑ ภาวะ ๑
ชีวิตนั้นเทียว ๑ จึงรวมเป็นรูป ๔๔.

ร.อ.ปฐม พานิชปฐม ร.น.
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๔๘. อิมสมฺภน รุปานี

วเสน ปริปิณฑิตัง

อิทัง สมฺภารจกฺขุณฺติ

ปณฺตีเตหิ ปกาสิตัง.

๖๕๐. โย ปเนตฺถ ลีโต อตฺถิ

ปริพนฺโธ^๑ ปริตฺตโก

จตฺนุนมฺปน ภูตานิ

ปสาโท กมฺมสมฺภโว.

๖๕๑. อิทัง ปสาทจกฺขุณฺติ

อฺกฺขาตัง ปณฺจจกฺขุณา

ตเทตัง ตสฺส มชฺเฌ ตุ

สสมฺภารสฺส จกฺขุโน.

๖๕๒. เสเตน มณฺทเลนสฺส^๒

ปริกฺขิตสฺส สพฺโพส

กณฺทมณฺทลมชฺเฌ วา^๓

นิวิฏฺเฐ ฬิฏฺฐมณฺทเล.

๖๔๘. ก็จักขุที่รวมกลุ่มกัน ด้วยอำนาจแห่งรูป

เหล่านั้นนี้ บัณฑิตทั้งหลายประกาศว่า

เป็นสสมฺภารจักขุ.

๖๕๐-๕. ส่วนว่า ความใสแห่งกฺขุรูปทั้ง ๔

อันเกิดจากกรรม ที่อาศัยเนื่องอยู่ใน

สสมฺภารจักขุนี้ ซึ่งมีขนาดเล็ก ใส

พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงมีพระปัญญาจักขุ

ตรัสเรียกว่า ปสาทจักขุ (จักขุ-

ประสาท) ปสาทจักขุนี้ตั้งอยู่ตรง

บริเวณที่จะเห็นรูปได้ ซึ่งขีมีแทรกอยู่

ตรงใจกลางบริเวณตาคำ อันบริเวณ

ตาขาวล้อมรอบอยู่ โดยส่วนทั้งสิ้นใน

ท่ามกลางแห่งสสมฺภารจักขุนี้ เป็น

จักขุที่ธาตุทั้ง ๔ กระทำอุปการะด้วย-

กิจ มีการทรงไว้เป็นต้น ปสาทจักขุนี้

^๑ ก. ปฏิพนฺโธ.

^๒ ก. เสเต เต มณฺทเล ตสฺส.

^๓ ก. ตุ.

ร.อ.ปฐม พานิชปฐม ร.น.

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๕๓. สนุทธาธนาทิกิจุจาหิ

ธาทูหิ จ จตุหิปี

กตูปการิ หุตฺวาน

อุตุจิตฺตาทินา ปน.

๖๕๔. อุปตฺตมฺภิมานํ ตํ

อายุนา กตปาลนํ

วณฺณกนฺุทธสาหิหิ

รูเปหิ ปรีวาริตํ.

๖๕๕. จกฺขุวิญฺญาณกาหิณิ

วตฺตทฺวารณฺจ สาธยํ

โสภาสิรสมานน

ปมาณเนว ติญฺสุตติ.

วุตฺตํ เหน้ :

ชื่อนี้ สมจริงดังคำที่ท่านพระธรรมเสนาบคิ
กล่าวไว้ว่า :

๖๕๖. "เยน จกฺขุปสาเทน

รูปานิ มนุปสฺสตี

ปรีตฺตํ สฺขมํ เอตํ

โสภาสิรสมฺภมฺน"ติ^๑

๖๕๖. "สััตว์ย่อมเห็นรูปทั้งหลายได้ด้วยจักขุ-
ประสาทใด จักขุประสาทนี้ เล็ก
ละเอียด เปรียบเสมอได้ด้วยศีรษะ-
เส้น" ดังนี้.

^๑ อภฺจฺจสาลินี. ๔๕๒.

ร.อ.ปฐม พานิชปฐม ร.น.

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๕๑. โสตาที่สุ จ เอเสว
 นโย เณฺยโย วิภาวีนา
 วิเสสมคฺตเมเวตฺถ
 ปวกฺขามิ อีโต ปริ.

๖๕๑. ก็แม้ในรูปทั้งหลายมีโสตะเป็นต้น ท่าน
 ผู้มีปกติเจริญปัญญา ก็พึงทราบนัย
 นี้แหละ ต่อจากนี้ไป ในบรรดารูป
 เหล่านี้ ข้าพเจ้าจักขอกล่าวแต่เพียง
 ข้อที่แปลกไปเท่านั้น.

สุณาตฺถิติ โสตฺถิ, ตํ ทนฺตมฺพโลมาจิตฺเต
 อํงคฺคฺลิวะธกฺสณฺฐาเน ปเทเส วุตฺตปฺปการาหิ
 ธาตุหิ กตฺตปการํ หุตฺวา^๑ อุตฺตจิตฺตาทาเรหิ
 อุตฺตมฺภิกฺขมานํ อายูนา ปริपालิยมานํ
 โสตฺตวิญฺญาณาหิณํ วตฺตทฺวารภาวํ สาธยมานํ
 ติญฺจติ.

ธรรมชาติชื่อว่าโสตะ เพราะอรรถว่า
 ฟัง, โสตะนั้นตั้งอยู่(ภายในช่องสัมผัสการ-
 โสตะ) ตรงส่วนที่มีสัณฐานตั้งวงแหวน ซึ่งมี
 ขนสีน้ำตาลสิ่งสมอยู่ อันธาตุทั้งหลายกระทำ
 อุปการะ โดยประการตั้งได้กล่าวแล้ว อันอุ-
 จิต และอาหารอุปถัมภ์อยู่ อันอายุรักษาอยู่
 สำเร็จความเป็นวัตถุและทวาร แห่งวิญญาณ
 ทั้งหลายมีโสตวิญญาณเป็นต้น.

ฆายตฺถิติ ฆานํ, ตํ สสฺมการฆานฟิลสฺส
 อนฺโต อชฺปทสฺสณฺฐาเน ปเทเส ยถา-
 วุตฺตปฺปการํ หุตฺวา ติญฺจติ.

ธรรมชาติชื่อว่าฆานะ เพราะอรรถว่า
 คม, ฆานะนั้นตั้งอยู่ภายในช่องสัมผัสการฆานะ
 ตรงส่วนที่มีสัณฐานตั้งกึ่งแปะ มีประการ(มี
 การอุปถัมภ์เป็นต้น) ตามที่ได้กล่าวแล้ว.

^๑ ฉ. สหุโทยํ น ทิสฺสติ.

สายตีติ ชีวหา, ชีวิตมวหายตีติ วา ธรรมชาติชื่อว่าชีวหา เพราะอรรถว่า ชีวหา. สา สสมภารชีวหา^๑มชุสสุ อปริ ลัม, อีกอย่างหนึ่งชื่อว่าชีวหา เพราะ อุปปลทลคฺคสฺยธาเน ปเทเส ยถา- อรรถว่าเรียกร่องชีวิต. ชิวหานั้นตั้งอยู่ วุตตูปการา หุตฺวา ติฏฺจติ. ตรงกลางสสมภารชีวหา^๑ด้านบน ตรงส่วนที่มี

สัณฐานตั้งปลายกลีบอุบล มีประการ(มีการ) อุปการะเป็นต้น)ตามที่ได้กล่าวแล้ว.

กฺจฺฉิตานํ มลानํ อาโยติ กาโย. ยาวตา ปน อิมสฺมี กาเย อฺปาทินํ กํ รูปิ อตฺถิ, สพฺพตฺถ ตาวตา^๑ กายปฺปสาโท. โส กปฺปาสปเทเส โธตเตลฺลํ วิย^๒ ยถาวุตตูปกาโร หุตฺวา ติฏฺจติ.

ธรรมชาติชื่อว่ากาย เพราะอรรถว่า เป็นที่มาแห่งมลทินทั้งหลาย อันน่าเกลียด. ก็ในกายนี้ มีอุปาทินนกรูปอยู่ในที่เพียงใด, กายประสาธ ก็ย่อมมีอยู่ในที่เพียงนั้นทั้งหมด. กายนั้นตั้งอยู่ เหมือนน้ำมันที่ซึมซาบในปุยฝ้าย ฉะนั้น มีประการ(มีการอุปการะเป็นต้น) ตามที่ได้กล่าวแล้ว.

เอตฺถ ปเนเตสํ ลกฺขณา^๓ทีนํ ปวฺกฺขามิ : ญฺุสฺสกาตานิทานกมฺมสมฺมูฏฺฐาน-

ก็ในบรรดารูปเหล่านี้ ข้าพเจ้าจัก ขอกล่าวอาการ ๔ มีลักษณะเป็นต้น แห่ง

^๑ ฉ. ตาวตาดิน ทิสฺสตี.

^๒ ฉ. กปฺปาสปฏฺเฐ เสนโท วิย.

^๓ อฏฺฐสาลินี. ๔๔๖, วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๑๓.

ร.อ.ปฐม พานิชปฐม ร.น.

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฆานวิญญาณเป็นปัจจุปัญฐาน, มีภูตรูปอันเกิด-
จากกรรมที่มีความใคร่จะสูตมเป็นเหตุ เป็น
ปทัฏฐาน.

สายิตุกามตานิทานกมฺมสมฺภูฐานภูตป-
ปสาทลฺกขณา ชิวหา, รเสสฺ อวิณฺณรสา,
ชิวหาวิญญาณสฺส อารทฺรภาวปฺจฺจุปฺภูจฺจนา,
สายิตุกามตานิทานกมฺมชฺภูตปฏฺฐาณา.

ชิวหา มีความใสแห่งภูตรูปอันมีกรรม
ที่มีความใคร่จะลิ้มเป็นเหตุ เป็นสมฺภูฐาน
เป็นลักษณะ, มีความวนเวียนไปในรส
ทั้งหลายเป็นรส, มีความเป็นที่รองรับ
ชิวหาวิญญาณเป็นปัจจุปัญฐาน, มีภูตรูปอัน
เกิดจากกรรมที่มีความใคร่จะลิ้มเป็นเหตุ เป็น
ปทัฏฐาน.

มุสฺสิตุกามตานิทานกมฺมสมฺภูฐานภูตป-
ปสาทลฺกขณเณ กายโย, โผฏฺฐพฺเพสฺ
อวิณฺณรโส, กายวิญญาณสฺส อารทฺร-
ภาวปฺจฺจุปฺภูจฺจนา, มุสฺสิตุกามตานิทาน-
กมฺมชฺภูตปฏฺฐาณา.

กาย มีความใสแห่งภูตรูป อันมีกรรม
ที่มีความใคร่จะกระทบเป็นเหตุ เป็นสมฺภูฐาน
เป็นลักษณะ, มีความวนเวียนไปในโผฏฐัพพะ
(อารมณ์ที่กายพึงกระทบได้)ทั้งหลายเป็นรส,
มีความเป็นที่รองรับกายวิญญาณ เป็นปัจจุ-
ปัญฐาน, มีภูตรูปอันเกิดจากกรรมที่มี
ความใคร่จะกระทบเป็นเหตุ เป็นปทัฏฐาน.

ร.อ.ปฐุม พานิชปฐุม ร.น.

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๖๑. คสฺมา นิสฺสยภูตานิ
 จตุณฺํ สพฺพโส ปน
 ปทาเยว ปเนเตสํ
 วิเสสปริกฺขณํ.

๖๖๒. เณฺยฺยา กมฺมวิเสเสน
 ปสาทานํ วิเสสตา
 น ทิ ภูตวิเสเสน
 โทติ เตสํ วิเสสตา.

๖๖๓. เอวเมเตสุ จกฺขุณฺณ
 โสตี อปฺปตฺตคาหกั
 เสสนฺตุ ปน ฆานาทิตฺ-
 ตยํ สมฺปตฺตคาหกั.

๖๖๑-๒. เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึง เลิกละ
 ความคิดเกี่ยวกับความแตกต่างกันแห่ง
 ภูตรูปทั้ง ๔ อันเป็นที่อาศัย(แห่ง
 ประสาท) เหล่านี้เสีย โดยประการ
 ทั้งปวงเลยเถียว แล้วทราบเถิดว่า
 ประสาททั้งหลายมีความต่างกัน โดย
 ความต่างกันแห่งกรรม ประสาท
 เหล่านี้มิได้มีความต่างกัน โดยความ
 ต่างกันแห่งภูตรูป.

๖๖๓. ในบรรดาประสาทเหล่านี้ ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้ จักขุและโสตะ
 เป็นธรรมชาติที่ถือเอาอารมณ์อันไม่ถึง
 ตัว ส่วนประสาท ๓ ที่เหลือมีฆาน-
 ประสาทเป็นต้น เป็นธรรมชาติที่
 ถือเอาอารมณ์อันถึงตัว.

รูปฺนติ รูปยตีติ รูปิ, ตํ วณฺณวิการมา- คำว่า รูปะ(ภาพ) ความว่า ธรรม-
 ปชฺชฺชมานํ ททงฺกคฺคาว่า ปกาเสตีติ^๑ อตุโณ. ชาติชื่อว่า รูปะ เพราะอรธว่าแสดง,

^๑ ก. ปกาสยตี.

ตมฺปน จกฺขุปฏิทนนลกฺขณํ, จกฺขุวิญญานสฺส
 วิสยภาวรสฺ, ตสฺเสว โคจรภาวปจฺจุปฺปฏฺฐานํ,
 จตุมหาภูตปฏฺฐานํ. ยถา เจตํ, ตถา
 สหฺพานิปี อุปาหารูปานีติ.

ความว่า ธรรมชาติชั้น พหุถึงความวิการ
 (ความเปลี่ยนแปลง)แห่งสี่ ก็ย่อมประกาศ
 ภาวะที่เป็นไปในหทัย. ก็รูปนั้นมีอันกระทบ
 จักขุเป็นลักษณะ, มีความเป็นวิสัย(เป็น
 อารมณ์ประจำ) แห่งจักขุวิญญานเป็นรส,
 มีความเป็นโคจร(อารมณ์เป็นที่เหี่ยวไปโดย
 มาก)แห่งจักขุวิญญานนั้นนั่นแหละ เป็นปัจจุ-
 ปฏฺฐาน, มีมหาภูต ๔ เป็นปฏฺฐาน. ก็รูปะ
 นั้นมีมหาภูตรูป ๔ เป็นปฏฺฐานแม้ฉันใด,
 อุปาหารูปแม้ทั้งหมดก็มีมหาภูตรูป ๔ เป็น
 ปฏฺฐานจันนั้น.

สฺหฺโทติ สฺหฺทียตีติ สฺหฺโท, โส ปน
 โสตปฏิทนนลกฺขณเณ, โสตวิญญานสฺส
 วิสยภาวรสฺ, ตสฺเสว โคจรภาว-
 ปจฺจุปฺปฏฺฐานโน.

คำว่า สหฺทะ(เสียง) ความว่า
 ธรรมชาติชื่อว่าสหฺทะ เพราะอรรถว่าถูก
 ส่งไป, ก็สหฺทะนั้นมีอันกระทบโสตะเป็น
 ลักษณะ, มีความเป็นวิสัยแห่งโสตวิญญาน
 เป็นรส, มีความเป็นโคจรแห่งโสตวิญญาน
 นั้นนั่นแหละ เป็นปัจจุปฏฺฐาน.

^๑ ปุราณฐีกายํ. สหฺทียตีติ.

รโสีติ รสนฺติ เอเตนาติ รโสี, โส
ชีวหาปฏิทนนลกฺขโณ, ชิวหาวิญญานสฺส
วิสัยภาวรโสี, ตสฺเสว โคจร-
ภาวปจฺจุปปุจฺจาโน.

คำว่า รสะ(รส) ความว่า ธรรมชาติ
ชื่อว่ารสะ เพราะอรรถว่าเป็นเหตุยินดี,
รสนั้นมีอันกระทบชีวหาเป็นลักษณะ, มีความ
เป็นวิสัยแห่งชีวหาวิญญานเป็นรส, มีความ
เป็นโคจรแห่งชีวหาวิญญานนั้นนั่นแหละ เป็น
ปัจจุปฏิฐาน.

กนฺโธติ อุตฺตานํ กนฺธยติ สฺสยตีติ
กนฺโธ, โส ฆานปฏิทนนลกฺขโณ, ฆาน-
วิญญานสฺส วิสัยภาวรโสี, ตสฺเสว
โคจรภาวปจฺจุปปุจฺจาโน.

คำว่า คันธะ(กลิ่น) ความว่า ธรรม-
ชาติชื่อว่าคันธะ เพราะอรรถว่าประกาศ คือ
บอกตนเองให้ทราบ, คันธะนั้นมีอันกระทบ
ฆานะเป็นลักษณะ, มีความเป็นวิสัยแห่ง
ฆานวิญญานเป็นรส, มีความเป็นโคจรแห่ง
ฆานวิญญานนั้นนั่นแหละ เป็นปัจจุปฏิฐาน.

อิตฺติณฺทริยฺนติ :

คำว่า อิตฺติณฺทริยฺ :

๖๖๔. กมฺมโช อิตฺติภาโว
ปฏิสนฺธิสฺสมุจฺจโต
ยถเจตํ อิตฺติลึงฺกาทิ
น ตํ อิตฺติณฺทริยํ ลียา.

๖๖๔. อิตฺติภาวะ(ความเป็นหญิง)นี้ เป็น
สภาวะที่เกิดจากกรรม ตั้งขึ้นใน
ปฏิสนธิขณะ (ชื่อว่า เป็นอิตฺติณฺทริยฺ)
ส่วนอิตฺติลึงค์เป็นต้นนี้ใด อิตฺติลึงค์
เป็นต้นนั้น หาชื่อว่า เป็นอิตฺติณฺทริยฺไม่.

ร.อ.ปฐม พานิชปฐม ร.น.
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๖๕. อิตฺถินฺทริยํ ปฏิจฺเจว
อิตฺถิลิงฺคาทโย ฆน
ปวตฺเตเยว ชานนฺเต
น ตานิ ปฏิสนฺธิยํ.
๖๖๕. ก็อาการทั้งหลาย มีอิตถิลิงคะ เป็นต้น
ย่อมอาศัยอิตถินทริยนั้นแหละ เกิดขึ้น
เฉพาะในปวัตติชณะ อาการมีอิตถิ-
ลิงคะ เป็นต้น เหล่านั้น ย่อมไม่เกิดขึ้น
ในปฏิสนธิชณะ.
๖๖๖. น จ ตํ จกฺขุวิญญेญยํ
มโนวิญญेญยเมว ตํ
อิตฺถิลิงฺคาทโย จกฺขุ-
วิญญेญยา โทหติ วา น วา.
๖๖๖. อนึ่งอิตถินทริยนั้น มิใช่เป็นสิ่งที่พึงรู้
ได้ด้วยจักขุ อิตถินทริยนั้น เป็นสิ่งที่
พึงรู้ได้ด้วยใจเท่านั้น อาการทั้งหลาย
มีอิตถิลิงคะ เป็นต้น เป็นสิ่งที่รู้ได้ด้วย
จักขุบ้าง มิใช่สิ่งที่รู้ได้ด้วยจักขุบ้าง.
๖๖๗. เอเสว จ นโย ญะโย
เสเสปิ ปุริสนทริเย
อิทํ ปรมกฺกปานิ
อุภยํ ตฺว ปวตฺตियํ
- ๖๖๗-๘. ก็แม้ในปุริสนทริยที่เหลือ บัณฑิตก็พึง
ทราบนั้นแหละ อินทริยทั้ง ๒ นั้น
บัณฑิตพึงทราบว่า ย่อมตั้งขึ้นในปวัตติ-
ชณะแก่สัตว์ผู้เกิดในปฐมกัป ใน
ภายหลัง(แต่ปฐมกัป) ตั้งขึ้นใน
ปฏิสนธิชณะ ทั้งในปวัตติชณะ แล้วก็
เปลี่ยนแปลงได้ในปวัตติชณะ.
๖๖๘. สมฺภูจาทิตฺติ วิญญेญยํ
ปรโต ปฏิสนฺธิยํ
ปวตฺเตปิ สมฺภูจาย
ปวตฺเต ปวตฺตคฺติ.

๑ ก. เจต.

ร.อ.ปฐม พานิชปฐม ร.น.

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๖๘. มหตา ปาปกมฺเมน

ปฺริสตุคฺติ วินสฺสติ

มหตา กุสฺเลเนว

ชายเต ปฺริสินฺหุริยํ.

๖๖๘. ความเป็นชาย (ปฺริสินฺหุริยํนั้นแหละ)

ย่อมพินาศไป เพราะกรรมชั่วที่กำลัง

มาก ปฺริสินฺหุริยํย่อมเกิดได้เพราะ

กุศลกรรมที่กำลังมากนั้นเดียว.

๖๖๙. ทพฺพลาคุสฺลาเนว

อิตฺติลฺิงคํ วินสฺสติ

ทพฺพเลเนว ปุณฺณเณ

อิตฺติภาโว หิ ชายเต.

๖๖๙. เพศหญิงย่อมพินาศไป เพราะอกุศลอัน

ทรามกำลัง แต่อิตฺติภาเวย่อมเกิด

เพราะบุญที่ทรามกำลังนั้นเดียว.

๖๗๐. อุกฺโขตฺตพฺพณฺณชฺนสฺสาปิ

เอกเมวินฺหุริยํ สียา

เอวํ สนฺเต อภาโว จ

หุติยพฺพณฺณชฺนสฺส ตฺ.

๖๗๐. แม้สัตว์ผู้เป็นอุกโขตฺตพฺพณฺณชฺน(มีเครื่อง-

หมายเพศ ๒ อย่าง) พึ่งมีอินฺหุริยํ

อย่างเดียวเท่านั้น ก็เมื่อเป็นอย่างนี้

ก็จะไม่มีสัตว์ผู้มีพฺพณฺณชฺน(เครื่องหมาย

เพศ)อย่างอื่นที่ ๒.

๖๗๑. น จาภาโว สียา กสฺมา

น ตํ พฺพณฺณชฺนการณํ

ตสฺส กมฺมสฺหายํ หิ

ราจจิตฺตํ ตฺ การณํ.

๖๗๑. เฉลยว่าจะไม่มีหามีได้ เพราะเหตุไร

เพราะอินฺหุริยํนั้นมิได้เป็นเหตุ แห่ง

พฺพณฺณชฺนนะ แต่ว่าราจจิตฺตํอันเป็นสหาย

ของกรรมเป็นเหตุแห่งพฺพณฺณชฺนนั้น.

ร.อ.ปฐม พานิชปฐม ร.น.

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุภยสฺส ปเนตสฺส ลกฺขณาทีนํ
 วุจฺจนฺตํ^๑ ตตฺถ อิตฺถิภาวลกฺขณํ อิตฺถินุทฺริยํ,
 "อิตฺถิ"^๑ติ ปกาสนรสี, อิตฺถิลิงฺคนิมิตฺตกฺกุตฺตา-
 กบฺปานิ การณภาวปจฺจุปฺปฏฺฐานํ.

อันว่า ข้าพเจ้าจะขอกล่าวอาการมี
 ลักษณะเป็นต้นแห่งอินทรีย์ทั้ง ๒ นี้. ใน
 อินทรีย์ทั้ง ๒ นั้น อิตถินทรีย์มีอิตถิภาวะ
 (ความเป็นหญิง) เป็นลักษณะ, มีการประกาศ
 ว่า "หญิง" เป็นรส, มีความเป็นเหตุแห่ง
 อิตถิลิงคะ อิตถินิมิต อิตถิกุตตะ อิตถิอาภัพะ
 เป็นปัจจุปัฏฐาน.

ปฺริสภาวลกฺขณํ ปฺริสินุทฺริยํ, "ปฺริโส"^๑ติ
 ปกาสนรสี, ปฺริสลิงฺคนิมิตฺตกฺกุตฺตากบฺปานิ
 การณภาวปจฺจุปฺปฏฺฐานํ.

ปฺริสินุทฺริยํ มีปฺริสภาวะ(ความเป็น
 ชาย) เป็นลักษณะ, มีการประกาศว่า
 "ชาย" เป็นรส, มีความเป็นเหตุแห่ง
 ปฺริสลิงคะ ปฺริสนิมิต ปฺริสกุตตะ ปฺริสอาภัพะ
 เป็นปัจจุปัฏฐาน.

ชีวิตินฺต :

คำว่า ชีวิต :

๖๑๓. ชีวิตินุทฺริยนิทฺเตเส
 วุตฺตพฺพํ ยํ สียา อิตฺ
 อรูปชีวิตฺเต วุตฺต-
 นเยเนว จ ตํ วเท.

๖๑๓. ในการแสดงไขชีวิตินุทฺริยนี้ พึงมีคำ
 ที่ควรกล่าวอธิบายอันใดอยู่ บัดนี้พึง
 กล่าวคำนั้น ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วใน
 นามชีวิตินั้นเทียว.

^๑ ฉ. วุจฺจติ.

ลกฺขณาทีณิ ปนสฺส เอวํ เวทิตฺพพานิ. ส่วนว่าอาการมีลักษณะเป็นต้นแห่งชีวิตนี้
 สหชรูปปริปาสนลกฺขณํ ชีวิตินฺทริยํ, เตสํ บัณฑิตพึงทราบอย่างนี้ว่า. ชีวิตินทรีย์ มีการ
 ปวตฺตณฺรสี, เตสเมว จปนปจฺจุปฺปฏฺฐานํ, ขริบาล (รักษา) รูปที่เกิดร่วมกันเป็น
 ยาบยิตฺพหฺกฺกตปฏฺฐานนฺติ. ลักษณะ, มีการทำรูปเหล่านั้นให้เป็นไป
 เป็นรส, มีความเป็นเหตุค้ำรูปเหล่านั้น
 นั้นแหละไว้ให้เป็นปัจจุปฺปฏฺฐาน, มีกฺตรูปที่พึง
 ทำให้เป็นไปเป็นปฏฺฐาน ดังนี้.

วตฺตฺติ ทหฺยวตฺตฺติ :

คำว่า วตฺตฺติ ได้แก่ ทหฺยวตฺตฺติ :

๖๑๔. ยํ นิสฺสาย มโนธาตฺ-
 มโนวิญฺญาณธาตฺโย
 วตฺตฺตฺนฺติ ปณฺจโวกาเร
 ตํ "วตฺตฺตฺติ" ติ ปวฺจฺจติ.

๖๑๔. มโนธาตฺและมโนวิญฺญาณธาตฺ ในปัญจ-
 โวการภพ อาศัยรูปใดเป็นไปอยู่ ตรัส
 เรียกขานนั้นว่า "วตฺตฺตฺติ".

มโนธาตฺมโนวิญฺญาณธาตฺนํ นิสฺสยลกฺขณํ
 ทหฺยวตฺตฺติ, ตาสนฺเจว ธาตฺนํ อารธาณฺรสี,
 อุกฺกพาทนปจฺจุปฺปฏฺฐานํ.

ทหฺยวตฺตฺติ มีความเป็นที่อาศัยแห่ง
 มโนธาตฺและมโนวิญฺญาณธาตฺ เป็นลักษณะ,
 มีความเป็นที่รองรับธาตฺเหล่านั้น นั้นแหละ
 เป็นรส, มีการพุงไว้เป็นปัจจุปฺปฏฺฐาน.

อาหฺารคาคิ กวพิงฺกาโร อาหาโร.
 โอชฺฏฺรสมํ รูป อาหฺารคิตฺติ อาหาโร.

คำว่า อาหฺาร ได้แก่กวพิงฺการาหฺาร
 (อาหฺารที่ทำให้เป็นคำ ๆ). ซึ่งชื่อว่า

คุณวิสุทฺธิ-คุณภัทรบุรณํ วัฒนสมบัตติ
 สร้างตั้งนบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อักษรมาวาร น. พ. ๑๑๗

อาหาร เพราะอรรถว่านํารูปมีโอชาเป็น
ที่ ๘ มา.

๖๑๕. ยาย โอสาย ยาเบเนติ
ยตุถ ยตุถ จ ปาณินโน
อัย ตุ "กวางพิงกาโร
อาหาโร"ติ ปวฺจจติ.

๖๑๕. สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปในที่ใด ๆ ด้วย
โอชาใด ส่วนโอชานี้เรียกว่า "กวางพิง-
การาหาร".

๖๑๖. อนุนปานาทิกํ วตุถ
อคุคิ หรติ กุมมชํ
เกวลํ น จ สกโกติ
ปาเลตุํ ชีวิทมน.

๖๑๖. วัตถุมีข้าว น้ำเป็นต้น ย่อมไปถึงไฟ
อันเกิดจากกรรมแต่อย่างเดียว แต่ไม่
อาจที่จะรักษาชีวิตไว้ได้.

๖๑๗. โอสชา สกโกติ ปาเลตุํ
หริตุํ น จ ปางกํ^๑
หริตุมฺปิ จ ปาเลตุํ
อุโป สกโกณฺหติ เอกโต.

๖๑๗. โอชาอาจที่จะรักษาได้ แต่ไม่อาจ
ไปถึงไฟย่อยอาหารได้ สิ่งทั้ง ๒
ไม่อาจที่จะไป(ถึงไฟ) และที่จะรักษา
(ชีวิต)ได้พร้อมกัน.

ลกฺขณาหิตो ปนสฺส โอสชาลกฺขโณ ส่วนว่า โดยอาการมีลักษณะเป็นต้น
กวางพิงกาโร อาหาโร, รูปาหรรโส, แห่งกวางพิงการาหารนี้ กวางพิงการาหารมีโอชา

^๑ ก. ปางก.

อุปตุณฺมกนปจฺจุปฺทฺฐาโน, กพฺพี กตุวา เป็นลักษณะ, มีอันนำมาซึ่งรูปทั้งหลาย
 อชฺฐโณทริตพฺพตฺตุปฺทฺฐาโนติ เวทิตฺพุโ. เป็นรส, มีการค้ำจุน(ร่างกาย)ไว้เป็น
 ษัจฺจุปฺทฺฐาน, มีวัตถุที่บุคคลพึงกลืนกินเป็น
 ปทฺฐาน.

ภายในวิภคตินิทเทศ กาเยน อตฺตโน
 ภาวํ วิณฺญาเปเนตานิ กายกฺขณานุสาเรน
 กหิตาย เอตาย ภาโว วิณฺญาตตีติ วิณฺมตฺติ.
 สยํ วา กายกฺขณานุสาเรน วิณฺญาตตีปิ
 วิณฺมตฺติ.

ในภายในวิภคตินิทเทศ ธรรมชาติชื่อว่า
 วิณฺมตฺติ เพราะอรรถว่า เมื่อบุคคลทำผู้อื่นให้รู้
 ภาวะ(ความประสงค์) ของตนอยู่ด้วยกาย,
 เมื่อคนอื่นได้ถือเอาโดยคล้อยตามการถือเอา
 (สี) กาย ก็เป็นเหตุให้รู้ภาวะ(ความประ-
 สงค์) ได้. อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติชื่อว่าวิณฺมตฺติ
 เพราะอรรถว่าตนเองย่อมรู้ได้โดยคล้อยตาม
 การถือเอา(สี) กาย ดังนี้ก็ได้. กายกล่าวคือ
 กิริยาที่เคลื่อนไหว อันมาแล้วอย่างนี้ว่า

"กาเยน สิวโร สาธุ
 สาธุ วาจา ย สิวโร"ติ^๑

"ความสำรวมทางกาย เป็นเหตุทำ
 ประโยชน์ให้สำเร็จ ความสำรวมทาง
 วาจา เป็นเหตุทำประโยชน์ให้
 สำเร็จ"

^๑ พ. ธ. ๒๕/๖๔.

อาคโต โจบปสงฺขาทอ กายโยว วิณฺณตฺตํ คังนัันเองเป็นวิณฺณตฺตํ ชื่อว่า กายวิณฺณตฺตํ,
กายวิณฺณตฺตํ, กายวิปฺสนฺทเนน อธิปฺปาย- ชื่อว่า กายวิณฺณตฺตํ เพราะอรรถว่า เป็นวิณฺณตฺตํ
 วิณฺณปนเหตุตฺตา สยณฺจ ตถา วิณฺณเยยฺยตฺตา^๑ ทางกาย เพราะเป็นเหตุให้ผู้นรู้ความ
 กายเณ วิณฺณตฺตํทึปี กายวิณฺณตฺตํ. ประสงค์ โดยกายที่เคลื่อนไหว และเพราะ
 ตนเองก็รู้ได้โดยประการนั้น ดังนั้นก็.

๖๑๘. ตตฺถ ยถา สหชาตสฺส
 จิตฺตชานิลธาตฺตยา
 รูปสฺส จลเน เหตุ
 เอกการวิการตา.

๖๑๙. กายวิณฺณตฺตํ นามายํ
 กายทวารนฺติ สา มตา
 ตตฺถ ยถา เจตนาสิทฺธา
 บุณฺณาบุณฺณวสา ปน.

๖๒๐. กายกมฺมณฺติ นิตฺทฺทฺธา
 สตฺตุนา สา ทิเตสินา
 สมฺปวตฺติ ปเนตฺติสสา
 วจฺจิวาเรปี ชายเต.

๖๑๘-๘๐. ในรูปเหล่านั้น ความวิการอันเป็น
 อาการอย่างหนึ่งแห่งวาโยธาตุนั้นเกิด
 จากจิตที่เป็นเหตุในความไหวแห่งรูปที่
 เกิดร่วมกัน(กับตน)ใด นี้ชื่อว่ากาย-
 วิณฺณตฺตํ กายวิณฺณตฺตํนั้น นับว่าเป็น
 กายทวาร ส่วนเจตนาในอันทำให้
 เคลื่อนไหวนั้น ซึ่งสำเร็จด้วยอำนาจ
 แห่งบุญและบาปใด เจตนาอันพระ-
 ศาสตราผู้ทรงแสวงหาประโยชน์เกื้อกูล
 ทรงแสดงไขไว้ว่าเป็นกายกรรม ก็
 ความเป็นไปแห่งเจตนา^๑ ย่อมเกิดได้
 แม้ทางวจีทวาร.

^๑ ก. วิณฺณายตฺตา.

อาจารย์บุญล้อม-คุณภาสกร-คุณภาณุ มะโนทัย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา.

๖๘๑. ลภิตฺวา ปนฺปตุณฺภํ
 เอกาวชฺชนวีนฺถิ
 เหมฺฐาหิ ฉหิ จิตฺเตหิ
 วาโยธาตุสมฺภูจิตฺ.

๖๘๒. สตุตเมณฺ ทฺ จิตฺเตน
 วาโยธาตุสมฺภูจิตฺา
 จาเลติ สหฺชํ รูปํ
 วิณฺมตฺตฺสิหิตาตฺตนา.

วจวิณฺมตฺตฺนิเทศ ปน :

๖๘๓. ปจฺจโย จิตฺตฺชาตยา
 อฺปาทินฺนภกฺขณฺเ
 โย อากาเรวิกาเรโก
 อຍံ ปจฺจวิธาตุยา.

๖๘๔. วจวิณฺมตฺตฺ วิณฺเณยฺยา
 สห สหฺทวสา ปน
 วจิทฺวารนฺติ นิตฺทฺฐิธา
 สว สากฺขยฺกฺลินฺทฺนา.

๖๘๑-๒. วาโยธาตุที่ต้งขึ้นจากจิตขณะที ๑ อัน
 เป็นไปพร้อมกัับวิญญูติ ได้วาโยธาตุที่
 ต้งขึ้นจากจิต ๖ ขณะก่อนหน้า ในวิท
 ทีมีอวัชชนะเดียวกัน เป็นผู้อุปถัมภ์
 แล้ว ก็ทำรูปทีเกิดร่วมกันกับตน
 ให้ไหว.

ส่วน ในวจวิญญูตินิเทศ :

๖๘๓-๔. วิการอันเป็นอาการอย่างหนึ่ง แห่ง
 ปจฺจวิธาตุอันเกิดจากจิต ซึ่งเป็นปัจจัย
 ในอันกระทบกันแห่งอฺปาทินนกรุป (อัน
 เป็นฐานทีอฺบัตติแห่งอักขระ)ใด ฟัง
 ทราบว่านึ้ชื่อว่าวจวิญญูติ แต่วาด้วย
 สามารถเป็นไปพร้อมกัับเสียง วิญญูติ
 ทีเป็นไปพร้อมกัับเสียงนึ้น นึ้นแหละ
 พระผู้ทรงเป็นจอมแห่งศากยสกุล ทรง
 แสดงไขไว้ว่า เป็นวจิทฺวาร.

อาจารย์บุญล้อม-คุณภาสกร-คุณภาณุ มะโนทัย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๘๕. สหฺโท น จิตฺตชฺช อคฺคิ
 วนา วิมฺมตฺตชฺชภูฏนํ
 ธาตุสงฺฆภูฏเนเนว
 สห สหฺโท ทิ ชายติ.

๖๘๕. เสียงที่เกิดจากจิต โดยเว้นการ
 กระทบกัน (แห่งปฐมวิธาคู) อันมีวิมุตติ
 เป็นปัจจัย ทามิไม่ เพราะว่าเสียง
 ย่อมเกิดพร้อมกับการกระทบกันแห่ง
 ธาตุนั้นเทียว.

๖๘๖. สภา วิมฺมาปนโต เจว
 สยํ วิมฺเมยฺยโตปิ จ
 วิมฺมตฺตตีติ สียา ตสฺสา
 สมฺภาโว การกทฺวเย.

๖๘๖. วิมุตตินั้นได้ชื่อว่าวิมุตติ ก็เพราะการ
 ทำให้รู้(ความประสงค์) และเพราะ
 เป็นสิ่งที่แม้ตนเองก็พึงรู้ได้ ศัพท์ว่า
 วิมุตตินั้น มีในการทั้ง ๒ (เหตุการก
 และกรรมการก).

๖๘๗. น วิมฺมตฺตทฺวयํ อฏฺฐ
 รูปานิ วิย จิตฺตชฺช
 จิตฺตชานํ วิการตฺตทา
 จิตฺตชฺชนฺติ ปวฺจจฺติ.

๖๘๗. วิมุตติทั้ง ๒ มิใช่เป็นรูปที่เกิดจากจิต
 ทุกรูป ๘ อย่าง เรียกว่ารูปเกิดจาก
 จิต เพราะเป็นvikaraแห่งรูปที่เกิดจาก
 จิต.

ตคฺคฺถ กายวิมฺมตฺตติ อธิปฺบายปกาสน-
 รสา, กายวิปฺพนฺทนเหตุกาวยปจฺจุปฺภูฏานา,
 จิตฺตสมฺภูฏานวาโยธาตุปฺภูฏานา.

ในวิมุตติทั้ง ๒ นั้น กายวิมุตติ มีการ
 ประกาศความประสงค์เป็นรส, มีความ
 ตกา เป็นเหตุแห่งความไหวกาย เป็นปัจจุปฺภูฏาน,

๑ ฉ. อย.

วจีวิณตฺตติ อธิปายปกาสนรสา วจีโฆสเหตุ-
ภาวปจฺจุปฏฺฐานา, จิตฺตสมฺภูฏานปจฺวีธาตฺ-
ปฏฺฐานา.

มีวาโยธาตุที่มีจิตเป็นสมภูฏาน เป็นปฏฺฐาน.
วจีวิณตฺตติก็อย่างนั้น มีการประกาศความ
ประสงคฺเป็นรส, มีความเป็นเหตุแห่งการ
เปล่งคำพูดเป็นปจฺจุปฏฺฐาน, มีปฐวีธาตฺอันมี
จิตเป็นสมภูฏานเป็นปฏฺฐาน.

๖๘๘. น กสฺสตีติ อากาศ
รูปานํ วิวโร ฆน
โย รูปานํ ปริจฺเจโท
สฺวากาโสตี ปวฺจฺจติ.

๖๘๘. ชื่อว่าอากาศ เพราะอรรถว่าไถไม่ได้
ได้แก่ช่องว่างแห่งรูปทั้งหลาย ก็รูปที่
ตัดตอนรูปทั้งหลายใด รูปที่ตัดตอนนั้น
ท่านเรียกว่า อากาศ.

โส รูปปริจฺเจทลฺกฺขโณ, รูปปริยฺนตฺ-
ปกาสนรโส, รูปมริยาทปจฺจุปฏฺฐานโน,
อสมฺมุฏฺฐภาวฉิทฺทวิวรภาวปจฺจุปฏฺฐานโน วา,
ปริจฺจณฺนรูปปฏฺฐานโน.

อากาศนั้น มีการตัดตอนรูปเป็นลักษณะ,
มีการประกาศที่สุคฺรอบแห่งรูปเป็นรส, มี
เขตแดนแห่งรูปเป็นปจฺจุปฏฺฐาน, หรือว่า
มีความเป็นที่รูปทั้งหลายไม่กระทบกัน (ไม่
เชื่อมติดกัน) หรือมีความเป็นร่องเป็นช่อง
เป็นปจฺจุปฏฺฐาน, มีรูปที่ถูกตัดตอนเป็น
ปฏฺฐาน.

๑ ฉ. วจฺโฆสสุส.

อาจารย์บุญล้อม-คุณภาสกร-คุณภาณุ มะโนทัย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

รูปสัส ลหุตาทิตตยนิทเทส :

ในรูปปัสสลหุตาทิตตยนิทเทส : (ลหุตาทิตตยนิทเทส) ภาวะที่เบา, มุหุตาทิตตยนิทเทส - ภาวะที่อ่อน, กัมมัณฺญุตาทิตตยนิทเทส - ภาวะที่ควรแก่การงานแห่งรูป)

๖๘๘. เทญฺสา วุตฺตเนเยเนว
รูปสัส ลหุตาทิสฺ
ติสฺโส ฐววิการาติ
วิณฺญาตพฺพา วิภาวึนา.

๖๘๘. ในบรรดาลหุตาทิตตยนิทเทส (ภาวะที่เบา) แห่งรูป เป็นต้น ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา พึงทราบว่ธรรมชาติ ๓ อย่าง (มีลหุตาทิตตยนิทเทส เป็นต้น) เรียกว่ารูปวิการ ตามนัย ดังได้กล่าวแล้วในบทหลังนั้นเทียว.

๖๘๙. เอตาสี ปน ติสฺสนนํ
กมฺโตะ จ ปวตฺตึยํ
อโรที มหฺทิตํ จมฺมํ
ชฺนตเหม^๑ นิสฺสนนํ.

๖๘๙. ก็แล คนไม่มีโรค แผ่นหนังที่เขากระทบแล้ว ทองที่เขาหลอมดีแล้ว จัดเป็นนิทสสนะในความเป็นไป แห่งธรรมชาติ ๓ อย่างเหล่านั้นได้ ตามลำดับ.

๖๙๐. กมฺมํ กาคฺคํ น สกฺโกติ
ลหุตาทิตตยมน
อาหाराทิตตยึเยว
ติ กโรติ ตโต ติชฺชํ.

๖๙๐. ก็กรรมไม่อาจสร้างรูป ๓ อย่างมีลหุตาทิตตยนิทเทส เป็นต้นได้ ธรรม ๓ อย่าง มีอาหารเป็นต้นเท่านั้น ย่อมสร้างรูป ๓ อย่าง มีลหุตาทิตตยนิทเทส เป็นต้นนั้นได้ เพราะ

^๑ ส. ชนตโสณฺณ, ก. วุตฺตเหม.

อาจารย์บุญล้อม-คุณาสกร-คุณภานุ มะโนทัย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เหตุ^{นั้น} จึงเป็นรูป^{ที่}เกิดจาก
สมุฏฐาน ๓.

—ตตถ อทตตาลกขณา รูปสัส ลหุตตา,
รูปานํ ครุภาววิโนทธรสา, ลหุปรวิวคตติตา-
ปจจุปฏฐานา, ลหุรูปปฏฐานา.

ในรูป ๓ อย่าง^{นั้น} ลหุตตา(ภาวะ^{ที่}
เบา)แห่งรูป มีความไม่^{แข็ง}เข้าเป็นลักษณะ,
มีการบรรเทาความหนัก^{แห่ง}รูปทั้งหลายเป็น-
รส, มีความเปลี่ยนแปลงได้เร็วเป็น
ปัจจุ^{ปฏ}ฐาน, มีรูป^{ที่}เบาเป็นป^ฏฐาน.

อถตตาลกขณา รูปสัส มุทตา,
รูปานํ ถทตภาววิโนทธรสา, สัพพทริยาสุ
อวิโรธิตาปจจุปฏฐานา, มุทรูปปฏฐานา.

มุทตา(ภาวะ^{ที่}อ่อน)แห่งรูป มีความไม่
แข็ง^{ที่}ต่อเป็นลักษณะ, มีการบรรเทาความ
แข็ง^{ที่}ต่อแห่งรูปทั้งหลายเป็นรส, มีความไม่^{ทำ}
ให้^{เกิด}ผลในกิริยา^{ที่}ห้วง เป็นปัจจุ^{ปฏ}ฐาน,
มีรูป^{ที่}อ่อนเป็นป^ฏฐาน.

สรีรกริยานุกุลกมมถตตาลกขณา รูปสัส
กมมถตตา, อกมมถตตาวิโนทธรสา,
อทพพลาवปจจุปฏฐานา, กมมถตตารูป-
ปฏฐานา. เอตา ๒น คิสฺโสปี น อถถมถตตี
วิขทติ.

กัมม^ถตตา (ภาวะ^{ที่}ควร^{แก่}การงาน)
แห่งรูป มีความควร^{แก่}การงานอันอนุ^{กุล}ต่อ
กิริยาของร่างกายเป็นลักษณะ, มีการ
บรรเทาความไม่^{ควร}แก่การงานเป็นรส, มี
ความไม่^{หุ}รพล(ไม่^{หุ}รากล้าง) เป็นปัจจุ-
^{ปฏ}ฐาน, มีรูป^{ที่}ควร^{แก่}การงานเป็นป^ฏฐาน.

อาจารย์บุญล้อม-คุณภาสกร-คุณภาณุ มะโนทัย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กัลหตุตาแห่งรูปเป็นต้น ทั้ง ๓ นี้ ย่อมไม่
ละเว้นกันและกัน.

อุปจยสันตคินิทเทศ :

๖๘๒. รูปานมาจโย โย หิ
      วุตโต อุปจโยติ โส
อนุปฺพนฺธตา เตสึ
      สันตคิตฺติ ปวฺจจฺติ.

๖๘๓. อตฺถโต อุภยมฺเปตํ
      ชาติรูปนฺติ ทิปิตํ
      วุตฺตมาการนาณตฺตา^๑
      เวเนยฺยานํ วเสน วา.

ในอุปจยสันตคินิทเทศ :

๖๘๒. ก็ความก่อตัว (ความเกิดขึ้น) ครั้งแรก
แห่งรูปทั้งหลายใด ความก่อตัวครั้ง-
แรกนั้น เรียกว่าอุปจยยะ ความตาม
คิดพัน(ความสืบต่อ) แห่งรูปเหล่านั้น
เรียกว่าสันตติ.

๖๘๓. อุปจยรูปเป็นต้นทั้ง ๒ นี้ ท่านแสดง
(ไว้ในอรรถกถา)ว่า โดยสภาวะ
ได้แก่ชาติรูป (รูปที่เกิด) พระผู้มี
พระภาคตรัสจำแนกไว้เป็น ๒ อย่าง
ก็เพราะมีอาการแตกต่างกัน ดังได้
กล่าวแล้ว อีกอย่างหนึ่งก็โดยเกี่ยวกับ
บุคคลผู้เป็นเวไนยสัตว์.

^๑ ก. วุตฺตมาการนาณตฺตา.

ลกขณาทีโต^๑ ปน อัจฉลขโณ ส่วนโดยอาการมีลักษณะเป็นต้น อุบยยะ
 รูปสุส อุบจโย, ปุพฺพตโต รูปานํ แห่งรูป มีความก่อตัว(ครั้งแรก)เป็นลักษณะ
 อุมมุชฺชาปนรโส, นิยฺยาตบจฺจุปฺภูจฺจาโน มีการทำรูปทั้งหลายให้ผุดขึ้น โดยเป็นส่วน
 ปริบุญณภาวปจฺจุปฺภูจฺจาโน วา, อุบจิตฺรูป- เบื้องต้นเป็นรส, มีการมอบ(รูปทั้งหลาย)
 ปทฺฐจฺจาโน. เป็นปัจจุภูฏฐาน หรือมีความมริฐณ(แห่งรูป)
 เป็นปัจจุภูฏฐาน, มีรูปที่ก่อเป็นปทฺฐฐาน.

ปวตฺติลกขณา รูปสุส สฺนตฺติ, สันตติแห่งรูป มีความเป็นไปเป็น
 อนุปฺปนฺนรสา, อนุปฺเจทปจฺจุปฺภูจฺจาโน, ลักษณะ, มีความตามติดพันเป็นรส, มีความ
 อนุปฺปนฺนรรูปทฺฐจฺจาโน. ไม่ขาดสายเป็นปัจจุภูฏฐาน, มีรูปที่ตามติดพัน
 เป็นปทฺฐฐาน.

ชรานิตเทศ ชีรณิ ชรา.

ในชรานิตเทศ ความคร่ำคร่าชื่อว่า
ชรา.

๖๔๔. ทฺวิธายํ ชรา นาม
 ปากฺกฺวาปากฺกฺวาติ จ
 ปากฺกฺวา รูปธมฺเมสุ
 อรุเปสุ อปากฺกฺวา.

๖๔๔. ชื่อว่าชรานี้มี ๒ อย่าง คือชราปรากฏ
 และชราไม่ปรากฏ ชราปรากฏย่อมมี
 ในรูปธรรมทั้งหลาย ชราไม่ปรากฏ
 ย่อมมีในพวกนามธรรม.

^๑ ก. สลกขณาทีโต.

รูปสฺส ปริปากตาลกฺขณา รูปสฺส ชรตา(ภาวะที่คร่ำคร่า)แห่งรูป มี
 ชรตา, อุปนยนรสา, สภาวํนปกเมปิ ความแก่ห่อหุ้มแห่งรูปเป็นลักษณะ, มีการ
 นภาววาปคมปจฺจุปฺภูจฺจนา วิหิปฺราณาโว นำเข้าไป(สู่ความแตกดับ)เป็นรส, แม้เมื่อ
 วย ปริจฺจมาณรูปปฺทฺฐานา. ตัวสภาวะยังไม่ปราศไป ก็มีความปราศไป

แห่งความใหม่เป็นปัจจุปัฏฐาน ดุจความเก่า
 คร่ำคร่าแห่งข้าวเปลือกจะนั้น มีรูปที่กำลัง
 แก่ห่อหุ้มเป็นปฏฺฐาน.

ปริเภทลกฺขณา รูปสฺส อนิจฺจตา,
 สีสึทฺรสา, ขยวยปจฺจุปฺภูจฺจนา,
 ปริภิชฺชมาณรูปปฺทฺฐานาติ เวทิตฺพฺพาคิ.

อนิจฺจตา(ภาวะที่ไม่เที่ยง)แห่งรูป มี
 ความแตกทำลายเป็นลักษณะ, มีความทรุดไป
 เป็นรส, มีความสิ้นไป ปราศไป เป็น
 ปัจจุปัฏฐาน มีรูปที่กำลังแตกทำลายเป็น
 ปฏฺฐาน ฉะนั้นแล.

เอวํ จตุวีสติ อุปาหารูปานิ
 เวทิตฺพฺพานิ.

พึงทราบอุปาทายรูป ๒๔ อย่าง ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้.

๖๔๕. ภูตรูปานิ จตฺตาริ
 อุปาทา จตุวีสติ
 อฏฺฐวีสติ รูปานิ
 สฬฺพาเนว ภวนฺติ ที.

๖๔๕. เป็นความจริงว่า รูปทั้งหมดนั้นเพียง
 มี ๒๔ อย่าง ก็ภูตรูป ๔ อุปาทาย-
 รูป ๒๔.

คุณปทุมมาศ วังศิริ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๘๖. อิมेषุ ๒๒ รูปेषु
 อสมุโฆทฤตเมว ตํ
 สโมธานํ สมุฏฐานํ
 นิพพณํ สงฺขตมฺปิ จ.

๖๘๗. โจทน์ ปรีหารณจ
 นยเมกวิธาทิกํ
 สงฺเขเบน ปวกฺขามิ
 ปกัณณกมิทํ สฺณ.

๖๘๖-๗. อนึ่ง เพื่อความไม่ลุ่มหลงในรูป
 เหล่านี้ ข้าพเจ้าจักขอกล่าว ปกิดก-
 วินิจฉัย คือ สโมธาน(การรวบรวม)
 สมุฏฐาน(เหตุที่ทำให้เกิดขึ้น) รูปที่
 เป็นนิพผันนะ(รูปสำเร็จ) และแม้ที่
 เป็นสังขตะ (ปัจจัยพร้อมเพรียงกัน
 สร้างขึ้น) โจทนา(คำท้วงติง)
 ปรีหาระ(คำแก้, คำเฉลย) และนัยมี
 เอกวิธนัยเป็นต้นนั้นโดยย่อ ขอท่าน
 ทั้งหลายจงฟังปกิดกวินิจฉัยนี้เถิด.

คตฺถ สโมธานนฺติ สฬฺพเมว อิทํ ในข้อปกิดกวินิจฉัยเหล่านั้น คำว่า
 รูปิ สฬฺพสโมธานโต ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ สโมธาน ความว่า โดยการรวบรวมรูป
 เตโชธาตุ วาโยธาตุ จกฺขชายตฺนํ ฯลฯ ๕ ทั้งหมด รูปทั้งหมดนั้นนี้เดียว ย่อมมี ๒๔
 ชรตา อนิจฺจตาติ อฏฺฐวีสตีวธิํ จ โทติ, อย่าง คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ
 อิติ ๒๒ นอณฺถํ รูปนฺนาม นตฺถิ. เกจิ ๒๒ วาโยธาตุ จักขวายนตะ ฯลฯ ชรตา
 มิทฺฐวาทินอ "มิทฺฐรูปิ นาม อตฺถิ"^๑ อนิจฺจตา, ๕ ซึ่งชื่อว่ารูป อื่นไปจากรูป
 วทฺตติ, เต "อทุธา มุณีสิ สฬฺพทฺโร, ๒๔ อย่าง นี้ หามิมี. ส่วนอาจารย์ผู้เป็น

^๑ อฏฺฐสาลีนิ. ๔๔๐.
^๒ เปฏฺโปกปเทศ. ๑๗๒ (ฉบับภูมิพโลภิกขุ)

คุณปทุมมาศ วังศิริ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อักษรพิมพการ ม.พ. ๑๔

นตฺถิ นีวรณา ทวา"ติ" จ "ถีนมิตฺถนีนีวรณํ มิตฺถวาทีปงพวก กล่าวว่่า "ชื่อว่ามิตฺถรูป
 อวิชฺขานีนีวรณญจ นีวรณสมฺปยุตฺตน"ติ มีอยู่" ดังนี้, อาจารย์เหล่านั้น ถูกปฏิเสธ
 สมฺปยุตฺตวจนโต จ มหาปกรณ ปฏฺฐาเน^๒ แล้วว่่า มิตฺถะ ก็อนาม โดยคำอ้างที่ว่่า
 "นีวรณํ ฐมฺมํ ปฏฺฐิจฺจ นีวรโณ ฐมฺโม "อหุธา มุนีสิ สมฺพุทฺโธ, นตฺถิ นีวรณา ทว
 อุบุปฺชชติ นปุเรชาติปจฺจยา"ติ" "อารุเปปี (พระองค์ทรงเป็นมุนีผู้ตรัสรู้เอง เป็นแม่แท้,
 กามจฺจนนีนีวรณํ ปฏฺฐิจฺจ ถีนมิตฺถอุทฺตจฺจ- พระองค์ไม่ทรงมีนิวรณทั้งหลาย)" ดังนี้ และ
 กุกุกุจจาวิชฺขานีนีวรณ"ติ" เอวมาทีถิ โดยคำที่ตรัสถึงธรรมที่สัมปยุต ที่ว่่า "ถีน-
 ปาฬีถิ วิรุชฺชนโต จ อรูปเมว มิตฺถนติ มิตฺถนีนีวรณํ อวิชฺขานีนีวรณญจ นีวรณสมฺปยุตฺตํ
 ปฏิกุชิปีตพฺพา. (ถีนมิตฺถนีนีวรณํ และอวิชฺขานีนีวรณํ เป็นธรรม-
 ชาติที่สัมปยุตกับนิวรณ)" ดังนี้ และเพราะ
 ผิดกับพระบาลีในปฏฺฐานมมหาปกรณ มีอาทิ
 อย่างนี้ว่่า "นีวรณํ ฐมฺมํ ปฏฺฐิจฺจ นีวรโณ
 ฐมฺโม อุบุปฺชชติ น ปุเรชาติปจฺจยา
 (นีวรณธรรมอาศัยนิวรณธรรมเกิดขึ้น ไม่ใช่
 เพราะปุเรชาติปัจจย)" (และ)ว่่า

๑ พ. ส. ๒๕/๔๓๕.
 ๒ ฉ. มหาปกรณปฏฺฐาเน.
 ๓ อภิ. ป. ๔๒/๓๔๗-๓๔๘.
 ๔ ฉ. อรุเปปี.
 ๕ อภิ. ป. ๔๒/๓๔๗-๓๔๘.

คุณปฐมมาศ วังศิริ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"อารูปเบปี กามจณฺทนีวรณํ ปฏิจฺจํ ถีนมิทฺธ-
อุทฺธจฺจกุกฺกจฺจาวิชฺชานีวรณํ (แม้ในอรูปรภ
ถีนมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกจฺจนีวรณํ และ
อวิชชานีวรณํ อาศัยฺกามฉนฺทนีวรณํ)" ดังนี้.

๖๔๘. อรูปเบปี ปเนตสฺส
มิทฺธสฺสํปตฺติ ปาจรโต
นิฏฺฐเมตฺถดาวคณฺตพฺพาทิ^๑
อรูปรนฺติ จ วิณฺณนา.

๖๔๘. ก็มิทฺธนี้ มีความอุบฺติได้ แม้ในอรูปรภ
ตามพระบาลี วิณฺณชนฺจิงพิงถึงการ
ตัดสลิใจในข้อนี้ได้ว่า มิทฺธะ เป็น
นาม.

อปเร "พลรุเบเน สฺทฺธิ เอภฺนตฺตีส, อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า "รูป
สมฺภวรุเบเน สฺทฺธิ ตีส, ชาตฺริเบเน สฺทฺธิ มี ๒๔ พร้อมกับพลรูป, มี ๓๐ พร้อมกับ
เอภฺตฺตีส, โรครุเบเน สฺทฺธิ พุทฺตฺตีส รูปานํ"ติ สมฺภวรูป, มี ๓๑ พร้อมกับชาตฺริรูป, มี ๓๒
วทฺตฺติ. เเทปี เตสฺ วิสฺสุ วิสฺสุ อภาว พร้อมกับโรครูป" ดังนี้. ท่านปฏิเสธอาจารย์
ทสฺเสตฺวา ปฏิภฺชิปิตพฺพาท. วาโยธาตฺยา แม้เหล่านั้น โดยแสดงความไม่มีแห่งพลรูป
กหิตาย^๒ พลรูป กหิตเมว, ฆณฺธิ พลรูป เป็นต้น เหล่านั้น แต่ละอย่าง. ก็อว่ เมื่อ
นาม นตฺถิ. อาโปธาตฺยา สมฺภวรูป, ได้ถือเอาวาโยธาตฺแล้ว ก็เป็นอันได้ถือเอา
อุปจยสนฺตตีทฺ ชาตฺริรูป, ชรตฺวานิจฺจตาทฺทฺ พลรูปแล้วที่เดียว, ชื่อว่าพลรูปอื่น(จาก

^๑ ก. นิฏฺฐเมเวตฺถ คณฺตพฺพาทิ.
^๒ ก. สงฺกหิตาย.

คุณปทุมมาศ วังศิริ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๘ พ.ศ. ๒๕๑๘

โรครูป คหิโต, อดุณฺโง โรครูป นาม นตฺถิติ, ตสฺมา อญฺฐวีสตีวโรธาเนว รูปานีติ.

วาโยธาตุ) หามีไม่. สัมภารูป ก็เป็นอัน ถือเอาแล้วด้วยอาโปธาตุ, ชาติรูปก็เป็นอัน ถือเอาแล้วด้วยอุปจยะและสันตติ, โรครูป ก็เป็นอันถือเอาแล้วด้วยชรตา และอนิจจตา เป็นต้น, ชื่อว่าโรครูปอื่น(จากชรตาและ อนิจจตา เป็นต้น) หามีไม่แล, เพราะฉะนั้น รูปจึงมี ๒๘ อย่างเท่านั้น.

เอวํ สโมธานโต เวทิตพฺพานีติ.

บัณฑิตพึงทราบรูปทั้งหลาย โดย สมาธานตามประการดังกล่าวมานี้แล.

สมฺภูฐานนฺติ จตฺตารี รูปสมฺภูฐานานิ อุตฺตจิตฺตาทารกมฺมานีติ.

คำว่า สมฺภูฐาน ได้แก่สมฺภูฐานแห่งรูป มี ๔ คือ อุตฺต จิต อาหาร และกรรม.

๖๙๙. กมฺมํ อุตฺต จ จิตฺตตฺถ
          อาหาโร รูปเหตุโย
          เอเตเหว จ รูปานิ
          ชายนฺติ น ปนฺณโต.

๖๙๙. กรรม อุตฺต จิต และอาหาร เป็นเหตุ แห่งรูป ก็รูปทั้งหลาย ย่อมเกิดจาก เหตุ มีกรรมเป็นต้นเหล่านี้เท่านั้น มิใช่เกิดจากเหตุอื่น.

๑๐๐. ตสฺมา เอกสมฺภูฐานา
          เอกาทส ภวนฺติ हि

๑๐๐-๑. เพราะฉะนั้น พระมเหสีเจ้าจิงตรัส ไว้ว่า รูป ๑๑ คืออินทรีย์ ๘ วัตถุ ๑

คุณปทุมมาศ วังศิริ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อฏฺฐินทุริยานิ วตฺตณฺณ
 วิณฺณตฺติทวยเมว จ.
 ๑๐๑. อฏฺฐินทุริยานิ วตฺตณฺณ
 เอกนฺเตเนว กมฺมชา
 จิตฺตชฺเวย วิณฺณตฺติ-
 ทวยํ วุตฺตํ มเหสฺสินา.

วิญญูติทั้ง ๒ นั้นเทียบ เป็นรูปที่มี
 สมุฏฐานเดียว คือ อินทรีย์ ๘ และ
 วัตถุ(รวม ๘) เป็นรูปที่เกิดจากกรรม
 โดยส่วนเดียวเท่านั้น วิญญูติทั้ง ๒
 เกิดจากจิตอย่างเดียวกัน.

๑๐๒. จิตฺเตน อุตฺตนา เจว
 สทฺโท ทฺวีหิ สมฺภูตฺติโต
 อุกฺคาหารจิตฺเตหิ
 ลหฺตาทิตฺตยํ กตํ.

๑๐๒. สัททะ(เสียง)ตั้งขึ้นจากสมุฏฐาน ๒
 คือ จากจิตและจากอตุเท่านั้น รูป ๓
 มีลหฺตาเป็นต้น เป็นรูปที่อุคฺคาหาร
 และจิตสร้างขึ้น.

๑๐๓. วนฺโณ กนฺโฐ โรโส โอบา
 จตฺสโร จาปิ ธาตุโย
 สนฺตตฺตยฺอุปจยาภาสา
 เอกาหสฺ จตฺตพฺภาว.

๑๐๓. รูป ๑๑ คือ วัณณะ คันธะ รสชะ โอบา
 รวมทั้งธาตุ ๔ สันตติ อุปจยะ และ
 อากาศ เป็นรูปมีสมุฏฐาน ๔.

๑๐๔. เอกาทสฺสเกโต ชาตา
 ทฺวีเชโกว ติชา ตโย
 จตฺเตกาหสฺสุชาตา
 เทว น เกนจิ ชายเร.

๑๐๔. ตรัสไว้ว่ารูป ๑๑ เกิดจากสมุฏฐาน
 เดียว รูปอย่างเดียวกันเกิดจากสมุฏฐาน
 ๒ รูป ๓ เกิดจากสมุฏฐาน ๓ รูป ๑๑
 เกิดจากสมุฏฐาน ๔ รูป ๒ ไม่เกิด
 จากสมุฏฐานไหน ๆ.

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เออาฟาร์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมภาวตาร ๒. ๓๖๔

๑๐๕. กมฺเมเน วีสติ รุปา
 สัตฺตฺรสฺส ตฺถ เจตสา
 อุตฺตนา ทสฺสเนจเว
 จุทฺทสาหารโต ปน.
๑๐๕. รูป ๒๐ เกิดจากกรรม รูป ๑๑
 เกิดจากจิต รูป ๑๕ นั้นเทียว
 เกิดจากอตุ ส่วนรูป ๑๔ เกิดจาก
 อาหาร.
๑๐๖. ฉสฺสฺสฺส สฬฺพาเนตานิ
 สมฺภูจฺจาน วิภาคโต
 อฏฺฐสฺสฺสฺส จ โทหนฺเตว
 ชฺรตานิ จฺจตาหิ เต.
๑๐๖. รูปทั้งหมดเหล่านี้มี ๖๖ โดยการ
 จำแนกตามสมฺภูจฺจาน ก็รูป ๖๖ เหล่า-
 นั้น ย่อมเป็นรูป ๖๘ พร้อมกับชฺรตา
 และอนิจฺจตา.
๑๐๗. ชฺรตานิ จฺจตา เจว
 น เกนจฺฉิ สมฺภูจฺจิตา
 ชาตสฺส ปากภทฺตฺตา
 ชาเยยฺยฺยํ ยหิ ตานปิ.
- ๑๐๗-๘. ชฺรตา และอนิจฺจตา มิได้ตั้งขึ้นจาก
 สมฺภูจฺจานไหน ๆ เพราะเป็นเพียง
 ความแก่ห่อหม และความแตกทำลาย
 แห่งรูปที่เกิดขึ้นแล้ว ถ้าหากว่าแม้แต่
 ความแก่ห่อหมเป็นต้นเหล่านั้น ยังพึง
 เกิด(จากสมฺภูจฺจานทั้งหลาย) ได้ไซ้
 เมื่อเป็นอย่างนี้ แม้ความแก่ห่อหม
 เป็นต้นเหล่านั้น ก็จะมี ความ
 แก่ห่อหมและความแตกทำลาย(ต่อไป-
๑๐๘. เอวํ สฺนฺเต ตฺถ เตสมฺปิ
 ปากภทา สึยฺนํ หิ
 ปาโก ปจฺจติ เกโท วา
 น จ ภิชฺชติ นตฺถิ ตํ.

^๑ ก. เกหิจิ.

อีก) แท้ที่จริงความแก่ห่อหม ย่อมไม่
แก่ห่อหม ความแตกทำลายย่อมไม่
แตกทำลาย ข้อที่ความแก่ห่อหมเป็นต้น
ย่อมมีความแก่ห่อหมเป็นต้นนั้น ห้ามได้
ไม่.

๑๐๙. ชาตสัส ปากเภทตดา
ทวยเมตฺติ น ชายติ
สียา กสฺสจฺจ พุทฺเตตฺต
"รูปสฺสฺสฺสฺสฺส"ติ ทิ.

๑๑๐. วจเนน ยถา "ชาติ
ชายตี"ติ จ ทิปิตํ
ปาโกปิ ปจฺจเตวํ ตู
ภเวทปิ ปริภิชฺชตุ.

๑๑๑. น เจว ชายเต ชาติ
อิตฺติ เณฺยฺยยา วิภาวึนา

๑๐๙-๑๐. ความแก่ห่อหมเป็นต้นทั้ง ๒ อย่าง
นี้ ย่อมไม่เกิดทรอก เพราะเป็นเพียง
ความแก่ห่อหม และความแตกทำลาย
แห่งธรรมที่เกิดแล้วเท่านั้น ในอริการ
นี้ อาจารย์บางพวกจะพึงมีความรู้
(ความเห็น)ว่า เปรียบเหมือนว่า
ด้วยคำว่า "รูปสฺสฺสฺสฺสฺส" เป็นต้น
เป็นอันตรงแสดงว่า "ชาติ ย่อมเกิด"
ฉันทใด แม้ความแก่ห่อหม ก็จะไม่แก่ห่อหม
แม้ความแตกทำลาย ก็จะไม่แตกทำลาย
ฉันทนั้น.

๑๑๑. ก็ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา พึงทราบ
เถิดว่า ชาติย่อมเกิดไม่ได้ทรอก ทรง

ชายมานัสส ฐมมัสส
นิพพุตตี ปกาสิตา.

ประกาศว่า เป็นความบังเกิดแห่ง
ธรรมที่กำลังเกิดเท่านั้น.

๑๑๒. ตตถ ยถา สียา ชาตี
เยสี ฐมมานเมว สา
ตปฺปจฺยตฺตวโหหารี
อภินิพพุตติสมฺมุตี.

๑๑๒-๓. ในมติของอาจารย์บางพวกนั้น มีความว่า ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ฟังมีชาติใด ชาตินั้น ย่อมได้สมมุติว่าบังเกิด (เป็นชาติบังเกิด, ชาติย่อมเกิด) อันเป็นโวหารที่เป็นไป เพราะธรรมที่มีปัจจัยเหล่านั้นมีอยู่ ฉันทิ. ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ก็ย่อมได้ความแก่ห่อ้ม และความแตกทำลาย ความแก่ห่อ้ม และความแตกทำลายเหล่านั้น ก็ย่อมได้สมมุติว่าบังเกิด (เป็นความแก่ห่อ้มบังเกิด ความแตกทำลายบังเกิด) อันเป็นโวหารที่เป็นไปเพราะธรรมที่มีปัจจัยเหล่านั้นมีอยู่ ฉันทิ.

๑๑๓. ลภเตว ตถา เนลล
ปากภทา สพฺพนฺตี^๑ เต
ตปฺปจฺยตฺตวโหหารี
อภินิพพุตติสมฺมุตี.

^๑ ปุราณฎีกาย. ลภนฺตี.

๑๑๔. เอวํ อิทํ พุญญจาปิ

โหติ กมฺมาทิสฺมฺภวํ

น ปากเภทา โวหารํ

คํ ฌนฺติ กทาจิปี.

๑๑๕. กสฺมา ทิ ชนฺกานนฺตุ

ปจฺจยฺยานมฺภาวโต

อานุกาเวชฺชฺญาเท

ชาติยา ปน สฺสฺสกฺติ.

๑๑๖. ตปฺปจฺจยตฺตโฆหารํ

อภินิพฺพุตฺติสฺมฺมุตฺติ

ทสฺมา สภาติ ชาติ จ

สกาตี เนตรพุยฺ.

๑๑๔-๕. (ควรกล่าวแก่อาจารย์ พวกนั้น)

อย่างนี้ว่า แม้ธรรมชาติทั้ง ๒ (คือ

อุปลยยะสันตติ) นี้ จะเป็นสิ่งที่เกิดจาก

กรรมเป็นต้นได้ (ก็จริง แต่ว่า)

ความแก่ห่อหม(ชรตา) และความ

แตกทำลาย(อนิจจตา) ย่อมไม่ได้

โฆหาร (ว่าเกิดจากกรรมเป็นต้น) นั้น

แม้ในกาลไหน ๆ เพราะเหตุไร

เพราะในขณะที่มีอานุกาพทำให้เกิดขึ้น

ได้ ไม่มีปัจจัยทั้งหลายผู้ทำให้เกิดขึ้น

แต่สำหรับชาติย่อมได้โฆหาร (ว่า

เกิดจากกรรมเป็นต้น) นั้น.

๑๑๖. เพราะฉะนั้น ชาติย่อมได้สมมุติว่า

บังเกิดอันเป็นโฆหารที่เป็นไป เพราะ

ธรรมที่มีปัจจัยเหล่านั้นมีอยู่ ส่วน

๒ อย่างนอกนี้ (ชรตา - ความ

แก่ห่อหม, อนิจจตา - ความแตก

ทำลาย) ย่อมไม่ได้.

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เองฟ้าร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๑๗. ขิยฺยตีติ น วุตฺตพฺพํ
 คํ ทฺวํ ภิชฺชตีติ วา
 อานุกาเวตฺตํ สุตฺตํ
 ปจฺจุยฺยานมภาวโต.

๑๑๘. "อนิจฺฉํ สงฺขตฺตเจตฺตํ
 ชรามรณ"มิจฺฉปํ^๑
 วุตฺตตฺตฺตา ชายตฺติเจตฺตํ
 อถ มนฺตฺตํ เจ ตฺวํ.

๑๑๙. เอวมฺปิ จ น วุตฺตพฺพํ
 สํ หิ ปริยายเทสนา
 อนิจฺฉานํ ตฺว ฐมฺมานํ
 ชรามรณโต ตถา.

๑๒๐. อนิจฺฉํ สงฺขตฺตเจตฺตํ
 วุตฺตํ วิณฺณตฺตฺติโย วีย
 ยทิ เอวํ ตยฺมเปตฺตํ^๒
 อชาตตฺตฺตาว^๓ สพฺพธา.

๑๑๗-๑๒๐. ทั้ง ๒ อย่าง (มีความแก่แห่งอ้อม
 เป็นต้น)นั้น ไม่ควรกล่าวว่า แก่ หรือ
 ว่าแตกทำลาย เพราะ ๒ อย่างนั้น
 ไม่มีปัจจัยในขณะแห่งอานุกาเวตฺตํ เมื่อ
 เป็นเช่นนั้นแล้ว ถ้าหากท่านยังคงสำคัญ
 อยู่ว่า ชรตเป็นต้นนี้ย่อมเกิด เพราะ
 แม้พระผู้มีพระภาค ก็ยังตรัสไว้ว่า
 "อนิจฺฉํ สงฺขตฺตเจตฺตํ ชรามรณํ (ชรา
 มรณะนี้เป็นของไม่เที่ยง และเป็น
 สังขตะ)" ดังนี้ ก็พึงมีคำเฉลยว่า คำ
 แม้ที่ตรัสไว้อย่างนี้ไม่ควรกล่าว(อ้าง)
 เพราะว่าเป็นเทศนาโดยปริยาย
 ตรัสว่าไม่เที่ยง และเป็นสังขตะ
 อย่างนั้น ก็เพราะธรรมทั้งหลาย
 ที่ไม่เที่ยง ต้องมีชราและมรณะ ตฺว
 วิณฺณตฺตฺติหัง ๒ (ที่ตรัสว่าเป็นรูปเกิดจาก

๑ ส. น. ๑๖/๓๔.

๒ ฉ. ตยเมตฺตํ.

๓ ฉ. จ.

ชีวิตินทรีย์กวางพิกการาหารทหยวตฺตฺติ อฏฺจารส โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ รูปะ สัททะ
รูปานี นิปฺพณฺณานี นาม. เสสํานี ทส คันธะ รสะ อิตถินทรีย์ ปุริสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์
อนิปปณฺณานี.

กวางพิกการาหาร และทหยวตฺตฺติ ชื่อว่านิปผันน-
รูป. รูป ๑๐ อย่างที่เหลือ ชื่อว่าอนิผันน-
รูป.

๑๒๔. อฏฺจารส นิปฺพณฺณานี
อนิปปณฺณาวเสสกา
ยทิ โทหนฺติ อนิปปณฺณา
ภเวยฺยํ เต อสงฺขตา.

๑๒๔. รูป ๑๔ ชื่อว่านิผันนรูป รูปที่เหลือ
ชื่อว่าอนิผันนรูป ถ้าหากว่าอนิผันน-
รูปมีอยู่ อนิผันนรูปเหล่านั้นก็ต้อง
เป็นสิ่งขตธรรม.

๑๒๕. เตสฺเมว จ รูปานี
วิการตฺตา อสงฺขตา
กถณฺนาม ภเวยฺยํ เต
นิปปณฺณา เจว สงฺขตา.

๑๒๕. ก็ถ้าหากว่า นิผันนรูปเป็นสิ่งขตธรรม
ไซ้ รูป(ที่เหลือ)เหล่านั้น จะพึงเป็น
อสังขตธรรมไปได้อย่างไร เพราะ
เป็นเพียงความวิการแห่งรูป (ที่เป็น
นิผันนรูป) เหล่านั้น เท่านั้น.

เอวํ นิปปณฺณสงฺขตา^๑ เวทิตฺพพา.

บัดนี้พึงทราบรูปที่เป็นนิผันน และเป็น
สังขตะ ตามประการดังกล่าวมานี้เถิด.

^๑ ฉ. นิปปณฺณสงฺขโต.

โจทนาบริหารุติ เขตุด :

ในคำว่า โจทนา(คำท้วงติง) และ บริหารุ(คำแก้, คำเฉลย) นี้ มีความว่า :

๑๒๖. อิตฺติภาโว ปุมตฺตตฺตจ
ชีวิติ สมฺภโวปิ จ
ตถา กายปฺปสาโทติ
สพฺพภูจฺจนาติ วณฺณิตา.

๑๒๖. รูปทั้งหลายคือความเป็นหญิง ความ
เป็นชาย และแม้ชีวิตอันเป็นเหตุ
เป็นอยู่ กายประสาทก็เหมือนกัน ท่าน
พรรณนาว่า มีอยู่ตลอดที่ทุกส่วน.

๑๒๗. เอวํ สนฺเต ตฺถ ธมฺมานํ
โทติ สงฺกรโทสตา
จกฺขุกายปฺปสาทานํ
เอกตฺตํ อุปฺปชฺชติ.

๑๒๗. (โจทนา-คำท้วงติง)
แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ โทษคือความปะปน
กัน ก็ย่อมมีแก่ธรรมทั้งหลาย คือจักขุ-
ประสาทและกายประสาท ย่อมเข้าถึง
ความเป็นธรรมอย่างเดียวกันได้.

๑๒๘. อตฺตตฺตจ ปน อตฺตตฺตสมิ
น จตฺติ ปรมตฺตโต
ตสฺมา กายินฺทริยํ จกฺขุ-
ปฺปสาเทน น สงฺกริ.

๑๒๘. (บริหารุ - คำแก้, คำเฉลย)
ก็แล ธรรมชาติอย่างหนึ่ง ย่อมไม่มี
อยู่ในธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งได้ โดย
ปรมาณุ เพราะฉะนั้น กายินทรีย์ย่อม
ไม่เป็นอันปะปนกันกับจักขุประสาท.

๑๒๙. อตฺตมมณฺฑาวินิฟูโภค-
วเสน ตฺถ ปวตฺตติโต

๑๒๙. เพราะมีความเป็นไปไม่แยกกัน บัดจิต
ผู้รู้สัมผัส จึงไม่อาจที่จะกล่าวตำแหน่ง

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เออาฟาร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เตสึ จานนุตรึ วตุตุ
น สกุกา สมยถณนา.

แห่งรูปเหล่านั้นได้.

๑๓๐. ยาวตา อนุปาทินน-
สนุตัน อตุถิ ตตุถ โส
อตุถิ กายปสาโทติ
ตสุมา เอวมุทริตี.

๑๓๐. เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้กล่าวไว้
อย่างนี้ว่า กายประสาทนั้น ย่อมมีอยู่
ในที่เท่าที่อนุปาทินนสนุตันมีอยู่ ดังนี้.

๑๓๑. ลกขณาทิวเสนาปี
นานตุตุ สมุปากตี
ธชานึ ปถจวถณนึ
ฉายา อุปมตี คตา.
๑๓๒. ตสุมา ทิ ปน ธมฺมานึ
อถณมถณวิมิสฺสตา^๑
น โทเตวาติ วิญญะยยา
วิถณนา สมยถณนา.

๑๓๑-๒. มีอันเข้าถึงความแตกต่างกัน แม้
ด้วยอำนาจแห่งอาการมีลักษณะเป็นต้น
เงาของธงที่มี ๕ สี มีอันถึงความเป็น
อุปมาได้ ก็เพราะฉะนั้น วิญญูชนผู้รู้
สมัย ฟังทราบทั่ว ธรรมทั้งหลาย ย่อม
หาความเจ็บปนกันและกัน มิได้เลย
ทีเดียว.

เอวึ นิปฺสนฺนานิปฺสนฺนภาโว จ
โจทฺนาปริหาโร จ เวทิตฺพุโพ.

บัดนี้พึงทราบความเป็นนิปผันรูป กับ
ความเป็นอนิปผันรูป และโจทฺนากับปริหาระ
ตามประการดังกล่าวมานี้เถิด.

^๑ ฉ. อถณมถณ วิมิสฺสตา.

นยเมกวิชาทิกนติ :

คำว่า นัยมีเอกวิชนัยเป็นต้น มีความว่า :

๑๓๓. โลกิกตฺตา นเหตุตฺตา
          สงฺขตฺตฺตา จ สาสวา
สพฺพเมกวิช รูป
          ปจฺจายายตฺตฺตฺตฺโต.

๑๓๓. รูปทั้งหมด จัดว่ามีอย่างเดียว เพราะ
เป็นโลกิยะ (ถูกปัจจัยประกอบในโลก)
เพราะเป็นนเหตุ(ไม่ใช่เหตุ) เพราะ
เป็นสังขตะ (อันปัจจัยปรุงแต่ง)
เพราะเป็นสาสวะ(เป็นไปกับอาสวะ)
และเพราะเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัย.

๑๓๔. อชฺมตฺตฺติกพิทฺธา จ
          อินฺทฺริยานินฺทฺริยาปิ จ
          สุขุโมฬาริกา เจว
          อุปาทินฺนาทิตฺ ทฺวิธา.

๑๓๔. จัดว่ามี ๒ อย่าง โดยเป็นอชฌตฺติกรูป
(รูปภายใน) กับพิทฺธารูป(รูป
ภายนอก) และแม้โดยเป็นอินทฺริयरูป
(รูปที่เป็นใหญ่) กับอนินทฺริयरูป(รูปที่
ไม่ใช่อินทฺริयरูป) โดยเป็นสุขุมรูป
(รูปละเอียด) กับโอฬาริกรูป(รูป-
หยาบ) และโดยเป็นอุปาทินรูป(รูป
ที่กรรมยึดมั่น) เป็นต้น.

๑๓๕. จกฺขุอายตฺนาทฺนึ
          ปญฺจ อชฺมตฺตฺติกาณิ ตฺ
          เตวีสตฺติวิชฺ สเสสิ
          พาทินฺนติ ปวฺจจติ.

๑๓๕. รูป ๕ อย่างมีจักขวายนะ(จักขุ-
ประสาท) เป็นต้น เรียกว่าอชฌตฺติก-
รูป รูป ๒๓ อย่างที่เหลือ เรียกว่า
พาทินรูป(พิทฺธารูป).

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เออาฬาร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมมาตราวาทู ประ.ท. ๑๘

บุณ สนิทสนสบปฏิมอนิทสนสบปฏิม-
 อนิทสนอบปฏิมเภทโต จ, กम्मชา-
 กम्मชเนวกम्मชานากम्मชเภทโต จ ติวิธ
 โหติ. ตตถ รูปายคณ สนิทสนสบปฏิม,
 เอกาทสวิธ เสโสฬาริกรูป อนิทสนสบปฏิม,
 เสสี โสฬสวิธ สุขุมรูป อนิทสนอบปฏิม.
 กम्मโต ชาต กम्मช, อฏฐินทริยานิ,
 วตถุญจ กम्मช, ททณนปจจุยโต^๑ ชาต
 อกम्मช, นกุตติจ ชาต เนวกम्मชานากम्मช
 ชรตา อนิจจตา จ. เอว ติวิธ โหติ.

รูปยังจัดว่ามี ๓ อย่างได้อีก โดยแยก
 เป็นสนิทสนสบปฏิมรูป (รูปที่ทั้งเห็นได้ทั้ง
 กระทบได้) อนิทสนสบปฏิมรูป (รูปที่เห็น
 ไม่ได้ แต่กระทบได้) และอนิทสนอบปฏิมรูป
 (รูปที่เห็นก็ไม่ได้ กระทบก็ไม่ได้), และโดย
 แยกเป็นกัมมชรูป (รูปที่เกิดจากกรรม)
 อกัมมชรูป (รูปที่เกิดจากปัจจัยอื่นที่ไม่ใช่
 กรรม) และเนวกัมมชานากัมมชรูป (รูปที่มีใช่
 กัมมชรูป ทั้งมิใช่อกัมมชรูป). ในรูป ๓ อย่าง
 นั้น รูปายคณชื่อว่า เป็นสนิทสนสบปฏิมรูป,
 โสฬาริกรูปที่เหลือ ๑๑ อย่าง ชื่อว่าเป็น
 อนิทสนสบปฏิมรูป, สุขุมรูป ๑๖ อย่าง
 ที่เหลือ ชื่อว่าเป็นอนิทสนอบปฏิมรูป. รูปที่
 เกิดจากกรรมชื่อว่า กัมมชรูป, อินทริยรูป ๘
 และวตถุรูป ชื่อว่ากัมมชรูป, รูปที่เกิดจาก
 ปัจจัยอื่นแต่กรรมนั้นชื่อว่า อกัมมชรูป, รูปที่
 มิได้เกิดจากปัจจัยไหน ๆ ชื่อว่า เนวกัมม-
 ชานากัมมชรูป ได้แก่ ชรตา และอนิจจตา.

^๑ ...ปจจุยา.

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เอฬาร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อักษรแก้วดาร.ป.ท. ๑๘

รูปจัดว่ามี ๓ อย่าง ตามประการดังกล่าว
มานี้.

บุณ ทัฏฐสฺสตมฺตวิณฺญาตวเสณ จ, ทวารณฺเจว วตฺตณฺจ, ทวารเมว หุตฺวา น วตฺต จ, วตฺตเมว หุตฺวา น ทวารณฺจ, เนว ทวารณฺจ น วตฺต จาติ เอวํ เกทโต จ, ทวารณฺเจว อินฺทฺริยณฺจ, ทวารเมว หุตฺวา เนวินฺทฺริยณฺจ, อินฺทฺริยเมว หุตฺวา น ทวารณฺจ, เนว ทวารณฺจ เนวินฺทฺริยจาติ เอวํ เกทโต จ, วตฺต เจว อินฺทฺริยณฺจ, อินฺทฺริยเมว หุตฺวา น วตฺต จ, วตฺตเมว หุตฺวา เนวินฺทฺริยณฺจ, เนวินฺทฺริยํ น วตฺตจาติ เอวํ เกทโต จ จตุพฺพิธํ.

รูปยังจัดว่ามี ๔ อย่าง ใ้ได้อีก โดย
เกี่ยวกับเป็นทิสฺรูป(รูปที่เห็นได้) สฺตรูป
(รูปที่ได้ยิน) มฺตรูป(รูปที่กระทบถึงได้) และ
วิณฺญาตฺรูป (รูปที่มีโนวิณฺญาตเท่านั้นรูได้),
และโดยแยกเป็นอย่างนี้ คือ รูปที่เป็นทวาร
ด้วย เป็นวัตถุด้วย, รูปที่เป็นทวารอย่าง-
เดียว ไม่เป็นวัตถุ, รูปที่เป็นวัตถุอย่างเดียว
ไม่เป็นทวาร, และรูปที่ไม่เป็นทวารด้วย
ไม่เป็นวัตถุด้วย, และโดยแยกเป็นอย่างนี้คือ
รูปที่เป็นทวารด้วย เป็นอินฺทฺริยด้วย, รูปที่
เป็นทวารอย่างเดียว ไม่เป็นอินฺทฺริย, รูปที่
เป็นอินฺทฺริยอย่างเดียวไม่เป็นทวาร, และรูป
ที่ไม่เป็นทวารด้วย ไม่เป็นอินฺทฺริยด้วย,
และโดยแยกเป็นอย่างนี้ คือ รูปที่เป็นวัตถุ
ด้วย เป็นอินฺทฺริยด้วย, รูปที่เป็นอินฺทฺริย
อย่างเดียว ไม่เป็นวัตถุ, รูปที่เป็นวัตถุ
อย่างเดียว ไม่เป็นอินฺทฺริย, และรูปที่ไม่เป็น
อินฺทฺริย ไม่เป็นวัตถุ.

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เอภาพาร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตุถ ฐิฏฺฐํ นาม รูปายตน์, สุตํ ในรูป ๔ อย่างนั้น รูปายตนะชื่อว่า
 นาม สทฺทายตน์, มุตํ นาม กนฺธรส- ฐิฏฺฐรูป, สทฺทายตนะ ชื่อว่าสุตฺตรูป,
 โภฏฺฐพฺพายตฺตตฺตยํ, วิณฺณตํ นาม อวเสสํ คັນธายตนะ รสายตนะ และโภฏฺฐพฺพายตนะ
 จกฺขายตฺตนาทฺทิตฺตจกฺกํ, โสฬสสวิทฺธิ สุกฺขมรูปญฺจ. รวม ๓ อย่าง ชื่อว่ามุตฺตรูป, รูป ๕ อย่าง
 จกฺขวายตฺตนาทฺทิตฺตจกฺกํ ทฺวารญฺเจว วตฺตฺต จ, มีจักขวายตนะเป็นต้น และสุกฺขมรูป ๑๖ อย่าง
 วิณฺณตฺตทฺทิตฺตทฺทิตฺต ทฺวารเมว โททฺติ, น วตฺตฺต, ซึ่งเหลืออยู่ ชื่อว่าวิณฺญาตฺตรูป. รูป ๕ อย่าง
 ทฺทิตฺตวตฺตฺต วตฺตฺตเมว โททฺติ, น ทฺวารํ, เสสํ มีจักขวายตนะเป็นต้น ชื่อว่าเป็นทวารด้วย
 สพฺพํ รูปํ เนว ทฺวารํ น วตฺตฺต จ. เป็นวัตถุด้วย, วิณฺณตฺตทฺทิตฺต ๒ เป็นทวารอย่าง-
 ตฺตยจกฺกฺกเก อินฺทฺทิตฺตเมว ทฺตฺตวา น ติยว ไม่เป็นวัตถุ, ทฺทิตฺตวตฺตฺตเป็นวัตถุอย่าง-
 ทฺวารนฺตฺติ อิตฺตฺตอินฺทฺทิตฺตปริสฺสินฺทฺทิตฺตชีวิตฺตอินฺทฺทิตฺตยานิ. ติยว ไม่เป็นทวาร, รูปที่เหลือทั้งหมดไม่
 อิมานิ ทิ อินฺทฺทิตฺตยานเนว โททฺติ, น ทฺวารานิ, เป็นวัตถุด้วย ไม่เป็นทวารด้วย. ในจกฺกเก
 เสสํมณฺนตฺตรจกฺกฺกเก วตฺตฺตนเยเนว เวทิตฺตพฺพํ. ที่ ๓ คำว่า รูปที่เป็นอินฺทฺทิตฺตอย่างเดียว
 จกฺกฺกตฺตจกฺกฺกเก ตฺตยปทฺทิตฺต ทฺทิตฺตวตฺตฺต สนฺธาย ไม่เป็นทวาร ได้แก่อินฺทฺทิตฺตปริสฺสินฺทฺทิตฺต
 วตฺตฺต, เสสํ วตฺตฺตนเยเนว. เอวํ จกฺกฺกพฺพิตฺต และชีวิตฺตอินฺทฺทิตฺต (รวม ๓). จริงอยู่ รูป
 โททฺตฺตติ เวทิตฺตพฺพํ. เหล่านี้เป็นอินฺทฺทิตฺตอย่างเดียว ไม่เป็นทวาร,
 บทฺทิตฺตที่เหลือก็พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ใน
 จกฺกเกดัดไปนั้นเทียว. บทที่ ๓ ในจกฺกเก
 ที่ ๔ ท่านกล่าวหมายเอาทฺทิตฺตวตฺตฺต, บทที่เหลือ
 ก็พึงทราบตามนัยที่ได้กล่าวแล้วนั้นแหละ. พึง

ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๑๙๑๕

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เอภาพาร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทราบว่ารूपัจจว่ามี ๔ อย่าง ตามประการ
ดังกล่าวมานี้.

ปุณ เอกชทวิชติชจตุชนกุโตจิชาติ-
เภทโต, ทวารินทริย์ วตถุ จ ทวารเมว
หุตฺวา เนวินทริย์ น วตถุ จ, วตถุเมว
หุตฺวา เนวินทริย์ น ทวารณฺจ อินทริย์เมว
หุตฺวา น วตถุ น ทวารณฺจ, เนวินทริย์
น วตถุ น ทวารณฺจชาติ เอว ปเภทโต
ปญจวิธ.

รูปร่างัจจว่ามี ๕ อย่างได้อีก โดย
แยกเป็นเอกชรูป (รูปเกิดจากปัจจัยเดียว)
ทวิชรูป (รูปเกิดจากปัจจัย ๒) ทิชรูป(รูป
เกิดจากปัจจัย ๓) จตุชรูป(รูปเกิดจาก
ปัจจัย ๔) นกุโตจิชาติรูป(รูปที่มีได้เกิดจาก
ปัจจัยไหน ๆ), และโดยประเภทอย่างนี้
คือรูปที่เป็นทวารด้วย เป็นอินทริย์ด้วย เป็น
วัตถุด้วย, รูปที่เป็นทวารอย่างเดียว ไม่เป็น
อินทริย์ และไม่ใช่วัตถุ, รูปที่เป็นวัตถุ
อย่างเดียว ไม่เป็นอินทริย์ และไม่เป็น
ทวาร, รูปเป็นอินทริย์อย่างเดียว ไม่เป็น
วัตถุ, และไม่ใช่ววาร, รูปที่ไม่เป็นอินทริย์
ไม่เป็นวัตถุ และไม่ใช่ววาร.

ตตถ :

ในรูป ๕ อย่าง ๒ หมวดนั้น มี
ความว่า :

๑๓๘. อฏฺฐินทริยานิ วตถุณฺจ
วิณฺณตฺติทฺวยเมว จ

๑๓๘. รูป ๑๑ อย่าง คืออินทริย์รูป ๘
วัตถุ ๑ และวิณฺณตฺติทั้ง ๒ นั้นเทียว

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เออาฟาร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอกาทสวริ์ รูป
เอกชนติ ปวฺจจติ.

เรียกว่าเอกชรูป (รูปเกิดจากปัจจัย
เดียว).

๑๔๐. สหฺโท เอโก ทฺวิโช นาม
ลหฺตาทิตฺตยํ ตฺติชฺชํ
เอกาทสวริ์ เสสสิ
จฺตฺชนฺติ ปกาสิตฺ.

๑๔๐. สหฺท(เสียง)อย่างเดียว ชื่อว่า
ทวิชรูป (รูปเกิดจากปัจจัย ๒) รูป
๓ อย่าง มีลหฺตาเป็นต้นชื่อว่าติชรูป
(รูปเกิดจากปัจจัย ๓) รูปที่เหลือ
๑๑ อย่าง ท่านประกาศแล้วว่า ชื่อว่า
จตชรูป (รูปเกิดจากปัจจัย ๔).

๑๔๑. ชฺรตานิจฺจตา เจว
นฺกฺโตจิ ภวนฺติ ํ หิ
จกฺขฺวาทปณฺจกํ ทฺวาริ์
อินฺทริยํ วตฺถุเมว จ.

๑๔๑. ส่วนชฺรตาและอนิจจทานั้นเพียง ไม่
เกิดจากปัจจัยไหน ๆ (ชื่อว่านฺกฺโตจิ-
ชาตฺรฺรูป) รูป ๕ อย่างมีจักขุประสาท
เป็นต้น ชื่อว่า เป็นทวารด้วย เป็น
อินฺทริยด้วย เป็นวตฺถุด้วย ที่เดียว.

๑๔๒. วิณฺณตฺตํ ทฺวยํ ทฺวาริ์
เนวินฺทริยํ น วตฺถุ จ

๑๔๒. รูป ๒ อย่างแห่งวิณฺณฺติ ชื่อว่าเป็น
ทวารอย่างเดียว ไม่เป็นอินฺทริย และ

๑ ฌ. ภเว ปน.

ทหยวตฺถ วตฺถณจ^๑
น ทวารํ เนวินทฺริยํ ปน.

ไม่เป็นวัตถุ ส่วนทหยวตฺถ ชื่อว่าเป็น
วัตถุอย่างเดียว ไม่เป็นทวาร และ
ไม่เป็นอินทรีย.

อิตฺถิปฺริสชวีตฺนทฺริยานิ อินฺทฺริยเมว น
วตฺถ น ทวารณฺจ, เสสํ ปน รูปํ เนวินทฺริยํ
น วตฺถ น ทวารนฺติ. เอวํ ปณฺจวรี
เวทิตพฺพํ.

อิตฺถินทฺริยํ ปฺริสทฺริยํ และชวีตฺนทฺริยํ
ชื่อว่า เป็นอินทรียอย่างเดียว ไม่เป็นวัตถุ
และไม่เป็นทวาร, ส่วนรูปที่เหลือ ชื่อว่า
ไม่เป็นอินทรีย ไม่เป็นวัตถุ และไม่เป็นทวาร
ฉะนี้แล. บัณฑิตพึงทราบรูป ๕ อย่าง ตาม
ประการดังกล่าวมานี้เถิด.

ปฺน กมฺมชฺจิตฺตชฺคฺคฺจิตฺตชฺคฺค-
จิตฺตอาหารชฺคฺคฺชนกฺโตจิชฺชาตภทฺโต, จกฺขุ-
วิญฺญเญยฺยโสตฺมานชิวฺหากายมโนวิญฺญเญยฺยวเสน
ฉพฺพิธํ.

รูป ยังจัดว่ามี ๖ อย่างได้อีก โดยแยก
เป็นกัมมชรูป(รูปเกิดจากกรรม) จิตตชรูป
(รูปเกิดจากจิต) อุกฺคจิตตชรูป(รูปเกิดจากอุคฺค
และจิต) อุกฺคจิตตอาหารชรูป(รูปเกิดจากอุคฺค
จิต และอาหาร) จคฺขุชรูป(รูปเกิดจาก
ปัจจัย ๔) นกฺโตจิชฺชาตฺรูป(รูปที่มีได้เกิดจาก
ปัจจัย ๓), (และ)โดยเกี่ยวกับเป็น
จักขุวิญฺญเญยฺยรูป (รูปที่จักขุวิญฺญาณะจะพึงรู้ได้)

^๑ ฉ. วตฺถว.

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เออาฟาร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โสตวิญญะยรูป (รูปที่โสตวิญญาณะจะพึงรู้ได้)
 ฆานวิญญะยรูป (รูปที่ฆานวิญญาณะจะพึงรู้ได้)
 ชิวหาวิญญะยรูป (รูปที่ชิวหาวิญญาณะจะพึง
 รู้ได้) กายวิญญะยรูป (รูปที่กายวิญญาณะจะพึง
 รู้ได้) และมโนวิญญะยรูป (รูปที่มโนวิญญาณะ
 จะพึงรู้ได้).

ตตถ อฏฺฐิบุทฺธิยานิ วตฺถุณฺจ
 กมฺมชเมว, วิณฺตตฺติทฺวํ ยํ จิตฺตชเมว, สทฺโท
 อุตฺตจิตฺตโช, ลหฺตาทิตฺตยํ อุตฺตจิตฺตาทารชเมว,
 เสสฺสํ เอกาทสฺวิธํ จตฺตํ นาม, ชรตฺตานิจฺจตา
 น กุโฏจฺจิ ชฺาตา นาม. ทฺุติยฉกฺกุเก
 จกฺขุวิญฺญะยํ นาม จกฺขุวิญฺญาณะณฺ วิญฺญะยํ
 รูปายตฺนํ ๗เปฯ กายวิญฺญะยํ นาม
 โผฏฺฐพฺพายตฺนํ, มโนวิญฺญะยํ นาม เสสฺสานิ
 ปณฺจ โอพาริกฺกรูปรานิ^๑ โสฬสํ สฺขุมรูปานิ
 จาติ เอกวิสฺตฺติวิธํ โทติ. เอวํ ฉพฺพิธํ โทติ.

ในรูป ๖ อย่างนั้น อินทรีย์รูป ๘ อย่าง
 และวัตถุ(ทหยวัตถุ) ชื่อว่ากัมมชรูป(รูป
 เกิดจากกรรม)อย่างเดียวกัน, วิญญูติทั้ง ๒
 ชื่อว่าจิตตชรูป (รูปเกิดจากจิต)อย่างเดียวกัน,
 สัทหะ(เสียง) ชื่อว่าอุตฺตจิตตชรูป(รูปเกิดจาก
 อุตฺตและจิต), รูป ๓ มีลหฺตาทาเป็นต้น ชื่อว่า
 อุตฺตจิตตาทารชรูป (รูปเกิดจากอุตฺตจิตและ
 อาหาร)นั้นเพียง, รูป ๑๑ อย่างที่เหลือ
 ชื่อว่าจตฺตชรูป (รูปเกิดจากปัจจัย ๔), ชรตฺตา
 และอนิจจตา ชื่อว่า นกฺกุโฏจฺจิชาตฺตรูป(รูปที่มีได้
 เกิดจากปัจจัยไหน ๆ). ในฉกฺกุเก(รูป
 หมวด ๖)ที่ ๒ รูปายตฺนนะที่จกฺขุวิญฺญาณะจะพึงรู้

^๑ ฉ. เสสสา ปญจ โอพาริกา จ.

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เอภาพาร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชื่อว่าจักขุวิญญูณียรูป ฯลฯ โผฏฐัพพายตนะ
 ที่กายวิญญาณจะพึงรู้ ชื่อว่า กายวิญญูณียรูป,
 โอปาริกรุป ๕ ที่เหลือ และสุขุมรูป ๑๖ รวม
 เป็นรูป ๒๑ อย่าง ชื่อว่ามโนวิญญูณียรูป.
 รูปจัดว่ามี ๖ อย่าง ตามประการดังกล่าว
 มา^๕.

บุณ ฉวตฺตอวตฺตเกทโท จ,
 จกฺขุวิญญูณียํ โสตฺฆานชิวฺหากายวิญญูณียํ
 มโนธาคฺคิวิญญูณียํ มโนวิญญาณธาคฺคิวิญญูณียนฺตึ
สฺสตฺตวิธึ โทติ.

รูปยังจัดว่ามี ๑ อย่างได้อีก โดยแยก
 เป็นวัตถุรูป ๖ อวัตถุรูป ๑, และอย่างนี้ คือ
 จักขุวิญญูณียรูป โสตวิญญูณียรูป ฆาน-
 วิญญูณียรูป ชิวหาวิญญูณียรูป กายวิญญูณีย-
 รูป มโนธาคฺคิวิญญูณียรูป มโนวิญญาณธาค-
 วิญญูณียรูป.

ตฺตถ จกฺขุวาทีนึ นนฺจ วตฺตุนิ
 หทยวตฺตุนา สหฺธี ฉ วตฺตุนิ, เสสึ
 พาวีสตฺตวิธึ รูปึ อวตฺตุนา นาม. หุคฺคิย-
 สฺสตฺตกมฺมตฺตานเมว. เอวึ สฺสตฺตวิธึ โทติ.

ในรูป ๑ อย่างนั้น วัตถุ ๕ อย่างมี
 จักขุวัตถุเป็นต้น พร้อมกับหทยวัตถุ ชื่อว่า
 วัตถุรูป ๖, รูป ๒๒ อย่างที่เหลือ ชื่อว่า
 อวัตถุรูป. รูปหมวด ๑ หมวดที่ ๒ ง่ายอยู่
 แล้วเทียว. รูปจัดว่ามี ๑ อย่างตามประการ
 ดังกล่าวมา^๕.

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัด เอภาพาร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

บุณ สัตตทวาราทวารเภทโต อฏฺฐวิธ รูปยังจัดว่ามี ๘ อย่างได้อีก โดยแยก
 โหติ. ตตฺถ จกฺขุทวาราทินิ ปณฺจ ภาย- เป็นทวารรูป ๑ อทวารรูป ๑. ในรูป
 วิณฺณตฺตวิจิวิณฺณตฺตทวารเอหิ สทฺธิ สัตต ๘ อย่างนั้น ทวารรูป ๕ อย่าง มีจักขุทวารรูป
 ทวารานิ, เสสมทวารนฺติ เอว อฏฺฐวิธ เป็นต้น พร้อมกับทวารรูปคือกายวิณฺณตฺต และ
 โหติ. วจีวิณฺณตฺต ชื่อว่าทวารรูป ๑, รูปที่เหลือชื่อว่า
 อทวารรูป. รูปจัดว่ามี ๘ อย่าง ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้ อย่างนี้.

บุณ อฏฺฐินทฺริยานินทฺริยเภทโต ปณ นวิธ หนึ่ง รูปยังจัดว่ามี ๘ อย่างได้อีก
 โดยแยกเป็นอินทริยรูป ๘ อนินทริยรูป ๑.

บุณ นวกมฺมุขากมฺมุขเภทโต ทสฺวิธ. รูปยังจัดว่ามี ๑๐ อย่างได้อีก โดย
 แยกเป็นรูปที่เกิดจากกรรม ๘ และรูปที่มีได้
 เกิดจากกรรม ๑.

บุณ อายตฺนเภทโต เอกาทสฺวิธ. รูปยังจัดว่ามี ๑๑ อย่างได้อีก โดย
 แยกเป็นอายตนะ (๑๑).

ภเวสุ รูปกลาปอุปฺปตฺติเภทโต บัดตติพึงทราบว่าเป็น รูปจัดว่ามีหลาย-
พหวิธนฺติ เวทิตพฺห. อย่าง โดยแยกเป็นรูปกลาป(กลุ่มรูป)ที่
 เกิดขึ้นในภาพทั้งหลาย.

^๑ ฉ. รูปกลาปปวตฺติ....

๑๔๓. อิติ ปริ ปวกุขามิ
 กามรูปภวทฺหเย
 อุบุตฺตํ ปน รูปานํ
 ปฏิสนฺธิปวตฺติสฺส.
๑๔๔. ภูมฺมวชฺเชสฺส เทเวสฺส
 นิรเย นิชฺฌามตฺตฺถิกเก.
 โยนิโย ปุริมา ทิสฺโส
 น สฺนฺตฺตี วิวิทฺทิสฺเส.
๑๔๕. เสเส กตฺติตฺตเย ภูมฺม-
 เทเวสฺสปี จ โยนิโย
 จตฺสฺโส จ ภวฺนฺตฺตี
 เวทิตฺทฺพา วิภาวึนา.
๑๔๖. กพฺภเสยฺยภสฺสจฺจสฺส
 ปฏิสนฺธิกฺขณฺเ ปน
 ทิสฺส รูปานิ ชายฺนฺเต
 สภาวสฺสเว เทหิโน.
๑๔๗. อภาวคพฺภเสยฺยานํ
 อุตฺตชานนฺจ วีสฺติ
๑๔๓. ต่อจากนี้ไป ข้าพเจ้าจักขอล่าความ
 อุบัติแห่งรูปทั้งหลาย ในภพทั้ง ๒ คือ
 กามภพ และรูปภพ ในปฏิสนธิขณะ
 และปวัตติขณะ.
๑๔๔. บัดนี้พึงแสดงไขว่ว่า โยนิ ๓ ซ้ำกัน
 ย่อมไม่มีในเทวดาทั้งหลาย เว้นภูมฺม-
 เทวดา ในนรก (และ)ในนิชฌาม-
 ตัณฑิกเปรต.
๑๔๕. อนึ่ง ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา พึงทราบ
 ว่า โยนิ ๔ ย่อมมีในคติ ๓ ที่เหลือ
 (เว้นเทวดคติ) และแม้ในพวกภูมฺม-
 เทวดา.
๑๔๖. ก็ในปฏิสนธิขณะ แห่งคัพภไสยภสฺสตัว
 (สฺสตัวผู้อาศัยกรรมมารดา) รูป ๓๐
 ย่อมเกิดแก่สฺสตัวผู้มีภาวะเท่านั้น.
๑๔๗. ส่วนรูป ๒๐ โดยเกี่ยวกับเป็นกาย-
 ทสกะ (กลุ่มรูปที่มีกายประสาทเป็นรูป

คุณทรงศักดิ์-คุณจรัส เออาฟาร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา